

VAASAN YLIOPISTO
FILOSOFINEN TIEDEKUNTA

Kirsi Mattila

VIIVÄSTYNEEN OIKEUDENKÄYNNIN HYVITTÄMINEN

Erityisesti rikosprosessissa tapahtuneessa viivästyksessä

Julkisoikeuden
pro gradu -tutkielma

VAASA 2013

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
KUVIO- JA TILASTOLUETTELO	3
LYHENTEET	4
TIIVISTELMÄ	5
1. JOHDANTO	7
1.1. Johdatus tutkimuksen aiheeseen	7
1.2. Tutkimuksen rajaus ja kysymyksenasettelu	9
1.3. Tutkimusmetodi ja oikeudenala	12
1.4. Tilastoja	13
2. JOUTUISUUS OIKEUDENMUKAISEN OIKEUDENKÄYNNIN EDELLYTYKSENÄ	16
2.1. Joutuisuuden merkityksestä rikosprosessissa	16
2.1.1. Yhteiskunnallinen merkitys	17
2.1.2. Asianosaisten näkökulma	19
2.1.3. Yhteiskunnan ja yksilön intressien välinen punninta	20
2.2. EIS 6 artiklan joutuisuusvaatimus	22
2.3. EIS 13 artiklan mukainen tehokas oikeussuojakeino viivästymistä vastaan	23
2.3.1. Tehokas preventiivinen oikeussuojakeino	26
2.3.2. Tehokas reparatiivinen oikeussuojakeino	30
2.4. Oikeudenkäynnin kohtuullisen keston arvioiminen	31
2.4.1. Vastaajan heikko prosessuaalinen asema	33
2.4.2. Jutun vaikeusaste ja osapuolten oma toiminta	34
3. ESITUTKINNASTA TUOMIOON	38
3.1. Prosessia ohjaavat periaatteet	38
3.2. Esitutkinta rikosprosessin käynnistäjänä	40
3.3. Esitutinnan kohtuullinen kesto ja viivästymiseen vaikuttavat seikat	43

3.4. Syyttäjän suorittama syyteharkinta	45
3.5. Syytteen nostaminen ja joutuisuus	46
3.6. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen yhteistyö	47
3.6.1. Pohjoismaista vertailua	49
3.6.2. Kohti syyttäjän johtamaa esitutkintaa?	50
3.7. Käsittely tuomioistuimessa	50
3.7.1. Tuomioistuinkäsittelyn viivästyminen	52
3.7.2. Syytetyn läsnäolo-oikeus	54
3.7.3. Päivystystuomioistuinmalli	55
3.7.4. Joutuisuutta nykyteknologian keinoin?	56
3.8. Resurssien kohdentaminen	57
4. RIKOSPROSESSIN VIIVÄSTYMISEN HYVITTÄMINEN	59
4.1. Pitkäkestoisuuden hyvittäminen rikoksesta tuomitulle	59
4.1.1. Rikosoikeudellinen vanhentuminen	61
4.1.2. Ratkaisun perusteleminen	62
4.2. Hyvityslain mukaisen hyvityksen vaatiminen ja vaatimuksen ratkaiseminen	64
4.2.1. Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ohjenuorana	68
4.2.2. Hyvityksen määräytyminen	70
4.2.3. Päätösten yhdenvertaisuus	72
4.3. Hyvitysjärjestelmän taloudelliset vaikutukset	73
5. JOUTUISUUTTA MYÖS HALLINTOLAINKÄYTTÖÖN?	74
5.1. Hallintoprosessi ja hallintolainkäytön soveltaminen	74
5.2. Oikeussuojakeinot	76
5.3. Oikeudenkäynnin viivästyminen hallintolainkäyttöasioissa	77
5.4. Hyvitystä myös hallintolainkäyttöasioihin	79
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	81
LÄHDELUETTELO	84

KUVIO- JA TILASTOLUETTELO

Kuvio 1. Pohjoismaiden saamat EIT-tuomiot vuosina 2009 – 2010, kpl.	14
Kuvio 2. EIT:n tuomioiden määrät vuosilta 2009 – 2010, kpl.	15
Kuvio 3. Peruutuksen syyt tuomioistuinkäsittelyssä, %.	53

LYHENTEET

AOK	apulaisoikeuskansleri
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki (30.4.1987/449)
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus (SopS 7-8/1976)
OKV	oikeuskanslerinvirasto
OM	Oikeusministeriö
PL	perustuslaki
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
vp.	valtiopäivät

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta****Tekijä:**

Kirsi Mattila

Pro gradu -tutkielma:Viivästyneen oikeudenkäynnin hyvittäminen:
Erityisesti rikosprosessissa tapahtuneessa
viivästyksessä**Tutkinto:**

Hallintotieteiden maisteri

Oppiaine:

Julkisoikeus

Työn ohjaaja:

Eija Mäkinen

Valmistumisvuosi:

2013

Sivumäärä: 89

TIIVISTELMÄ:

Oikeudenkäyntien kesto ja oikeudenkäyntien viivästyminen ovat herättäneet vilkasta keskustelua viime vuosina. Mediassa on noussut esiin tapauksia, joissa Suomi on saanut langettavan tuomion Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta liian pitkiksi venyneistä oikeudenkäynneistä. Suomen saamien tuomioiden määrä on ollut hälyttävä verrattaessa muihin Pohjoismaihin, kun kyseessä on ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 tai 13 artiklan loukkaus. Nämä artikkelit sisältävät vaatimukset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä sekä oikeudesta tehokkaaseen oikeussuojakeinoon. Suomessa oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu perustuslain 21 §:ssä.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten oikeudenkäynnin viivästyminen voidaan hyvittää asianosaiselle siten, että hyvitys on sopusoinnussa myös em. artiklojen kanssa. Euroopan ihmisoikeussopimus sekä hyvityslaki (362/2009) ovatkin keskeisessä roolissa tutkimuksessani. Tuon esiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä, sillä kansallisen hyvittämisen tulisi vastata pääpiirteittäin ihmisoikeustuomioistuimen linjaa. Pyrin selvittämään myös kotimaisen oikeuskäytännön avulla, millaisissa tilanteissa ja miten hyvitystä on mahdollista saada, sekä seikkoja joita hyvityspäätöstä ratkaistaessa otetaan huomioon.

Tutkimukseni metodi on oikeusdogmaattinen. Oikeudenaloilla liikutaan erityisesti prosessioikeuden alueella. Koska aihepiiri on rajattu erityisesti rikosprosessissa tapahtuneeseen viivästykseen, mukana on myös rikosoikeudellinen elementti. Tutkimuksessani hahmotan myös valtiosääntöoikeutta, erityisesti perusoikeusnäkökulmasta. Tutkimuksessa käytetystä aineistosta erityisesti oikeuskäytäntö on merkittävässä osassa oikeuskirjallisuuden ohella.

Johtopäätöksissä nousee esiin, että Suomella on nykyään käytössään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukainen tehokas oikeussuojakeino silloin, kun oikeudenkäynnin kesto on ollut kohtuuttoman pitkä. Viivästyminen voidaan ottaa huomioon myös rangaistusta alentamalla, tai hyvittäminen voi olla näiden kahden keinon kompensatio. Vaikka hyvitysjärjestelmä on saatu nyt kansallisesti voimaan, se ei suoranaisesti poista kuitenkaan itse ongelmaa, eli pitkiä oikeudenkäyntejä. Nostin esiin joitain syitä, jotka voivat vaikuttaa joutuisuuteen rikosprosessin eri vaiheissa, ja joita olisi tarpeen kehittää Suomessa. Näistä ehkäpä merkittävin on esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisen välisen yhteistyön kehittäminen, tai siirtyminen syyttäjäjohtoiseen malliin. Hyvityslaki tarjoaa kuitenkin suhteellisen helpon ja nopean tien korvauksien hakemiseen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen sijaan.

AVAINSANAT: Oikeusturva, perus- ja ihmisoikeudet, oikeuskäytäntö, Euroopan ihmisoikeussopimus, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

1. JOHDANTO

1.1. Johdatus tutkimuksen aiheeseen

Euroopan ihmisoikeussopimus (myöhemmin EIS) on solmittu vuonna 1950. Suomi allekirjoitti sopimuksen vuonna 1989 ja ratifioi sen vuonna 1990. Samana vuonna ihmisoikeussopimus saatettiin voimaan Suomessa valtiosisäisesti. Nyt, kaksikymmentä vuotta myöhemmin voidaan todeta että sopimukseen liittyminen merkitsi voimakasta oikeuskulttuurin muutosta ja ihmisoikeusajattelun muuttumista suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. Ihmisoikeuksien merkitys ja sopimuksen velvoittavuus tiedostetaan nykyään aivan eri tavalla kuin aikana ennen EIS:n liittymistä.¹ Lainsäädäntömme on kehittynyt alati ihmisoikeusmyönteisemmäksi, epäkohtiin on pyritty puuttumaan paremmin, ja uusia lakeja on säädetty ihmisten oikeusturvan parantamiseksi. Samalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (myöhemmin EIT) antamat ratkaisut ja oikeuskäytäntö ovat tulleet ohjenuoraksi myös Suomen oikeuskäytännölle. Lähtökohtaisesti EIT:n ja kansallisen tuomioistuimen prosessuaalista oikeudenmukaisuutta koskevien tulkintojen tulisi olla yhteneväisiä, sillä molempia sitoo Euroopan ihmisoikeussopimus. Käytännössä ratkaisut eivät kuitenkaan ole aina yhtenäisiä, sillä järjestelmien erilaisuus saattaa aiheuttaa tulkinnallisia eroja².

Ihmisoikeussopimuksen 1 artikla velvoittaa korkeat sopimuspuolet takaamaan lainkäyttövaltansa alaisille henkilöille sopimuksessa ja lisäpöytäkirjoissa turvatut oikeudet. Tämän veloitteen kautta sopimusvaltio on sitoutunut kunnioittamaan kaikkia puheena olevia oikeuksia. Valtio vastaa kaikkien viranomaistensa ja tuomioistuintensa teoista ja laiminlyönneistä. Viranomaisen asemalla ei rikkomuksessa ole merkitystä, jos ihmisoikeusloukkauksen katsotaan tapahtuneen. Huomattavaa on kuitenkin, että valitus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle edellyttää ensin kotimaisiin oikeussuojakeinoihin turvautumista.³ EIT saakin vuosittain tuhansia yksilövalituksia, joissa valittaja katsoo oikeuksiaan loukatun. Suuri osa valituksista koskee EIS 6 artiklan mukaista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukkaamista. Ihmisoikeussopimuksen

¹ Spolander 2007: 75.

² Emt. 9.

³ Pellonpää 2000: 23.

35 artiklassa on määritelty edellytyksiä valituksen tutkittavaksi ottamiselle. Se voi ottaa asian käsiteltäväkseen vasta, kun kaikkiin kansallisiin oikeussuojakeinoihin on turvauduttu.

Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi vuonna 2004 suosituksen kotimaisten oikeussuojakeinojen parantamisesta. Suosituksessa jäsenvaltioita kehoitettiin kiinnittämään erityistä huomiota tehokkaan oikeussuojakeinon olemassaoloon tapauksissa, joissa on perusteltu väite oikeudenkäynnin liiallisesta viivästyisestä. Useat Euroopan neuvoston jäsenvaltiot – Suomi mukaan lukien, ovatkin ottaneet 2000-luvulla käyttöönsä järjestelmän, jonka mukaan asianosaisella on oikeus saada valtiolta rahallinen korvaus oikeudenkäynnin viivästyksestä.⁴ Tämän lisäksi Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ovat sitoutuneet noudattamaan ihmisoikeustuomioistuimen lopullisia tuomioita allekirjoittamalla 20. päivänä huhtikuuta 2012 ns. Brightonin julistuksen. Sopimuksessa todetaan ihmisoikeussopimuksen kansalliseen täytäntöönpanoon liittyen muun muassa, että jäsenvaltiot sitoutuvat myös tarpeen vaatiessa uusien kansallisten oikeussuojakeinojen luomiseen.⁵

Mediassa on noussut viime vuosina säännöllisesti esiin tapauksia, joissa Suomi on saanut langettavan tuomion Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta liian pitkiksi venyneistä oikeudenkäynneistä. Kohtuuttoman pitkät oikeudenkäynnit eivät käy kansalaisten oikeustajun kanssa yhteen, eivätkä myöskään ole ylpeyden aihe EIT:n tilastoissa. Aihe on hyvin ajankohtainen paitsi viimeaikaisten EIT:n tuomioiden, myös kotimaisen lainsäädännön uudistumisen valossa. Suomessa 1.1.2010 voimaantullut laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä näet mahdollistaa rahallisen hyvityksen hakemisen suoraan kotimaisilta instansseilta. Laki koskee oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämistä yleisissä tuomioistuimissa⁶. Hyvityslakia ollaan kuitenkin laajentamassa koskemaan myös hallintolainkäyttöasioita, joihin laki ei ole aikaisemmin ulottunut. Hyvitysjärjestelmän arvioidaan edistävän oikeudenkäyntien joutuisuutta myös hallintoasioissa samalla tavalla kuin yleisessä tuomioistuinprosessissa. Hallituksen esityksen (85/2012 vp) mukaan järjestelmän avulla vältettäisiin

⁴ HE 233/2008 vp s. 7.

⁵ HE 85/2012 vp s. 5.

⁶ HE 85/2012 vp s. 3.

ihmisoikeustuomioistuimen tuomitsemien hyvitysten maksaminen viivästystilanteissa. Samalla säästettäisiin myös oikeudenkäyntien kestoa koskevien ihmisoikeusvalitusten käsittelystä valtiolle ja asianosaisille aiheutuvista kustannuksista.⁷

Ennen v. 2010 lakiuudistusta Suomella ei ole ollut tehokkaaksi katsottua oikeussuojakeinoa käytössään. Oikeussuojakeinon puuttumisen totesi myös EIT yksiselitteisesti v. 2004 annetussa Kangasluoma v. Suomi – tuomiossaan.⁸ Ennen hyvityslain voimaantuloa prosessin viivästyminen rikosasioissa on voitu hyvittää ehdollisen tai ehdottoman vankeusrangaistuksen ajan lyhentämällä, ehdottoman vankeusrangaistuksen muuttamisella ehdolliseksi, muuttamalla rangaistuslajia lievemmäksi tai jättämällä tuomitsematta rangaistukseen. Huomattavaa on kuitenkin, että jos prosessin kesto on otettu huomioon rangaistuksen mittaamisessa, tämän on oltava selkeästi näkyvillä tuomion perusteluissa. Tuomioistuimen on tällöin todettava, että prosessin viivästyminen merkitsee oikeudenloukkausta, sekä perusteltava, miten prosessin kesto vaikuttaa rangaistuksen mittaamisessa lieventävänä seikkana.⁹

1.2. Tutkimuksen rajaus ja kysymyksenasettelu

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus- ja joutuisuusvaatimus sisältyy myös EIS:n 6 artiklaan. EIS:n 13 artikla puolestaan asettaa vaatimuksen tehokkaan kotimaisen oikeussuojakeinon olemassaololle silloin, kun oikeudenkäynti voidaan katsoa esimerkiksi viivästymisen vuoksi epäoikeudenmukaiseksi. Tutkimusongelmana on selvittää, miten oikeudenkäynnin kohtuuton viivästyminen voidaan hyvittää, jotta hyvitys olisi sopusoinnussa myös edellä mainittujen artiklojen kanssa. Nämä säädökset toimivat peruspilareina läpi koko tutkielman, ja joihin koko oikeudenmukainen oikeudenkäynti pitkälti rakentuu.

⁷ HE 85/2012 vp s. 19.

⁸ Tuomiossa EIT totesi, että oikeussuojakeinon tulee olla tehokas paitsi teoriassa myös käytännössä, ja keinolla voidaan myöntää asianmukaista hyvitystä.

⁹ Tapani & Tolvanen 2011: 124.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on laaja käsite, johon voidaan sisällyttää erilaisia yleistävän oikeudenmukaisuusajattelun ilmauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi yhdenvertaisuus-, objektiviteetti- ja suhteellisuusperiaatteet, sillä näiden tavoitteena on saada aikaan ennakoitavuutta sekä oikeusvarmuutta sääntösidonnaisessa päätöksenteossa. Pääsääntöisesti tuomioistuinten antamien ratkaisujen tulisi olla yhdenmukaisia, mutta huomioon on otettava myös tarpeen vaatiessa kohtuusajattelu. Tämä merkitsee tapauskohtaista ja individuaalista oikeudenmukaisuutta. Rikosoikeudessa kohtuusajattelu tarkoittaa käytännössä seuraamuksen lieventämistä siitä, mitä se muutoin olisi.¹⁰ Kohtuusajattelu tulee esiin tutkimuksessani, esimerkiksi tilanteissa joissa rangaistusta on lievennetty oikeudenkäynnin viivästymisen vuoksi. Myös ihmisoikeustuomioistuin on korostanut tapauskohtaisen harkinnan olevan tärkeää tapauksissa joissa 6 tai 13 artiklaa katsotaan loukatun, sillä viivästymiseen voivat vaikuttaa useat eri tekijät, jotka tulee ottaa lopputuloksessa huomioon¹¹.

Laura Ervo on eritellyt oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöitä ylimpien prosessiperiaatteiden kautta. Tarkoituksenmukaisuutta on pidetty yleensä prosessioikeuden ylimpänä periaatteena. Prosessin tarkoituksena on antaa oikeussuojaa, joten oikeudenkäyntimenettely on järjestettävä sellaiseksi, että menettely antaa riittävät takeet oikeaan tulokseen pääsemisestä. Oikeudenkäynnillä on kuitenkin prosessiekonomisista syistä nopeus- ja halpuusvaatimuksia, jotka ovat ristiriidassa varmuusvaatimuksen kanssa. Tarkoituksenmukaisuuden toteuttaminen merkitsee kokonaisuutena sopivan tasapainon saavuttamista näiden eri vaatimusten kesken. Tarkoituksenmukaisuuden sisältöä ei näin ollen voidakaan määritellä vakioksi, vaan se vaihtelee tilanteen mukaan ns. intressipunninnan kautta. Tällöin oikeudenkäynnin nopeutta ja halpuutta korostetaan yksinkertaisissa ja selvissä tapauksissa, kun taas oikeusvarmuus korostuu monimutkaisempien tapausten kohdalla.¹² Koska oikeudenkäynnin viivästyminen voi johtua useista eri tekijöistä, tulee myös tarkoituksenmukaisuusperiaatteen punninta pohdittavaksi tutkimuksessani.

¹⁰ Laakso 2012: 158.

¹¹ ks. esim. EIT-tapaus Suuripää v. Suomi 12.1.2010. Perustelujen mukaan kohtuullista aikaa tuli arvioida tapauksen erityispiirteiden valossa ottaen huomioon mm. jutun vaikeuden sekä valittajan ja asianomaisten virkamiesten toiminnan.

¹² Ervo 1996: 48 – 49.

Tutkielman tarkoituksena on selventää uuden hyvityslain mahdollistamia korvauksia oikeudenkäynnin viivästymistapauksissa. Kotimaista oikeuskäytäntöä ei ole vielä paljoakaan hyvityslain pohjalta, mutta useat EIT:n antamat tuomiot toimivat ohjenuorana hyvityskäytännölle, sillä kotimaisen hyvitysjärjestelmän tulisi vastata pääpiirteittäin EIT:n käytäntöä. Tuon esiin viimeaikaista kotimaista oikeuskäytäntöä KKO:n ennakkopäätösten valossa, joista voidaan ennustaa kehityslinjaa myös tulevaisuudessa.

Tutkielman kohteena on erityisesti rikosprosessissa tapahtuva viivästys ja sen hyvittäminen. Rajauksen ulkopuolelle jäävät siviiliprosessi sekä hallintoprosessi, jotka ovat luonteeltaan paljolti rikosprosessista poikkeavia¹³. Sivuan kuitenkin lyhyesti hallintoprosessissa tapahtuvaa viivästymistä, sillä hyvityslain on tarkoitus ulottua tulevaisuudessa myös hallintoprosessissa tapahtuneeseen viivästymiseen.¹⁴ Koska tutkielmani rajautuu erityisesti rikosprosessiin, sivuan hallintoprosessia vain suppeasti viidennessä luvussa. Mielenkiintoista pohdittavaa on etenkin se, miksi hyvityslaki ei ole tätä aikaisemmin koskenut kuin yleisiä tuomioistuimia.

Rikosprosessilla tarkoitetaan oikeudenkäyntiä rikosasiassa, jossa väitetään, että on tapahtunut rikos, ja vastaajalle eli rikoksesta syytetylle vaaditaan rangaistusta. Rikosprosessi alkaa poliisin suorittamalla esitutkinnalla, jonka jälkeen virallinen syyttäjä suorittaa syyteharkinnan ja tekee syytettä koskevan päätöksen. Mikäli syyte nostetaan, prosessi päättyy oikeudenkäyntiin tuomioistuimessa ja tuomioistuimen antamaan lainvoimaiseen ratkaisuun.¹⁵ Oikeudenkäyntimenettelyn monivaiheisuuden vuoksi prosessin viivästyminen saattaa tapahtua myös muussa kuin itse tuomioistuinkäsittelyssä. Käsittelyn joutuisuuteen vaikuttavia seikkoja prosessin eri vaiheissa tarkemmin kolmannessa luvussa. Tarkoituksena on nostaa esille syitä, jotka ovat vaikuttaneet rikosprosessin viivästymiseen sen eri vaiheissa, eli esitutinnan, syyteharkinnan tai tuomioistuinkäsittelyn aikana. Olen myös tuonut esiin joitain keinoja, joiden avulla prosessia olisi mahdollista jouduttaa tietyissä tilanteissa.

¹³ Spolander 2007: 10.

¹⁴ Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annetun lain ja hallintolainkäyttölain muuttamisesta liittyy valtion vuoden 2013 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä. Ehdotetut lait on tarkoitettu tulla voimaan 1 päivänä kesäkuuta 2013.

¹⁵ Virolainen 2007.

1.3. Tutkimusmetodi ja oikeudenala

Työni tutkimusmetodi on oikeusdogmatiikka eli lainoppi. Lainopin keskeisimpänä tutkimusongelmana on selvittää, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö kulloinkin käsiteltävässä oikeusongelmassa. Lainoppi on keskeisiltä osiltaan oikeusjärjestykseen kuuluvien sääntöjen tutkimusta sekä niiden sisällön tulkintaa. Lainopin tehtävänä on myös voimassa olevan oikeuden jäsentäminen eli systematisointi.¹⁶

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus muodostuu keskeisesti ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa. Lisäksi sopimuksen 13 artikla edellyttää, että käytettävissä on tehokas oikeussuojakeino sopimuksessa turvattuja oikeuksia ja velvollisuuksia koskeissa asioissa.¹⁷ Euroopan ihmisoikeussopimus ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ovatkin merkittävässä roolissa tutkimuksessani. Hierarkkisesti ihmisoikeussopimus ja siihen liittyvät lisäpöytäkirjat ovat voimassa tavallisen lain tasoisina normeina, joskin niiden normatiivinen status arvioidaan tavallista lakia merkittävämmäksi. Perusoikeuksien tulee näet olla yhdenmukaisia ihmisoikeuksien tulkinnan kanssa.¹⁸ Suomen perustuslaki ja hyvityslaki sekä lain esityöt ovat myös keskeisessä asemassa tutkimuksessa. Pyrin selvittämään vallitsevan oikeuden ja oikeuskäytännön avulla, miten oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutuu yksilön oikeusturvan kannalta.

Perinteisessä oikeustieteen alaluokittelussa tutkimuksessani on mukana useampia oikeudenaloja. Tutkimukseni keskittyy erityisesti prosessioikeuden alueelle, jonka tehtävänä on säännellä aineellisten lakien soveltamista tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa. Prosessioikeus on sijoitettu perinteisesti oikeusjärjestelmässä julkisoikeuden puolelle, sillä prosessissa on kysymys julkisen vallan käyttämisestä silloinkin, kun se tapahtuu yksityishenkilöiden aloitteesta¹⁹. Yksityisen näkökulmasta prosessin tarkoituksena on oikeussuojan antaminen, joka näkyy tutkimuksessa tarkasteltaessa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja tehokkaita oikeussuojakeinoja.

¹⁶ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008: 20.

¹⁷ Laakso 2012: 293.

¹⁸ Emt. 289.

¹⁹ Virolainen 2012: 41.

Koska aihepiiri on rajattu erityisesti rikosprosessissa tapahtuneeseen viivästykseen, mukana on myös rikosoikeudellinen elementti. Tutkimuksessani hahmotan myös valtiosääntöoikeutta, erityisesti perusoikeusnäkökulmasta.

1.4. Tilastoja

Ihmisoikeustuomioistuin on antanut Suomelle yhteensä 152 langettavaa tuomiota vuosina 2000 – 2011²⁰. Vuosien 1959 – 2010 langettavista tuomioista 40 % tapauksista on ollut kyse prosessin kestosta, ja 26 % oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin²¹. Tutkimuksen kirjoitushetkellä marraskuussa 2012 vireillä on kuusi Suomea koskevaa tapausta, joissa kyse on 6 artiklan mukaisesta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukkauksesta.²² Näistä kaksi liittyy oikeudenkäynnin viivästymiseen²³. Verrattaessa lukua aikaisempien vuosien tuomioihin, on huomattavaa että prosessin kesto ei enää näyttele suurta roolia ihmisoikeustuomioistuimen Suomea koskevissa tilastoissa.

Pohjoismaiden kesken Suomi on ollut aivan oma lukunsa, kuten seuraava varsin tyhjentävä taulukko osoittaa. Taulukkoon on laskettu vuosien 2009 – 2010 aikana annetut tuomiot.²⁴

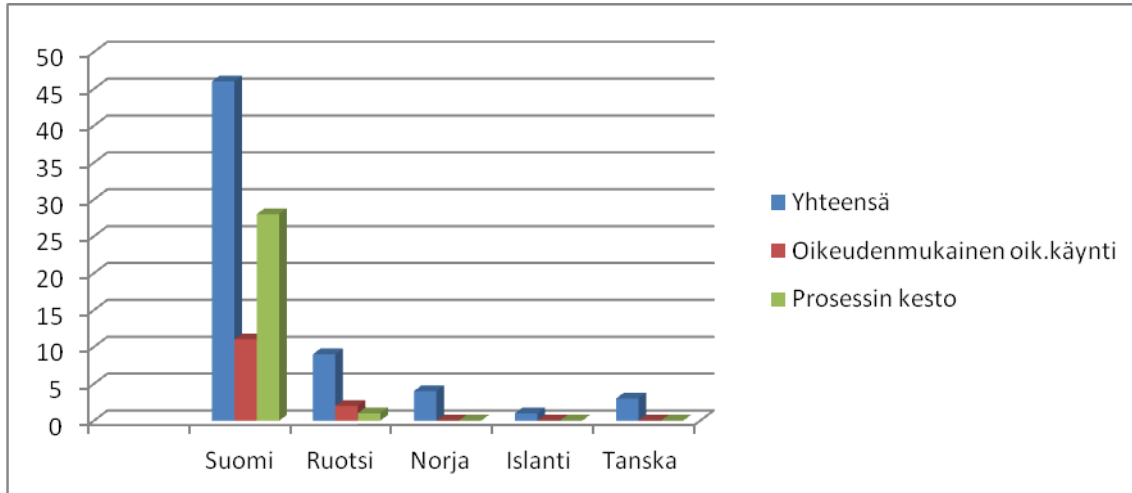
²⁰ European Court of Human Rights 2009a: 42 & European Court of Human Rights 2011.

²¹ European Court of Human Rights 2009a: 42.

²² European Court of Human Rights 2012.

²³ EIT tapaus Tolppanen v. Finland (63729/10) ja Niskasaari and Otavamedia Oy v. Finland (32297/10).

²⁴ European Court of Human Rights 2009b&2010.

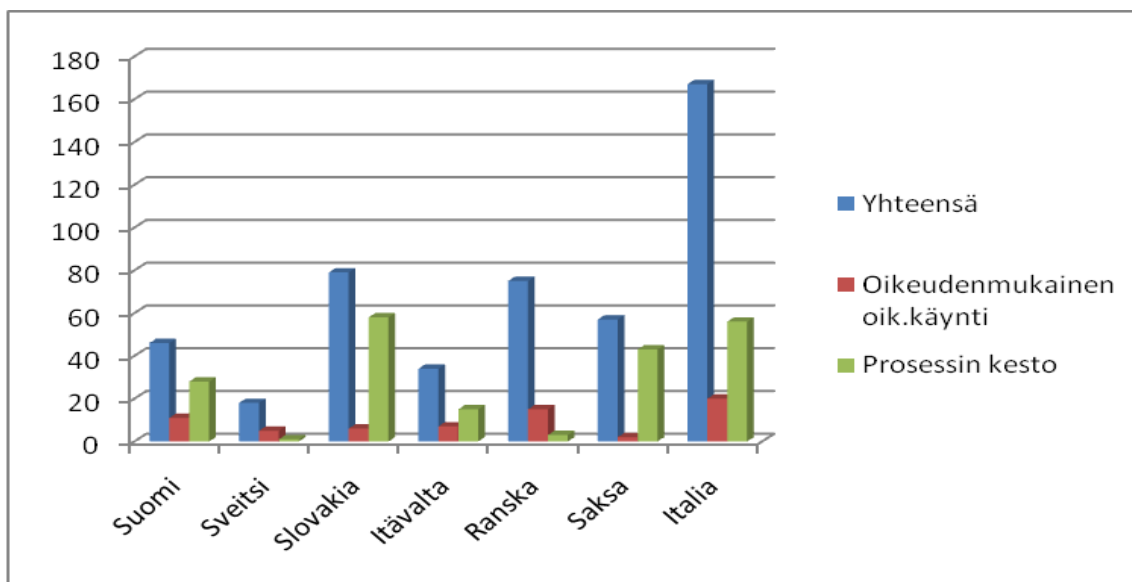
Kuvio 1. Pohjoismaiden saamat EIT-tuomiot vuosina 2009 – 2010, kpl.²⁵

Vasemman puoleiset pilarit kuvaavat kaikkien tuomioiden yhteismäärää, keskimmäiset tuomioita, joissa on ollut kyse 6 artiklan mukaisesta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukkaamisesta, ja oikean puoleiset pilarit kuvaavat prosessin kestoon liittyviä tuomioita. Suomen tilanne on ollut hälyttävä muihin Pohjoismaihin verrattuna.

Sen sijaan Suomen saamat langettavat tuomiot vuonna 2011 alkavat jo olla lähempänä muiden Pohjoismaiden tasoa. Suomi on saanut vuonna 2011 7 langettavaa tuomiota, joissa kahdessa on ollut kyse prosessin kestosta. Kehityslinja näyttäisi samanlaiselta myös vuoden 2012 käsitteillä oleviin tuomioihin verraten. On kuitenkin huomattava, että muista Pohjoismaista ainoastaan Norja ja Tanska ovat saaneet kumpikin yhden langettavan tuomion, eikä näissä kummassakaan ole ollut kyse 6 tai 13 artiklan loukkauksesta. Kuilu on siis kuroutunut hieman pienemmäksi, mutta on edelleen eri tasolla muihin Pohjoismaihin nähden.

Vertailtaessa muihin Euroopan valtioihin, Suomi on saanut väkilukuun nähden suhteellisen paljon tuomioita. Tuomiot on laskettu vuosilta 2009 – 2010, ja pilarit on esitetty samassa järjestyksessä kuin edellisessä tilastossa.

²⁵ European Court of Human Rights 2009b&2010. Aineiston pohjalta taulukon luonut K.M.

Kuvio 2. EIT:n tuomioiden määrät vuosilta 2009 – 2010, kpl.²⁶

Otin mukaan vertailun vuoksi muutaman suhteellisen pienen jäsenvaltion, sekä Ranskan, Saksan ja Italian. Italia on saanut huikean määrän tuomioita, joista noin puolet koskee oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta ja prosessin viivästymistä.

²⁶ European Court of Human Rights 2009b&2010. Aineiston pohjalta taulukon luonut K.M.

2. JOUTUISUUS OIKEUDENMUKAISEN OIKEUDENKÄYNNIN EDELLYTYKSENÄ

2.1. Joutuisuuden merkityksestä rikosprosessissa

Oikeudenkäynti rikosasioissa eli rikosprosessi tarkoittaa sellaista lailla järjestettyä menettelyä, jossa ratkaistaan kysymys syytetyn rikosoikeudellisesta vastuusta väitetyn rikoksen johdosta ja vahvistetaan toimenpiteet, joihin ryhdytään. Laajassa mielessä rikosprosessiin kuuluvat myös esitutkinta ja syyteharkinta, jolloin koko prosessin tarkoituksena on tutkia ja ratkaista kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta epäillyn rikoksen johdosta.²⁷ Rikosprosessin funktiot voidaan siis tiivistää kahteen tärkeimpään; rikosvastuun toteuttamiseen sekä oikeusturvasta huolehtimiseen.

Oikeudenkäynnin kohtuullinen kesto kuuluu jokaisen yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa (PL 21 §). Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan mukaan jokaisella on tutkittaessa rikossyytettä häntä vastaan oikeus saada asiansa käsiteltyksi ilman kohtuutonta viivytystä²⁸.

Oikeudenkäynnissä toisiaan vastassa ovat yksityinen ja julkinen intressi. Nämä intressit voivat olla myös yhteneväisiä keskenään. Pohdittaessa oikeudenkäynnin joutuisuutta, nopea ja halpa oikeudenkäynti on yleensä aina kaikkien edun mukaista, ellei prosessiekonomisilla syillä loukata samalla muita asianosaisen prosessuaalisia oikeuksia²⁹. Vaikka vastakkaisia intressejä syntyy, on tärkeää että ne kyetään toteuttamaan ilman että lopputulos on kenellekään kohtuuton.³⁰

²⁷ Jokela 2005: 48.

²⁸ KP-sopimuksen 14 artiklan 3(c) kappale kuuluu ”*In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality: To be tried without undue delay*”.

²⁹ Tällainen voi olla esimerkiksi kuulemisen laiminlyöminen. Kuuleminen on kontradiktorisen prosessin ydin.

³⁰ Ervo 1996: 60 – 61.

2.1.1. Yhteiskunnallinen merkitys

Rikosten selvitysintressi on voimakkaimmillaan heti kun rikos on tapahtunut. Luonnollisesti vakavilla rikoksilla on yhteiskunnan puolelta vahvempi painostus tulla selvitettyiksi, kuin vähäisiksi luokitelluilta teoilta. Vakavien tekojen osalta selvitysintressi säilyy kauemmin voimassa, kun taas lievien tekojen osalta heikkenemiskehitys on huomattavasti nopeampaa. Esimerkiksi vähäiset omaisuusrikokset vanhentuvat nopeasti ja saattavat näin ollen jäädä selvittämättä vanhentumisajan täyttymisen vuoksi³¹. Pitkän ajan jälkeen tuomittavaa rangaistusta pidetään yleensä kohtuuttomana myös tekijän kannalta, joka on joutunut elämään epätietoisuudessa mahdollisesti useiden vuosien ajan. Vuosikausia venyvät jutut saattavat juuri heikon selvitysintressinsä vuoksi jäädä selvittämättä kokonaan.

Koko oikeudenkäyntimenettelyn tulisi olla joutuisa ja laillinen. Mikäli prosessissa havaitaan puute, se on korjattava. Kun oikeudenkäynnin kohtuuton kesto on jo ylitetty, puutetta ei voi enää korjata. Tältä osin oikeudenkäynti ei voi enää muodostua lailliseksi ja tutkimatta jättämistä pidetään loogisena ratkaisuna. Vaikka tutkimista jatkettaisiinkin, ja puute korjattaisiin muulla tavoin hyvittämällä, ei oikeudenkäyntimenettely silti enää täytä laillisuuden vaatimuksia. Tällaisen puutteellisen oikeudenkäyntimenettelyn läpivieminen kuitenkin hyväksytään ajatuksentasolla.³²

Saattamalla rikokseen syyllistyneet nopeasti vastuuseen teoista, ihmisille annetaan selkeä viesti siitä ettei yhteiskunnan sääntöjä voi rikkoa seuraamuksitta. Vasta pitkän ajan kuluttua seuraavat oikeudenkäynnit saattavat kyseenalaistaa koko järjestelmän ja sen toimivuuden, sillä prosessin laatu ja koettu oikeudenmukaisuus vaikuttaa ihmisten käsityksiin oikeusjärjestelmän toimivuudesta ja luotettavuudesta.³³ Reilun oikeudenkäynnin myötä tuomioistuimen auktoriteettiasema vahvistuu ja samalla oikeudenkäynnin osapuolet sitoutuvat paremmin päätökseen. Tällaista *menettelyllistä oikeudenmukaisuutta* odotetaan prosessin asianosaisten lisäksi myös suuren yleisön taholta. Vastaavasti tuomioistuimen lainmukaiseen ratkaisuun ei välttämättä luoteta

³¹ Tapani & Tolvanen 2008: 449.

³² Ervo 2006a: 9.

³³ Tapani & Tolvanen 2008: 449.

silloin, jos prosessi on koettu epäoikeudenmukaiseksi. Prosessin menettelyllistä oikeudenmukaisuutta korostetaan nykyisin yhä enemmän, joka Jonkan mukaan on yhteydessä yleiseen auktoriteettien murenemiseen: ”arvostus on ansaittava, se ei enää seuraa suoraan asemasta”.³⁴

Yhteiskunnallisten intressien puolesta voidaan myös todeta, että prosessin tarkoituksena on yhteiskunnan oikeusjärjestyksen suojaaminen. Prosessi tarjoaa välineen välttämättömän oikeusturvallisuuden ylläpitämiseksi. Tällaisen ajatuksen mukaan oikeudenkäynnin keskeisenä tarkoituksena on valtasuhteiden ylläpito ja lujittaminen, eli kurinpito ja valvonta. Rikosprosessi on osa yleistä yhteiskunnallista vallankäyttöä. Rangaistusjärjestelmää on esitetty valtion vallan voimistajana etenkin marxilaisissa teorioissa. Kuitenkin ihmisoikeusnäkökulmasta prosessilla on kaksoisfunktio; sen tehtävänä on yhteiskunnan oikeusjärjestyksen suojaaminen, mutta myös yksilön oikeussuojan takaaminen. Samalla yhteiskunnan on kyettävä turvaamaan jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Toisaalta perinteisen oikeussuojateorian ohella on alettu korostaa myös ohjausfunktiota, eli prosessin vaikutusta ihmisten käyttäytymistä ohjaavana sanktiomekanismina. Tästä seuraa se, että lainkäytöllä voidaan ennalta ehkäistä konfliktien syntymistä.³⁵

Yksilön etu on myös yhteiskunnan etu; kun yksilöt yhteiskunnassa voivat hyvin, myös yhteiskunta jäsentensä muokkaamana yhteisönä voi hyvin. Rikosprosessilla on ennen kaikkea yhteiskuntarauhan ylläpitoa palveleva ja itseavun tarvetta ehkäisevä tehtävä.³⁶ Oikeudenkäynnin joutuisa läpivieminen lujittaa uskoa tuomioistuimen oikeudenmukaisuuteen, vaikka lopputulos ei olisikaan yksilön kannalta suotuisa. Nopea oikeudenkäynti muodostuu myös yhteiskunnalle edullisemmaksi, sillä se kuluttaa vähemmän resursseja prosessin eri vaiheissa. Optimaalisin tilanne olisi tietenkin silloin, kun kaikkien osapuolten intressit täyttyisivät prosessin aikana. Usein nopea ja edullinen oikeudenkäyntimenettely vaatii kuitenkin aina jossain vaiheessa jonkun osapuolen eduista tinkimistä.

³⁴ Virolainen 2007; Ervo 1996: 58; Jonkka 1992: 12.

³⁵ Ervo 1996: 167–169; Jonkka 1992: 15–16.

³⁶ Ervo 1996: 61; Jonkka 1992: 24.

2.1.2. Asianosaisen näkökulma

Yksilön intressin huomioon ottaminen on johdettavissa ennen kaikkea ihmisarvon kunnioittamisesta ja yksilön suojaamisesta valtion mielivaltaa vastaan.³⁷ Yksilön oikeuksia suojataan perustuslain 21 §:ssä, jonka mukaan asiat tulee käsitellä asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Yksilön oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa 6 artiklassa. Näillä säännöksillä suojataan myös yksilön oikeusturvaa. Oikeusturvan käsitettä käytetään oikeudellisessa kirjoittelussa eri merkityksissä. Rikosprosessissa oikeusturvalla tarkoitetaan yksilön suojaa valtion vallankäyttöä vastaan. Laajemmassa mielessä oikeusturvalla tarkoitetaan oikeusjärjestyksen henkilöille ja heidän oikeuksilleen antamaa suojaa ylipäänsä oikeudenloukkauksia vastaan³⁸.

Viivästyminen voi johtaa käytännössä oikeusturvan heikkenemiseen esimerkiksi siten, että näyttö ja todistelu huononevat ajan kuluessa. Mitä pidempi aika kuluu, sitä vaikeampaa on hankkia luotettavaa näyttöä tapahtuneesta: muistikuvat saattavat pettää, todistajat ovat saattaneet kuolla jne. Omista oikeuksistaan on yhä vaikeampaa pitää kiinni, jos ei asioiden kulkua kykene kunnolla enää muistamaan pitkän ajan kuluttua. Nopeamman prosessin myötä tapahtumien kulku on vielä asianomistajallakin paremmin muistissa. Voimavarojen suuntaaminen onkin järkevää tuoreiden tekojen selvittämiseen, sillä niiden kohdalla selvittämisen mahdollisuus on merkittävästi suurempi kuin vanhoissa rikoksissa.³⁹

Yksilön kannalta pitkittynyt prosessi aiheuttaa paitsi huolta ja epä mukavuutta, myös vaikeuttaa oikeuksiin pääsyä. Puolustautuminen ja koko asian ajaminen vaikeutuu puolin ja toisin ajan kulumisen vuoksi. Oikeudenkäyntikulut saattavat muodostua liian suuriksi kohtuuttoman keston vuoksi. Pitkäkestoisuus aiheuttaa erilaista moraalista kärsimystä, josta erityisesti julkisuutta on pidetty eräänä kärsimyksen aiheuttajana, etenkin jos juttu on ollut kovasti esillä julkisuudessa. Jos media kertoo jonkun olevan

³⁷ Spolander 2007: 3.

³⁸ Ervo 1996: 38; Jonkka 1992: 21.

³⁹ Tapani & Tolvanen 2008: 449; Lappi-Seppälä 2000: 518.

syytettynä rikoksesta, valtaosa yleisöstä pitää tätä jo toteennäytettynä asiana ja tuomiona. Vaikka syyte hylättäisiin, jäljelle jää sosiaalinen paine ja osalle epäily henkilön syyllisyydestä.⁴⁰

Oikeudenkäynnin pitkittyminen saattaa johtaa tutkimatta jättämiseen, joka aiheuttaa yleensä haitallisia seurauksia kaikille asianosaisille, myös niille, jotka ovat eniten viivästyksestä kärsineet. Käsittelyn päätyttyä kenellekään ei ole enää mahdollisuuksia voittaa asiaa koskevia vaatimuksiaan. Näin ollen tutkimatta jättäminen edellyttääkin, että kaikki asianosaiset siihen suostuvat, tai ainoastaan valtiota edustava taho vastustaa sitä. Asian tutkimatta jättäminen saattaa näennäisesti lopettaa viivästyemisestä aiheutuneen piinan ja mahdollisten oikeudenkäyntikulujen kertymisen, mutta yksilön oikeusturvan kannalta se ei välttämättä ole hyvä ratkaisu. Konflikti tulisi muutenkin saattaa loppuun asti, sillä asianosaisten kohtaamattomuus saattaa aiheuttaa asian jäämisen ns. kytemään.⁴¹

2.1.3. Yhteiskunnan ja yksilön intressien välinen punninta

Kuten aikaisemmin on tullut esille, oikeudenkäynnissä kohtaavat julkinen ja yksityinen intressi. Rikosprosessille ominaista on perusjännitys, joka johtuu erisuuntaisista arvopyrkimyksistä; vastakkain ovat totuudentutkimisvelvollisuus sekä vaatimus syytetyn ihmisarvon kunnioittamisesta. Tämä jännite näkyy rikosprosessin eri vaiheissa eri tavoin, ja arvojen painotus voi olla erilaista esimerkiksi esitutkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn aikana. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on pyrittävä toteuttamaan aina siten, ettei lopputulos muodostu kenellekään kohtuuttomaksi. Tämän vuoksi eri intressien toteuttamisessa on suoritettava punnintaa ja kyettävä ottamaan huomioon intressien merkitys eli painoarvo prosessin aikana.⁴²

⁴⁰ Newsbrokers 2013: 25. Newsbokersin tekemän tutkimuksen perusteella syyllisen leima jää helposti otsaan, vaikka syyte hylättäisiinkin. Tästä esimerkkinä on mainittu case Alpo Rusi: ”valtaosa ihmisistä luulee että hänet on tuomittu, vaikkei häntä ole edes syytetty koskaan.”

⁴¹ Ervo 2006a: 11–12.

⁴² Ervo 1996: 60.

Rikosoikeudenkäynnissä tavoitteena on ylläpitää oikeusturvaa ja saavuttaa aineellisen totuuden mukainen tuomio⁴³. Totuudentutkimusvelvollisuus ilmenee oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:stä, jonka mukaan oikeuden tulee, harkittuaan huolellisesti kaikkia esiintulleita seikkoja, päättää mitä asiassa on pidettävänä totena. Oikeusturvan vaatimus ilmenee lain tasolla perustuslain 21 §:ssä. Nämä vaatimukset oikeusturvan ja aineellisen totuuden välillä olisi tasapainotettava tarkoituksenmukaisella tavalla.

Perusoikeusuudistuksessa todettiin, että perusoikeussäännökset osoittavat julkisen vallan tehtäviä ja rajoittavat julkisen vallan käyttöä yksilön oikeuksien hyväksi. Jonkan mukaan perusoikeussäännöksistä on pääteltävissä, että yksilön oikeusturvavaatimuksella on *prima facie* –etusija rikosvastuun toteuttamistavoitteeseen nähden. Painoarvo näiden vaatimusten välillä on lopulta kuitenkin tapauskohtaista, jolloin se voidaan vasta yksittäistapauksissa konkreettisesti osoittaa. Rikosvastuun toteuttamisen painoarvo voi nousta esimerkiksi siitä syystä, että tutkittavana oleva teko on loukannut jotain perusoikeutta.⁴⁴

Aineellisen totuuden mukaista tuomiota pidetään lähes aina oikeudenmukaisena ratkaisuna⁴⁵. Matti Tolvasen mukaan rikosprosessissa ei kuitenkaan saada selville aineellista totuutta. Kyse on ennemminkin siitä, että totuus *luodaan* prosessissa, sen sijaan että oikeudenkäynnissä *löydetäisiin* jokin prosessin ulkopuolinen totuus. Juttu ratkaistaan sen perusteella, mitä asianosaiset ja todistajat tapahtumista oikeudelle kertovat, eli kontradiktorisessa prosessissa kertyneen tosiseikaston perusteella. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tehtävänä ei siis ole yksin aineelliseen totuuden periaatteeseen pyrkiminen. Oikeudenkäyntimenettelyn on oltava kokonaisuudeltaan oikeudenmukainen, jolloin kaikkien oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtien

⁴³ Ervo 1996: 72.

⁴⁴ Jonkka 1998: 10.

⁴⁵ Aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen on tavoitteena nykyaikaisessa oikeusvaltiossa. Totuuspyrkimystä on pidetty ylimpänä prosessuaalisena pyrkimyksenä, joka vertautuu oikeellisuuden pyrkimykseen. Ervo 1996: 58. Tolvanen on kritisoinut aineellisen totuuden-tavoitetta sillä, että sen puolestapuhujat eivät ole määritelleet mitä aineellinen totuus voisi olla; voidaan puhua aineellisesta totuudesta, vaikka todellisuudessa tarkoitetaan jutun ratkaisua niin, että ratkaisu perustuu perusteltavissa olevaan materiaalsen lain tulkintaan ja soveltamiseen. Tapani & Tolvanen 2004: 160.

on oltava keskenään oikeassa suhteessa.⁴⁶ Aineelliseen totuuteen pyrkimistä voidaan kuitenkin pitää tavoitteena, mutta todellisuudessa asia ratkaistaan kaiken sen materiaalin perusteella, mitä oikeudenkäynnin aikana on tullut esille.

Myös Ervo toteaa, että aineellisen totuuden selvittäminen on mahdottomuus, vaikka siihen oikeudenkäynnissä pyritäänkin. Edes rikolliseen tekoon syyllistyneellä henkilöllä ei ole läheskään aina muistissaan tapahtumien täsmällistä kulkua ja sitä mitä todella on tapahtunut, eli mikä aineellinen totuus kyseisessä asiassa on. Oikeudenmukaisuuden vaatimus edellyttää kuitenkin aineellisen totuuden tavoittelua, vaikka siihen ei päästäkään.⁴⁷

2.2. EIS 6 artiklan joutuisuusvaatimus

Oikeudenkäynnin joutuisuusvaatimus sisältyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan:

”Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.”

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaan oikeudenkäynnin on tapahduttava kohtuullisessa ajassa (*within a reasonable time*). Vaatimus koskee kaikkia oikeudenkäynnin asianosaisia, joita ovat asianomistajana olevan uhrin lisäksi syyttäjät ja rikoksesta syytetty. Fyysisten henkilöiden lisäksi myös oikeushenkilöillä, kuten suurilla valtionyhtiöillä on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Artiklaa sovelletaan kaikkiin sopimusvaltiossa käytäviin oikeudenkäynteihin, eikä sen vaikutuspiiriin kuuluminen edellytä tällöin sopimusvaltion kansalaisuutta tai edes pysyvää oleskelulupaa valtion alueella.⁴⁸

⁴⁶ Ervo 1996: 59 – 60; Tapani & Tolvanen 2004: 160.

⁴⁷ Ervo 1996: 55.

⁴⁸ Ervo 2008: 1.

Lähtökohtaisesti 6 artikla tulee sovellettavaksi oikeudenkäynnin aikana, eli alkaen asian vireille tulosta ja päättyen lainvoimaiseen tuomioon. Joissain tapauksissa artiklaa kuitenkin sovelletaan jo ennen varsinaista tuomioistuinkäsittelyä. Rikosasioissa huomioon otetaan myös esitutkintaan ja syyteharkintaan kulunut aika. Oikeudenkäynnin päättyttyä 6 artiklaa voidaan soveltaa esimerkiksi tuomion täytäntöönpanovaiheessa, jos tällä tavalla voidaan taata tosiasiallinen oikeuksiin pääsy. Esimerkiksi häätötuomiossa vasta asukkaan konkreettinen poismuutto asunnosta saattaa tuomion ja oikeuksiin pääsyn toteen. Näin ollen pelkkä tuomion toteaminen ei riitä, jos ei sitä saada myös laitettua tehokkaasti täytäntöön.⁴⁹

EIT on korostanut kansallista päätösvaltaa ihmisoikeusongelmien ratkaisussa, mukaan lukien 6 artiklan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimuksen. Subsidiariteettiperiaatteen mukaan ongelmat tulee ratkaista mahdollisimman lähellä kansalaisia. Ihmisoikeussopimuksen tulkinnassa onkin jätetty kansallinen harkintamarginaali, eli eri oikeuksien toteuttamisesta voidaan päättää kansallisella tasolla. Yleensä EIT on myös tyytyväinen kansallisiin ratkaisuihin, mikäli kansallinen tuomioistuin on arvioinut avoimesti eri vaihtoehtojen oikeudenmukaisuutta ja perustellut ratkaisut oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.⁵⁰

2.3. EIS 13 artiklan mukainen tehokas oikeussuojakeino viivästymistä vastaan

Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi vuonna 2004 suosituksen kotimaisten oikeussuojakeinojen parantamisesta. Suosituksen mukaan jäsenvaltioiden tulee kiinnittää erityistä huomiota tehokkaan oikeussuojakeinon olemassaoloon tapauksissa, joissa on perusteltavissa oleva väite oikeudenkäynnin liian pitkästä kestosta⁵¹. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaan jokaisella on oltava käytössään oikeussuojakeino, mikäli oikeudenkäynti viivästyy kohtuuttomasti. EIS 13 artikla kuuluu seuraavasti:

⁴⁹ Ervo 2008: 2.

⁵⁰ Emt. 16.

⁵¹ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 22–23.

”Jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.”

Sanamuotonsa perusteella voisi päätellä, että 13 artikla edellyttää tehokkaiden kotimaisten oikeussuojakeinojen olemassaoloa vain tilanteissa, kun loukkauksen tapahtuminen on jo vahvistettu. Tulkinta ei kuitenkaan palvele artiklan merkitystä, sillä päinvastoin oikeussuojakeinoja tarvitaan ennen kaikkea tilanteissa, joissa henkilö vasta tuntee oikeuksiaan loukatun. Toisaalta kuitenkin järjestelmä, jossa olisi velvollisuus varmistaa oikeussuojatie kaikkien perusteettomienkin ihmisoikeuksien loukkaamisten varalta, olisi valtiolle ja sen oikeuslaitokselle kohtuuttoman rasittava. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnaksi on vakiintunut näiden välimuoto, jonka mukaan ”perusteltavissa oleva väite” ihmisoikeusloukkauksesta velvoittaa takaamaan väitetyn loukkauksen kohteelle 13 artiklan mukaisen oikeussuojakeinon. Kunkin tapauksen omat erityispiirteet ratkaisevat sen, onko väite perusteltavissa.⁵²

Oikeussuojakeino voi olla menettely, jolla prosessia saadaan kiirehdittyä tai menettely, joka mahdollistaa korvauksen prosessin kohtuuttoman pitkästä kestosta⁵³. EIS 13 artikla on toissijainen verrattaessa aikaisemmin käsitellyssä olleeseen 6 artiklaan. EIS 6 artiklan on katsottu sisältävän pidemmälle meneviä vaatimuksia oikeussuojakeinojen suhteen, joten 6 artiklaa koskevissa tilanteissa ei enää erikseen tutkita 13 artiklan loukkaamista. Poikkeuksena tähän sääntöön on kuitenkin oikeudenkäynnin kestoa koskevat tapaukset, jolloin edellytetään myös 13 artiklan mukaista tehokasta kansallista oikeussuojakeinoa oikeudenkäynnin jouduttamiseksi.⁵⁴ Artiklan tausta-ajatuksena on se, että sopimuksella taatut ihmisoikeudet tulisi ensisijaisesti taata kansallisella tasolla.⁵⁵

EIT muutti aikaisempaa tulkintalinjaa vuonna 2000 tapauksessa Kudla v. Puola⁵⁶. Tätä aikaisemmin ihmisoikeustuomioistuin ei ollut soveltanut 13 artiklan mukaista tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimusta silloinkaan, kun 6 artiklan takaamaa

⁵² Pellonpää 2000: 447–448.

⁵³ Spolander 2007: 243.

⁵⁴ Ervo 2008: 148.

⁵⁵ HE 233/2008 vp s. 6.

⁵⁶ ks. tarkemmin EIT-tapaus Kudla v. Puola 26.10.2000.

joutuisuusvaatimusta oli loukattu. Oikeudenkäynnin viivästymistä koskevat valitukset olivat jatkuvasti lisääntyneet, joten oikeuskäytännön linja tuli uudelleen arvioitavaksi. Tällöin ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että vastuu ihmisoikeussopimuksessa taatuista oikeuksista oli subsidiariteettiperiaatteen mukaisesti ensisijaisesti kansallisilla viranomaisilla. Näin ollen kansallinen viranomainen sai toimivallan tutkia EIS:n nojalla tehdyn perusteltavissa olevan väitteen ja myöntää asiasta hyvitystä.⁵⁷

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, ettei pelkkä 13 artiklan edellyttämä oikeussuojakeinon olemassaolo yksinään riittänyt, vaan keinon tulisi olla tehokas myös käytännössä. Oikeussuojakeinon riittävyys riippuu vallitsevista olosuhteista. Tehokas oikeussuojakeino voi myös muodostua useista erilaisista keinoista, mikäli yksittäinen keino ei täytä artiklan vaatimuksia.⁵⁸ Ihmisoikeustuomioistuin on vahvistanut erityyppisten keinojen yhdistämisen hyväksyttäväksi tavaksi korvata oikeudenloukkaus. Jotkin valtiot, kuten Itävalta, Kroatia, Espanja, Puola ja Slovakia ovatkin yhdistelleet kahdentyyppiset keinot – oikeudenkäyntiä jouduttavan sekä hyvitystä tarjoavan keinon.⁵⁹ EIT on pitänyt jopa suositeltavana järjestelmää, joka sisältää sekä ennalta estävän että hyvitystä tarjoavia oikeussuojakeinoja.⁶⁰

Keino voi olla tehokas preventiivisesti tai reparatiivisesti. Preventiivisellä keinolla voidaan estää oikeudenkäynnin viipyminen tai sen jatkuminen, ja reparatiivisella keinolla voidaan hyvittää jo tapahtunut loukkaus.⁶¹ Sopimusvaltiolla on todistustaakka keinon tehokkuudesta, joten sen tulee osoittaa aikaisemmalla oikeuskäytännöllään keinon toimivuus myös konkreettisella tasolla. Keinon on oltava myös nopea, jotta se täyttää 13 artiklan mukaisen tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimuksen.⁶²

Ennen v. 2010 lakiuudistusta (Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 362/2009) Suomella ei ole ollut tällaista tehokkaaksi katsottua oikeussuojakeinoa

⁵⁷ HE 233/2008 vp s. 7.

⁵⁸ HE 233/2008 vp s. 7.

⁵⁹ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 27.

⁶⁰ Määttä 2012: 421.

⁶¹ HE 233/2008 vp s. 7.

⁶² Ervo 2008: 149.

käytössään. Oikeuskeinon puuttumisen totesi myös EIT yksiselitteisesti v. 2004 annetussa Kangasluoma-tuomiossa.

Kysymys oli oikeudenkäynnin kestosta talousrikosasiassa, sekä mm. siitä oliko rikoksesta epäillyllä ja syytetyllä tehokkaita oikeussuojakeinoja käytössään tutkinnan ja oikeudenkäynnin viivästyminen vastaan. Valittajan X omistamaa yritystä vastaan oli meneillään konkurssiasia, jonka tutkimisen poliisi aloitti vuonna 1990 kuulustelemalla X:ää kirjanpitoasioista ja yhtiön toiminnasta. Vuonna 1994 X:lle esitettiin laajat syytteet rikoksista, joita käsiteltiin useaan otteeseen Käräjäoikeuden istunnoissa vuonna 1995. Käräjäoikeus tuomitsi valittajan 1 vuodeksi 10 kuukaudeksi vankeuteen vuonna 1996. Hovioikeus pysytti annetun tuomion, eikä Korkein oikeus antanut valituslupaa vuonna 1998. Valittaja kanteli oikeuskanslerille oikeudenkäynnin pitkittymisestä. EIT:lle kohdistamassaan valituksessaan X väitti, että hänellä ei ollut tehokasta oikeussuojakeinoa tutkinnan ja oikeudenkäynnin viivästyksen osalta. Hallituksen mielestä valittajalla olisi kuitenkin ollut tehokkaat oikeussuojakeinot käytössään. Sen mukaan X olisi voinut kannella esitutkinta-aikana ylemmille poliisiviranomaisille. Syyteharkinta-aikana kantelun olisi voinut kohdistaa ylemmälle syyttäjälle. Oikeuskäsittelyn puolesta X olisi voinut silloisen oikeudenkäymiskaaren 16 luvun 4 §:n mukaan kannella hovioikeudelle jutun aiheettomasta lykkäyksestä 30 päivän kuluessa lykkäyspäivästä. Oikeuskanslerin lisäksi X ei ollut kuitenkaan kannellut muille viranomaisille. Hallituksen mielestä valittajalla olisi ollut käytössään kaikki EIS 13 artiklan mukaiset tehokkaat oikeussuojakeinot.

EIT totesi, että oikeussuojakeinon tulee olla tehokas paitsi teoriassa myös käytännössä, ja jolla voidaan myöntää asianmukaista hyvitystä. EIT katsoi, ettei hallitus ollut todistanut miten valittaja olisi voinut saada korjausta ehkäisyn tai korvauksen muodossa käyttäessään mainittuja oikeussuojakeinoja. Päinvastoin hallitus oli myöntänyt, että pelkkä viivytys ei perustanut oikeutta vahingonkorvaukseen. Hallitus ei myöskään ollut esittänyt ainuttakaan esimerkkiä, jolla osoittaa mahdollisuuden saada hyvitystä kyseisiä oikeussuojakeinoja käyttämällä. EIT totesi 13 artiklaa rikutun. (EIT tapaus Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004.)

2.3.1. Tehokas preventiivinen oikeussuojakeino

Oikeudenkäynnin viipyminen tai sen jatkuminen voidaan estää preventiivisen oikeussuojakeinon avulla. Tarkoituksena on ennaltaehkäistä oikeudenloukkausta tapahtumasta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä on löydettävissä esimerkkejä siitä, millaiset oikeussuojakeinot katsotaan tehokkaiksi, ja mitkä eivät täytä tehokkuuden vaatimusta.

Ihmisoikeustuomioistuin on useiden tuomioiden perusteluissa todennut, että tehokkain on preventiivinen keino, jolla pyritään kiirehtimään oikeudenkäyntejä. Samalla EIT on tunnustanut tämän tyyppisen keinon tehokkaaksi siinä määrin kuin sillä saadaan

nopeutettua kansallisen tuomioistuimen ratkaisua.⁶³ Tämä onkin loogista, sillä ainoastaan tällä tavalla voidaan estää mahdollisen ihmisoikeusloukkauksen tapahtuminen. Vaikka loukkaus voidaan hyvittää myös jälkikäteen, optimaalisin tilanne on silloin kun mahdollinen viivästymisen syy löydetään prosessin kuluessa ja sen myötä aletaan toimenpiteisiin prosessin jouduttamiseksi.

Tehokkaaseen ennalta estävään oikeussuojakeinoon on otettu kantaa myös hallituksen esityksessä (233/2008 vp), jossa mainitaan, että ennalta estävä keino on periaatteessa ensisijainen keino, sillä näin oikeudenkäynnin pitkittyminen voidaan estää. Toisaalta ennalta estäviä keinoja on kritisoitu siitä, etteivät ne ole välttämättä tehokkaita Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnan mukaan. Niinpä ennalta estävä keino tulisi järjestää melko ankaraksi, jotta se täyttäisi tehokkuuden vaatimukset. Keinoissa piilee myös vaara niiden liiallisesta käytöstä, ja tällöin tuomioistuimen voimavaroja saattaa kulu tarpeettomasti viipymistä koskevien asioiden selvittämiseen, pääasioiden käsittelyn sijaan.⁶⁴ Pidän kuitenkin tärkeänä, että tällaisia preventiivisiä keinoja asioiden jouduttamiseen on asianosaisten käytössä, mikäli niiden voidaan olettaa vaikuttavan joutuisasti prosessin etenemiseen.

Aikaisemmin mainituissa Kangasluoma-tuomiossa EIT totesi, ettei mikään käytettävissä olevista keinoista täyttänyt tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimusta. Suomen hallitus vetosi useisiin silloin käytettävissä oleviin oikeussuojakeinoihin, mutta ne eivät olleet riittäviä. Tuolloin ennaltaehkäiseviä keinoja olivat esitutkinnan ja syyteharkinnan viipymisen osalta kantelu ylemmille viranomaisille, kantelu yleisille laillisuusvalvojille sekä kiirehtimispyyntö asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle.⁶⁵ Koska mikään mainituista ei EIT:n tulkinnan mukaan täyttänyt 13 artiklan vaatimusta, katsottiin Suomessa tarpeelliseksi ottaa käyttöön uusi laissa säännelty oikeussuojakeino muuttamalla Oikeudenkäymiskaarta vuoden 2010 lakiuudistuksen yhteydessä. Oikeudenkäymiskaaren 19 luvun 1 §:n lisättiin säännös asian kiireelliseksi määrittämisestä käräjäoikeuksissa. Tällainen kiirehtimismääräys on katsottu tehokkaaksi

⁶³ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 26.

⁶⁴ HE 233/2008 vp s. 15.

⁶⁵ HE 233/2008 vp s. 7.

oikeussuojakeinoksi esimerkiksi Itävaltaa koskevassa tapauksessa Holzinger n:o 1 (tuomio 30.1.2010).

Oikeudenkäymiskaaren 19 luvun 1 §:n mukaan käräjäoikeus voi asianosaisen vaatimuksesta tietyin edellytyksin päättää, että asia määrätään kiireelliseksi. Kiirehtimispyynnön voi esittää kuka tahansa oikeudenkäynnin asianosaisista. Myös virallisella syyttäjällä on oikeus esittää pyyntö rikosasian käsittelemistä kiireellisenä. Kuitenkaan käräjäoikeus ei voi viran puolesta määrätä asiaa pidettävän kiireellisenä, koska se ei voi tietää tietyn asian merkitystä yksittäiselle asianosaiselle.

Kiireelliseksi määrääminen edellyttää, että asian käsittelemiselle ennen muita on oltava perusteltava syy. Harkinnassa otetaan huomioon erityisesti oikeudenkäynnin siihenastinen kesto, eli mitä pidempään oikeudenkäynti on jo kestänyt, sitä painavammatt perusteet kiireelliseksi määräämiselle ovat. Rikosasioissa otetaan huomioon myös esitutkintaan ja syyteharkintaan kulunut aika. Harkittaessa kulunutta aikaa, ei kuitenkaan edellytetä että oikeudenkäynti olisi viivästynyt jo niin paljon, että se merkitsee ihmisoikeusloukkausta.⁶⁶

Asian käsittelemiselle ennen muita asioita on oltava painava peruste, jolloin otetaan huomioon oikeudenkäynnin kesto, asian laatu ja merkitys sekä muut vastaavat seikat. Menettely on poikkeuksellista, eivätkä siis mitkä tahansa perustelut automaattisesti takaa sitä, että asian käsittely menisi muiden edelle.

A oli 27.4.2011 toimittamassaan hakemuksessa pyytänyt 14.4.2011 vireillepanemansa rikosasian määräämistä kiireelliseksi. Kyseessä oli syyte, jonka A oli nostanut vankilan johtajaa ja apulaisjohtajaa vastaan. A:n vireillepanemassa rikosasiassa ei oltu vielä päätetty haasteen antamisesta. Käräjäoikeus hylkäsi A:n hakemuksen, koska A ei ollut esittänyt selkeitä perusteita sille, miksi asia tulisi käsitellä ennen muita asioita. Rikosasia oli ollut vireille vasta noin kahden viikon ajan, eikä asiassa käynyt ilmi mitään selviä perusteita miksi A:n oli tarve saada asiansa nopeasti käsitellyksi. A vaati Korkeimmalta oikeudelta, että käräjäoikeuden päätös puretaan. Korkein oikeus jätti hakemuksen tutkimatta samoilla perusteilla kuin käräjäoikeus oli hylännyt hakemuksen. Perusteina oli myös Oikeudenkäymiskaaren 19 luvun 5 §, jonka mukaan asian kiireelliseksi määräämistä koskevaan ratkaisuun ei saa hakea erikseen muutosta. (KKO 2012:51).

⁶⁶ HE 233/2008 vp s. 30.

Tapauksesta ilmenee selkeästi, ettei hakemuksessa ollut perusteluita kiireelliseksi määrittämiselle. Kyseinen asia oli ollut vasta vähän aikaa vireillä, mutta tämäkään ei välttämättä ole este asian jouduttamiselle. Hallituksen esityksessä on mainittu, että asia voidaan määrätä kiireelliseksi jo melko varhaisessa oikeudenkäynnin vaiheessa, mutta tällöin muiden edellytysten tulee olla korostuneita. Käytännössä se edellyttäisi että asian käsittely ylipäättään voi kestää pitkään.

Kiireellistä asiaa koskevaan ratkaisuun ei voi hakea muutosta. Kielteinen ratkaisu ei kuitenkaan estä asianosaista esittämästä vaatimusta uudelleen, jos olosuhteet ovat muuttuneet tai käsittely on edelleen viivästynyt. Kyse ei ole sellaisesta lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavasta ratkaisusta, johon voidaan hakea muutosta ylimääräisin muutoksenhakekeinoin. Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan muutoksenhakukielto on valtiosääntöoikeudellisesti ongelmaton, koska asianosaisella on aina mahdollisuus tehdä uusi hakemus asiansa käsittelemisestä kiireellisenä.⁶⁷

Huomioon on otettava myös asian merkitys asianosaiselle. Asian käsittelyä joutuisana painotetaan esimerkiksi silloin, jos se liittyy asianosaisen terveyteen tai muuten henkilökohtaiseen seikkaan. Rikosasioissa teon vakavuudella on merkitystä; aivan vähäisiä asioita ei voida määrätä kiireellisiksi. Arvioitavaksi tulee myös se, millaista haittaa viipymisestä aiheutuisi asianosaiselle. Huomioon otetaan myös se, miten asianosaisten, viranomaisten ja tuomioistuimen toiminta on vaikuttanut oikeudenkäynnin keston – kiireelliseksi määrittämiseltä ei kuitenkaan edellytetä mitään moitittavaa toimintaa viranomaisten osalta. Asianosaisen tulisi yleensä ensin itse pyytää asian käsittelyä kiireellisenä pääasiana käsittelevältä tuomarilta, ennen kuin hän voisi menestyksekkäästi vaatia päällikkötuomaria määräämään asiaa kiireelliseksi. Viime kädessä tuomioistuin suorittaa päätöksen kokonaisharkinnan perusteella sen mukaan millaisia perusteluita vaatimukselle on esitetty.⁶⁸

Kun kiirehtimispyynnön menestyksekkäs läpivieminen johtaa oikeudenkäynnin jouduttamiseen, voidaan olettaa että oikeussuojakeinoa pidetään tehokkaana myös EIS:n

⁶⁷ HE 233/2008 vp s. 33; ks. KKO 2012:51 perustelujen kohta 5.

⁶⁸ HE 233/2008 vp s. 30–31.

13 artiklan valossa. Toisaalta taas vaatimuksen läpivieminen edellyttää vahvoja perusteita, ja kuten lain esitöissä mainittiin, menettely on poikkeuksellista. Kuitenkin tapauksissa, joissa jo ennakolta voidaan olettaa käsittelyn venyvän, vaatimuksen hyväksyminen on aiheellista. Näin saatetaan välttyä jälkikäteen tapahtuvalta viivästymisen hyvittämiseltä, kun käsittely ei pääse venymään liian pitkäksi.

Mallin etuna pidetään lisäksi sen vaivattomuutta, sillä asianosaisen pyyntö käsitellään pääasiallisesti käsittelevässä tuomioistuimessa, jolloin ratkaiseminen on yksinkertaisempaa kuin yleisessä tuomioistuimessa. Toimenpiteen voidaan ajatella olevan lievä ja ongelmaton, mutta kuitenkin yleensä riittävä keino käsittelyn jouduttamiselle. Samankaltaisia ennalta estäviä oikeussuojakeinoja on ehdotettu otettavaksi käyttöön myös muissa Pohjoismaissa.⁶⁹

2.3.2. Tehokas reparatiivinen oikeussuojakeino

Oikeudenkäynnin viivästyminen voidaan hyvittää tehokkaalla jälkikäteisellä eli reparatiivisella oikeussuojakeinolla. Useat Euroopan neuvoston jäsenvaltiot – Suomi mukaan lukien, ovat viime vuosina ottaneet käyttöön järjestelmän, jonka mukaisesti asianosaisella on oikeus saada rahallinen korvaus oikeudenkäynnin viivästymisen perusteella. Rahallisen hyvityksen lisäksi viivästyminen voidaan hyvittää rangaistusta lieventämällä tai – joissain tapauksissa jopa hylkäämällä tai jättämällä syyte tutkimatta kokonaan.

Rikoslain 6 luvun 7 §:n 3 momentin mukaan rangaistusta voidaan kohtuullistaa silloin, jos rikoksen tekemisestä on kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Ylipitkäksi muodostunut prosessi ja siihen liittyvät kärsimykset voivat olla perusteena pykälän soveltamiselle. Kohtuullistaminen liittyy kuitenkin koko rikosprosessin keston, ei pelkkään oikeudenkäynnin kohtuuttomaan keston. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä selviää, että loukkauksen hyvittäminen voidaan ottaa huomioon asian lopputuloksessa. Edellytyksenä on, että

⁶⁹ HE 233/2008 vp s. 15.

kohtuullistaminen on tehty selvällä ja mittavalla tavalla ja että se on seuraamuksen kannalta olennainen.⁷⁰

Suomen lainsäädäntö mahdollistaa rahallisen korvauksen hakemisen jälkikäteen oikeudenkäynnin viivästymisen johdosta. Ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt tällaista korvausjärjestelmää tehokkaana oikeussuojakeinona, mikä ilmenee esimerkiksi Italiaa koskevasta Zullo-tuomiosta (29.3.2006). Täyttääkseen tehokkuuden vaatimukset, hyvityksen on oltava riittävä, jolloin sääntönä on, että korvauksen määrä vastaa EIT:n linjaa. Ihmisoikeustuomioistuin voi myös hyväksyä, että valtio, jossa on useampia oikeussuojakeinoja, voi myöntää ihmisoikeustuomioistuimen linjaa pienempiä hyvityksiä, kunhan ne eivät ole suhteettoman alhaisia. Hyvityspäätökset tulee panna täytäntöön nopeasti ja perustella huolellisesti.⁷¹ Tarkastelen reparatiivisia hyvityskeinoja ja hyvityslakia tarkemmin neljännessä pääluvussa.

2.4. Oikeudenkäynnin kohtuullisen keston arvioiminen

Rikosprosessin kohtuullista kesto arvioitaessa laskenta aloitetaan siitä päivästä, kun henkilön voidaan katsoa olevan syytettynä rikoksesta. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 5 luvun 1 §:n mukaan rikosasia tulee vireille, kun haastehakemus saapuu käräjäoikeuden kansliaan tai kun syyttäjä antaa haasteen ja haaste annetaan vastaajalle tiedoksi. Esimerkiksi kuulustelu rikoksesta epäiltynä on riittävä⁷². Vastaavasti prosessi katsotaan päättyneeksi siihen hetkeen, kun tuomioistuin on antanut lainvoimaisen tuomion asiasta, ja tuomio on toimitettu tuomitulle kirjallisena. Näin ollen pelkkä tuomion julistaminen ei riitä, vaan sen tulee olla tuomitulla kirjallisena, ennen kuin prosessi voidaan katsoa päättyneeksi.⁷³

Osakeyhtiön konkurssipesä oli tehnyt v. 2000 rikosilmoitukset A:n tekemiksi epäillyistä talousrikoksista. A oli jo tuolloin tullut tietoiseksi rikosepäilyistä, mutta häntä oli kuulusteltu viranomaisen toimesta vasta kesäkuussa 2006 rikoksesta epäiltynä. Käräjäoikeuden tuomio asiasta on annettu v. 2007, hovioikeuden v. 2009, ja Korkeimman

⁷⁰ Tapani & Tolvanen 2006: 104–105.

⁷¹ HE 233/2008 vp s. 9.

⁷² Ervo 2006b: 22.

⁷³ Spolander 2007: 148.

oikeuden ratkaisu toukokuussa 2010. A vaati korkeimmalta oikeudelta v. 2010 hyvitystä 10 000 € oikeudenkäynnin viivästymisen vuoksi. A:n vaatimus kuitenkin hylättiin, sillä hän oli saanut Hyvityslain 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun viranomaisen ilmoituksen häntä koskevasta rikosepäilystä vasta kesäkuussa 2006. Kyseisen ajanjakson ei katsottu täyttävän kohtuuttoman keston kriteereitä. Vaikka A oli tullut tietoiseksi rikosilmoituksista jo v. 2000, tuo pelkkä tieto itsessään ei vaikuta henkilön asemaan sillä tavalla olennaisesti, kuin Hyvityslain 5 §:ssä edellytetään. (KKO:2010:31)

Mielestäni tässä tapauksessa kohtuullisempi olisi ollut tulkinta, jossa viivästymisen olisi katsottu alkaneeksi jo siitä hetkestä kun A sai ensimmäisen kerran tiedon epäiltynä olostaan. Esitutkinta oli kestänyt kuusi vuotta, mitä voidaan pitää kohtuuttomana aikana. Myös EIS 6 artiklan 3 kappaleessa edellytetään rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeudeksi mm. sen, että hän saa viipymättä tiedon häneen kohdistuneiden syytteiden sisällöstä.

Edellisen tapauksen perusteella ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön ja hyvityslain välillä on ristiriita siitä, mistä ajankohdasta oikeudenkäynnin kokonaiskeston katsotaan alkaneeksi. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan oikeudenkäynnin kokonaiskestoalkaa asianomistajan osalta siitä, kun hän on esitutkinnassa ilmoittanut vaativansa rikosentekijältä korvausta. Vastaava aika alkaa taas hyvityslain mukaan siitä kun asianomistajan vaatimus tulee vireille tuomioistuimessa. Mainittujen ajankohtien välinen ero voi olla useita vuosia.⁷⁴

Myös Pekka Määttä on kritisoinut tapausta perusoikeusnäkökulmasta. KKO:n perustelujen kohdassa 6 todetaan, että hyvityslain tarkoituksena on antaa oikeussuojaa rikosasian viranomaiskäsittelyn kohtuuttoman viipymisen vuoksi. Ratkaisun lopputuloksen perusteella kuitenkin KKO hyväksyy asian kuuden vuoden ”seisomisen” viranomaisessa, eli tässä tapauksessa poliisissa. Määttän mukaan vaarana on, että rikosepäilyä koskevan tiedon antamista jatkossa pitkitetään tarkoituksellisesti, jolloin hyvityslain tarkoittama hyvityksen oikeuttama aika ei esitutkinnan osalta alkaisi kulua. Tällainen menettely tuskin on lain tarkoituksen mukaista.⁷⁵

⁷⁴ Virolainen 2012: 218.

⁷⁵ Määttä 2012: 417.

Rikosprosessin päättymishetki ei ole yleensä ollut ongelmallista EIT:n tulkintakäytännössä. Normaalisti rikosprosessi päättyy siihen, kun tuomio on tuomitulla kirjallisena, mutta oikeudenkäynti saattaa päättyä myös syytetyn hyväksi tehtävään yksipuoliseen toimenpiteeseen, kuten syyttäjän tekemään syyttämättäjättämispäätökseen tai syyttäjän tekemään ilmoitukseen syytteen peruuttamisesta. Rikosprosessi voi päättyä myös tapauksissa, joissa on katsottu että syytetyltä puuttuu oikeudenkäyntikelpoisuus hänen mielentilansa vuoksi.⁷⁶

2.4.1. Vastajaajan heikko prosessuaalinen asema

Suomi on saanut lukuisia langettavia tuomioita EIT:lta pitkiksi venyneistä oikeudenkäynneistä. Kohtuulliseksi katsottu aika ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen, sillä hyväksyttävään ajanjaksoon vaikuttavat jutun laatu ja merkitys asianosaisille. Esimerkiksi työ- ja perheoikeudelliset jutut ovat erityisen merkittäviä, ja edellyttävät muita asioita joutuisampaa käsittelyä. Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että tapauksissa, joissa valittaja on henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi erityisen heikossa prosessuaalisessa asemassa, on noudatettava ripeää käsittelyä. Tällaisia ovat ainakin ne tapausryhmät, joissa on ollut kyse erittäin iäkkäistä, vaikeasti vammautuneesta, vakavasti sairastuneesta, vähemmistöön kuuluvasta tai henkisiltä kyvyiltään heikentyneestä oikeudenkäynnin osapuolesta. Tuolloin oikeudenkäynnin kohteella on erityistä merkitystä valittajalle varsinkin niissä asiaryhmissä, joissa on kysymys oikeudesta vahingonkorvaukseen, potilasvahinkokorvaukseen, tapaturmakorvaukseen, liikennevakuutuskorvaukseen tai eläkkeeseen. Myös työ- ja virkasuhteen päättymiseen tai työ- ja virkasuhteesta maksettavan palkan määrään liittyvät oikeudenkäynnit luetaan mukaan niihin asiaryhmiin, joissa käsittely tulisi tapahtua erityisen joutuisasti.⁷⁷

Kun henkilön oikeudellinen toimintakykyisyys tai heikentynyt terveydentila on rajoittunut, voidaan oikeudenkäynniltä odottaa viivytyksettömyyttä. Esimerkiksi erityisen iäkkäälle henkilölle nopea oikeudenkäynti voi olla erityisolosuhteiden vuoksi tärkeämpää, kuin henkilölle jolla ei ole mitään henkilökohtaisia huomioon otettavia

⁷⁶ Spolander 2007: 149.

⁷⁷ Siitari-Vanne 2005: 216–217.

tekijöitä.⁷⁸ Vastaavasti lapsioikeudelliset asiat edellyttävät muita nopeampaa käsittelyä, sillä kyse voi olla asioista jotka vaikuttavat koko lapsen elämään ja tulevaisuuteen. Näin on EIT perustellut mm. tuomiossa Orzel v. Puola 25.3.2003.⁷⁹ Rikosprosessin pitkän keston on todettu olevan yksi merkittävä syy siihen, miksi rikosprosessi koetaan lastensuojelullisista syistä lasten edun vastaiseksi, ja tämän vuoksi tutkintapyyntöjä poliisille jätetään kokonaan tekemättä.⁸⁰

2.4.2. Jutun vaikeusaste ja osapuolten oma toiminta

Juridisesti ja näytöllisesti monimutkaiset ja laajat jutut saavat kestää kauemmin kuin yksinkertaiset asiat.⁸¹ Kohtuullisen ajan arviointiin vaikuttaa lisäksi osapuolten käyttäytyminen prosessin kestäessä sekä kansallisten tuomioistuinten ja muiden viranomaisten toiminta. Tarkkaa määrettä jutun kestosta ei näin ollen voida antaa, sillä EIT harkitsee kohtuullisen ajan aina tapauskohtaisesti.⁸² Jonkinlaisena mittarina voidaan kuitenkin pitää 3 vuoden sääntöä, sillä alle 3 vuotta kestäneissä prosesseissa on harvemmin katsottu kohtuullisen ajan ylittyneen⁸³.

Jutun vaikeusastetta arvioidessaan EIT on katsonut asiaan vaikuttavan mm. vastaajien, todistajien ja asiantuntijoiden lukumäärän, syytteiden luonteen ja lukumäärän, esitutkinnan laajuuden ja erilaisten prosessuaalisten ongelmien. Asia voidaan luetella vaikeaksi myös silloin jos kyse on vaikeista valtiosääntö- tai perustuslaillisista asioista. Tuomioistuimen olisi kuitenkin kyettävä käsittelemään kaikentyyppisiä juttuja sujuvasti, vaikka kyseessä olisi esim. monimutkainen talousrikos. Täysin selkeitä kriteereitä monimutkaisuudesta ei kuitenkaan voida antaa, sillä jokainen tapaus arvioidaan erikseen. Parhaimpana mittarina EIT on kuitenkin pitänyt kansallisten tuomioistuinten päätösten perusteluita, mikäli perustelut on laadittu huolella.⁸⁴

⁷⁸ Siitari-Vanne 2005: 219.

⁷⁹ Näin myös esim. huostaanottotapauksissa, koska huostaanotolla voi olla peruuttamattomia vaikutuksia lapsen elämään.

⁸⁰ Määttä 2012: 410.

⁸¹ Ervo 2008: 116.

⁸² Spolander 2007: 150.

⁸³ Ervo 2008: 113.

⁸⁴ Spolander 2007: 150–151.

Resurssipulaa, jutturuuhkia tai muita rakenteellisia seikkoja ei kuitenkaan ole EIT:n tulkintakäytännössä pidetty ominaisuuksina, jotka vapauttaisivat valtion vastuusta, vaikka vastaajahallitus olisi niihin vedonnutkin. EIT:n suhtautuminen oikeudenkäyntien pitkittymiseen oikeuslaitoksen rakenteesta, resurssivajeesta tms. seikoista johtuen on varsin ankaraa, ja valtioiden tulee taata oikeudenhoidon toimivuus myös poikkeuksellisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa.⁸⁵

EIT-tapauksessa oli kyse siitä, käsiteltiinkö herjaukseen liittyvää korvausjuttua kohtuullisessa ajassa erityisesti hovioikeudessa. EIT totesi, että tarkasteltava aika alkoi kanteen nostamisesta 1996 ja päättyi valitusluvan epäämiseen vuonna 2002. Kysymys oli 5 vuoden 4 kuukauden ajasta kolmessa oikeusasteessa. Vaikka hallitus olikin vedonnut siihen, että jutussa oli esitetty vasta- ja lisäkanteita, EIT katsoi ettei juttu ollut erityisen vaikea. EIT katsoi että asianosaiset olivat itse pitkittäneet asian valmistelua käräjäoikeudessa nostamalla vasta- ja lisäkanteita. Käräjäoikeudessa kulunutta 2 vuoden aikaa ei voitu jutun oloissa pitää kohtuuttomana, joskaan se ei ollut erityisen joutuisaa. Sen sijaan hovioikeusvaiheen 3 vuoden käsittelyajalle ei EIT:n mielestä ollut vakuuttavaa selitystä. EIT huomautti erityisesti siitä, että puolentoista vuoteen ei oltu ryhdytty minkäänlaisiin toimenpiteisiin asian käsittelyä varten. Hallitus vetosi siihen, että samaan aikaan jutun esittelijälle oli annettu tärkeä rikosjuttu sekä muita rikosjuttuja, jotka olivat vanhempia ja kiireellisempiä. EIT ei pitänyt tätä hyväksyttävänä perusteluna viipymiselle, sillä kotimaisilla tuomioistuimilla on velvollisuus järjestää toimintansa niin, että kaikki EIS 6 artiklan vaatimukset täytetään. Ongelma ei johtunut sellaisesta poikkeuksellisesta tilanteesta, joka voisi vapauttaa viranomaiset viivytyksiin liittyvästä vastuusta. EIT katsoi että kohtuullinen aika oli ylitetty ja EIS 6 artiklan 1 kohtaa rikottu. EIT tapaus Molander v. Suomi 7.1.2006

Tapauksesta ilmeni ettei resurssipula tai jutturuuhka ole hyväksyttäviä perusteita oikeudenkäynnin viipymiselle. Vaikka jokin prosessin toimijoista olisikin ruuhkautunut, ei sitä voida pitää perustelujen mukaan hyväksyttävä syyllä käsittelyn viipymiselle. Tällöin valtion tulisi järjestää resurssit tehokkaammiksi siten, ettei viivästyminen pääse syntymään.

Viivästymisen arviointiin vaikuttaa myös osapuolten oma käyttäytyminen prosessin aikana. Erityisesti EIT:n valittaneen osapuolen toimintaan kiinnitetään huomiota, sillä valtion ei yleensä ole katsottu olevan vastuussa valittajan toiminnasta aiheutuneista viivytyksistä. Asianosaisella nimittäin on lukemattomia mahdollisuuksia venyttää prosessin kestoja. Tällaisia tilanteita syntyy esimerkiksi silloin, kun asianosainen pyytää

⁸⁵ Spolander 2007: 232.

lykkäystä jutun käsittelyyn, valmistautuu huonosti, kantelee tuomioistuimen jäsenistä, vahingoittaa itseään tai kieltäytyy lääketieteellisistä tutkimuksista. Hyvin yleinen ja tyypillisin tapa on kuitenkin jättää saapumatta istuntoon, jolloin oikeudenkäyntiä joudutaan lykkäämään tuonnemmaksi. Sopimusloukkausta ei siis voida todeta asianosaisen viivyttelyn seurauksena, vaan ainoastaan silloin kun prosessin pitkittyminen on johtunut ainakin osittain viranomaisten menettelystä.⁸⁶

On huomattavaa, että EIT tarvitsee tarkat selvitykset hallitukselta viivästymisen syistä, mikäli hallitus katsoo käsittelyn viipymisen johtuvan asianosaisen toimista. Epäselvissä tilanteissa EIT ei kykene ratkaisemaan, onko viranomaisen käyttänyt riittävän tehokkaita keinoja vastaajan tavoittamiseksi, mikäli hallitus ei ole niitä perustellut.⁸⁷

Suhteellisen yksinkertaisen pahoinpitelysyytteen käsittely oli kestänyt lähes 8 vuotta kolmessa oikeusasteessa. Jutun tutkinta oli alkanut vuonna 2000 ja päätynyt lopulta vuonna 2008 Korkeimman oikeuden epäämään valituslupaun. Valittajat A ja B pitivät oikeudenkäyntiä kohtuuttoman pitkänä. Hallitus väitti, että A:n vastuulle oli luettava 3 vuoden ja 10 kuukauden aika, kun häntä oli ollut vaikea saada esitutkintakuulusteluun. A oli tavoitettu jatkokuulusteluun vasta vuonna 2003, ja käräjäoikeuden istuntoja oli jouduttu siirtämään neljä kertaa, joista kolmessa tapauksessa A oli ilmoittautunut sairaaksi, ja kerran häntä ei saatu haastetuksi. Haastemiehen todistuksen mukaan A oli karttanut häntä, mutta valittajat kiistivät nämä hallituksen väitteet. Hallitus ei ollut esittänyt tarkempia selvityksiä koskien A:n tavoittamisyrityksiä ja käräjäoikeuden istuntojen peruuttamisen syitä. Hallitus ei ollut myöskään väittänyt, että A:ta olisi yritetty tavoittaa vakituisesta asunnostaan Espoosta poliisin toimesta. Puutteellisten selvitysten vuoksi EIT ei pystynyt päättämään, olivatko istuntojen peruuttamisen taustalla lailliset syyt. Vaikka oletettaisiin A:n kartelleen yhdelle vuodelle määrättyä istuntoa, siitä ei EIT:n mukaan aiheutunut mitään merkittävää viivytystä. Niin ollen EIT katsoi, ettei valittajien vastuulle jäänyt huomattavia viivytyksiä. EIT katsoi, että EIS 6 artiklaa oli rikottu, ja määräsi valtion maksamaan heille erikseen aineettomasta vahingosta 3 000 euroa, sekä oikeudenkäyntikulut EIT:ssä. (EIT tapaus Nousiainen v. Suomi 23.2.2010)

Kaikki viranomaistoiminnan viivyttely saattaa johtaa siihen, että oikeudenkäynti on kestänyt kohtuuttoman ajan. EIT:n oikeuskäytännössä viranomaisen viivyttelyksi on katsottu mm. esitutkinnan viivästyminen tai sen heikon tason, viivyttelyn syytettä nostaa, tai tuomareiden vaihtumisen kesken prosessin. Lista ei kuitenkaan ole tyhjentävä, eikä sellaista voida esittääkään. Viranomaisen kannalta tärkeintä on se, että

⁸⁶ Spolander 2007: 153.

⁸⁷ ks. tarkemmin EIT tapaus Nousiainen v. Suomi 23.2.2010 tai EIT tapaus Kangasluoma v. Suomi 15.2.2011.

juttu on ollut koko ajan vireillä, eikä viranomaistoiminnassa ole ollut ns. pysähtyneitä jaksoja. EIT on todennut ihmisoikeusrikkomuksen niissä tapauksissa, kun passiivisesta ajanjaksosta ei ole annettu hyväksyttävää selitystä.⁸⁸

⁸⁸ Spolander 2007: 222 – 223.

3. ESITUTKINNASTA TUOMIOON

3.1. Prosessia ohjaavat periaatteet

Prosessioikeudessa oikeusnormit voidaan jakaa kahteen ryhmään; sääntöihin ja periaatteisiin. Oikeusperiaatteella tarkoitetaan oikeusjärjestelmään yleisesti sekä erityisiin oikeudenaloihin sisältyviä keskeisiä normatiivisia arvoja ja tavoitteita. Oikeusperiaatteita pidetään optimointikäskyinä, jotka käskvät toteuttamaan tietyn tavoitteen tai arvon niin täydellisesti kuin on mahdollista erilaiset oikeudelliset ja tosiasialliset rajoitukset huomioon ottaen. Periaatteet ainoastaan ohjaavat ratkaisun suuntaa, mutta eivät suoraan määrittele lopputulosta.⁸⁹ Prosessiperiaatteet voidaan ryhmitellä menettely-, rooli-, sekä ratkaisuperiaatteisiin. Menettelyperiaatteet tarkoittavat niitä periaatteita, jotka ohjaavat itse oikeudenkäyntimenettelyä, sen muotoa ja ulkoista etenemistä. Niiden tarkoituksena on taata erityisesti prosessin varmuutta, joutuisuutta sekä kohtuuhintaisuutta.⁹⁰ Käsittelen seuraavaksi tärkeimpiä prosessia ohjaavia periaatteita juuri *menettelyn* ja *joutuisuuden* kannalta.

Varmuusperiaate

Oikeudenkäyntimenettelyn varmuudella tarkoitetaan ns. aineellista oikeusvarmuutta eli sitä, että oikeudenkäynti antaa mahdollisimman varmat takeet aineellisesti oikeasta lopputuloksesta. Kyse on siitä, että ratkaisun on oltava oikea sekä asia- että näyttökysymyksen ja oikeus- eli lainsoveltamiskysymyksen osalta. Tämä tarkoittaa aineellisen totuuden selvittämistä, eli sitä että asioiden oikea kulku tulee mahdollisimman täydellisesti selvitettyksi. Kuitenkin näytöllisesti tai juridisesti vaativissa jutuissa ei ole olemassa yhtä ainoata oikeaa ratkaisua. Tuomioistuimien ratkaiseekin kaiken esitetyn aineiston perusteella sen, mitä pitää totena. Vaikka aineellisen totuuden selvittämistä pidetään tavoitteena, päädytään usein ainoastaan prosessuaaliseen totuuteen, eli prosessiaineiston perusteella harkittavaan lopputulokseen. Tuomion perusteluista tulee ilmetä kaikki ajateltavissa olevat vaihtoehdot, jos tuomioistuimella on ollut useampia ratkaisuvaihtoehtoja. Tuomiossa

⁸⁹ Virolainen 2012: 119.

⁹⁰ Emt. 121.

tulee perustella erityisesti se, miksi siinä on päädytty juuri lopputuloksesta ilmenevään vaihtoehtoon.⁹¹

Prosessiekonomian periaate

Varmuuden ohella oikeudenkäynnin tulisi olla nopea ja halpa menettely. Tavoitteena on, että jutut käsitellään ilman tarpeetonta ajanhukkaa ja että oikeudenkäynnistä aiheutuisi mahdollisimman vähän työtä ja kustannuksia sekä asianosaisille että tuomioistuimille. Oikeusjuttujen viipymisen hitauden, lykkäysten ja muutostenhakujen takia on oikeusturvan kannalta arveluttavaa. Viipymisen seurauksena oikeillakaan ratkaisuilla ei ole välttämättä enää asianosaisille tosiasiallista merkitystä. Viivästyminen vuoksi prosessin tulos saattaa osoittautua oikeudenkäynnin voittaneellekin osapuolelle arvottomaksi.

Prosessin hitaus aiheuttaa myös lisäkustannuksia asianosaisille ja tuomioistuimelle. Hitaaksi ja kalliiksi ennakoitu prosessi nostaa myös asianosaisen prosessikynnystä, eli estää prosessin käynnistämisen kokonaan silloinkin, kun oikeudenkäyntiin olisi objektiivisesti arvioiden perusteita. Toisaalta tietoisuus siitä, että ratkaisut saattavat viipyä, on omiaan käynnistämään aiheettomia oikeudenkäyntejä tai perusteettomia ja viivyttämistarkoituksessa tehtyjä muutoksenhakuja. Tällöin valituksen tavoitteena voi olla ainoastaan esimerkiksi korko- tai inflaatiohyödyn tavoittelu, tai täytäntöönpanon lykkääminen. Prosessiekonomialla pyritään tarpeettomien prosessitoimien ehkäisyyn ja tarpeellisten toimien suorittamiseen ainoastaan niille välttämättömässä laajuudessa mahdollisimman joutuisasti ja vähin kustannuksin.⁹²

Tehokkuus- eli tarkoituksenmukaisuusperiaate

Tarkoituksenmukaisuutta on yleensä pidetty prosessioikeuden ja rikosprosessioikeuden ylimpänä periaatteena. Kuitenkin kansainvälisen ja kansallisen kehityksen tuloksena vaatimus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta ja sitä ilmentävä

⁹¹ Virolainen 2012: 122.

⁹² Emt. 123.

yksilönsuojaperiaate on asetettava lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaisuusperiaatteen edelle.⁹³

Prosessin yksittäistapausta ratkaistaessa oikeudenkäynnin tavoitteita joudutaan punnitsemaan keskenään. Tällöin puhutaan tarkoituksenmukaisuusperiaatteesta tai prosessin tehokkuusperiaatteesta. Tarkoituksenmukaisuusperiaate edellyttää, että prosessin varmuus ja taloudellisuus on sovitettu yhteen oikeassa suhteessa. Koska taloudelliset resurssit ovat rajalliset, ei varmuutta pidä tavoitella mihin hintaan hyvänsä.⁹⁴ Pohdittaessa rikosprosessia, voidaan ajatella että oikeusvarmuus sijoittuu nopeus- ja halpuusvaatimusten edelle. Tämä perustuu siihen, että prosessin tarkoituksena on nimenomaan antaa oikeussuojaa, ja riittävät takeet oikeaan tulokseen pääsemisestä.⁹⁵

3.2. Esitutkinta rikosprosessin käynnistäjänä

Rikosprosessista voidaan puhua sekä laajassa että suppeassa merkityksessä. Laajassa mielessä mukaan kuuluu esitutkinta, syyteharkinta sekä itse tuomioistuinkäsittely ja tuomitun rangaistuksen täytäntöönpano.⁹⁶ Käsittelen seuraavaksi kronologisessa järjestyksessä kaikkia edellä mainittuja vaiheita erityisesti niiden joutuisuutta tai mahdollista viivästystä silmällä pitäen. Tarkoituksena on nostaa esille syitä, jotka rikosprosessin eri vaiheissa voivat vaikuttaa koko oikeudenkäynnin viivästymiseen.

Rikosprosessi käynnistyy poliisin suorittamalla esitutkinnalla. Esitutkinnan funktioita on eritelty esitutkintalain (30.4.1987/449) 5 §:ssä. Lain mukaan esitutkinnan tarkoituksena on selvittää rikos, teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko tai siitä saatu hyöty, rikoksen asianosaiset sekä muut syytteen nostamiseen vaikuttavat seikat. Esitutkinnan tehtävänä on luoda pohja oikeudenkäynnille siten, että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yhdellä kerralla ilman että siihen tarvittaisiin enää erillistä

⁹³ Ervo 1996: 48.

⁹⁴ Virolainen 2012: 124.

⁹⁵ Ervo 1996: 49.

⁹⁶ Vuorenpää 2009: 138.

valmistelevaa istuntoa. Kaiken kaikkiaan esitutkinta on erittäin tärkeä vaihe rikosprosessissa, sillä siinä luodaan peruste jolle koko myöhempi oikeudenkäynti rakennetaan. Esitutkinnassa tehdyt virheet ja puutteet seuraavat mukana oikeudenkäynnin myöhemmissä vaiheissa ja merkitsevät jutun tosiasiapuolen selvittämisen lisäksi myös ajanhukkaa.⁹⁷ Näin ollen onkin tärkeää, että rikoksen taustat ja kaikki tuomioon vaikuttavat tekijät tutkitaan mahdollisimman seikkaperäisesti, jotta itse pääkäsittely sujuisi mutkattomasti. Samalla varmistutaan myös tuomion oikeellisuudesta, kun kaikki siihen vaikuttavat tekijät on selvitetty huolellisesti.

Esitutkintaviranomaisena toimii poliisi, ellei toisin ole säädetty. ETL:n 14 §:n mukaan esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja, joka on pidättämiseen oikeutettu virkamies⁹⁸. Tutkinnanjohtajaa ei määritellä erikseen kuitenkaan yksinkertaisiin ja selviin asioihin, joihin toimitetaan suppea esitutkinta⁹⁹. Tutkinnanjohtajan tehtävänä on määritellä tutkinnan suuntaaminen ja toteuttaminen. Hänen vastuullaan on viime kädessä myös se, mihin toimenpiteisiin tutkinnan johdosta ryhdytään sekä miten ne toteutetaan. Tutkinnanjohtajan tehtävä on kaksijaksoinen; yhtäältä hän vastaa esitutkinnan tehokkaasta toimittamisesta, mutta toisaalta on huolehdittava perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta sekä esitutkinnan lainmukaisuudesta.¹⁰⁰ Tässäkin esiin tulee jo aiemmin käsitelty intressipunninta, sillä tutkinnanjohtaja joutuu punnitsemaan näitä keskenään erisuuntaisia tavoitteita ja niiden painoarvoa eri tilanteissa.

Vaikka esitutkinta on ETL:n 6 §:n mukaan toimitettava ilman aiheetonta viivytystä, vastakkain tämän säännöksen ilmentävän *joutuisuusperiaatteen* kanssa tulevat esimerkiksi *objektiivisuus-* ja *suhteellisuusperiaatteet*. Objektiivisuusperiaatteen mukaan esitutkinnassa on otettava huomioon yhtä lailla epäiltyä vastaan kuin hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet. Suhteellisuusperiaatetta puolestaan sovelletaan

⁹⁷ Spolander 2007: 264.

⁹⁸ Tutkinnanjohtajana toimii yleensä poliisiviranomainen, paitsi tapauksissa joissa epäillään poliisin syyllistyneen rikokseen. Tällöin tutkintaa johtaa syyttävä, koska tutkinnan tulee olla riippumatonta poliisista ja tapahtua ulkopuolisten toimesta. Ks. lisää Niemi 2012: 852.

⁹⁹ Tällaisia ovat teot, joista ei yleisen rangaistuskäytännön mukaisesti ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta (ETL 44§). On kuitenkin huomattava, että vaikka kyseessä olisi normaalisti sakkorangaistukseen johtava rikos, suppean esitutkinnan käyttö ei tule kyseeseen jos ei asiaa ole pidettävä yksinkertaisena. Esimerkiksi pahoinpitelyrikoksen selvittäminen saattaa edellyttää muita kuin suppeita tutkintatoimenpiteitä. Ks. lisää HE 52/2002. Yksinkertaisina ja selvinä rikoksina tutkinnan osalta voidaan pitää esimerkiksi näpistystä tai liikenteen vaarantamista.

¹⁰⁰ Vuorenpää 2009: 146.

esitutinnan aikana siten, että kenenkään oikeuksiin ei saa puuttua enempää kuin esitutinnan tarkoituksen saavuttamiseksi on välttämätöntä. Kaikki käytettävät tutkintatoimenpiteet on suhteutettava kyseessä olevaan rikoksen laatuun.¹⁰¹

Koska objektiivisuusperiaate edellyttää näytön huomioimista epäillyn puolesta ja vastaan, on tutkinnassa selvittävä myös mahdolliset muut epäillyt ja vaihtoehtoiset tapahtumankulut. Tämä ilmenee ETL:n 7 §:n 1 momentista, jonka mukaan esitutkinnassa on selvittävä ja otettava huomioon yhtä lailla epäiltyä vastaan kuin hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet. Oikeusvaltion periaatteisiin kuuluu myös se, että epäiltyä kohdellaan syyttömänä koko tutkinnan ajan, eikä asennoiduta häneen kuin syylliseen, vaikka näyttö puhuisikin syyllisyyden puolesta. Esitutkinnan aikana pätee hienotunteisuusperiaate, jota on noudatettava erityisesti uhrin kohtelussa. Tällainen kohtelu edesauttaa koko rikoksen selvittämistä, koska yleensä teko-olosuhteista saadaan tällöin enemmän tietoa. Näin rikoksen selvittäminen helpottuu ja esitutkinnan suorittaminen voi sujua joutuisammin.¹⁰² Ihmisten kuuleminen on myös erityisen tärkeää, sillä silloin juttu voidaan saada paremmin selvitettyksi jo käräjäoikeusvaiheessa, tai ainakin siihen on silloin suuremmat edellytykset.¹⁰³

Esitutkinnan merkitys on tärkeä, koska rikosjuttuja ei juurikaan valmistella enää tuomioistuinjohtoisesti ennen pääkäsittelyn järjestämistä, vaan valmistelu kohdistuu esitutkinta- ja syyteharkintavaiheisiin.¹⁰⁴ Esitutkinnan avulla tallennetaan tarvittava aineisto myöhempää oikeudenkäyntivaihetta varten, jotta oikeudenkäynti muodostuisi riittävän nopeaksi ja varmaksi.¹⁰⁵ Tärkein funktio on antaa syyttäjälle tarvittava informaatio, jota hän tarvitsee syytteen nostamista päättäessään, ja syytettä ajaessaan.¹⁰⁶

Keskeisenä tavoitteena yksilön oikeusturvan kannalta voidaan pitää myös sitä, että epäillylle annetaan tieto siitä, mistä häntä epäillään ja mahdollisuus valmistautua jutun käsittelyyn. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kohdassa edellytetään,

¹⁰¹ Vuorenää 2009: 147–150.

¹⁰² Niemi 2012: 843–845.

¹⁰³ Newsbrokers 2013: 23.

¹⁰⁴ Vuorenää 2009: 139.

¹⁰⁵ HE 82/1995 vp s. 5.

¹⁰⁶ Vuorenää 2009: 138.

että syytetyn on saatava riittävästi aikaa ja riittävät edellytykset valmistautua puolustukseen. Tämä tulee ottaa huomioon esitutkinnan aikana, ja epäillylle on varattava mahdollisuus tutustua esitutkinta-aineistoon ja antaa siitä oma lausumansa.¹⁰⁷ Tutustumisen aineistoon tulee tapahtua viimeistään ennen kuin esitutkinta päätetään, koska tämä voi olla omiaan jouduttamaan tai helpottamaan asian käsittelyä tuomioistuimessa (ETL 42 §).

Myös syyttäjällä voi olla tietty rooli esitutkinnassa. Poliisin on ilmoitettava ETL:n 15 §:n mukaan tutkittavasta rikosasiasta syyttäjälle, ellei kyseessä ole yksinkertainen asia. Syyttäjä voi pyytää poliisia suorittamaan asiassa lisätutkintaa sekä antaa esitutkinnan suorittamista koskevia määräyksiä. Tällä tavoin syyttäjällä on mahdollisuus vaikuttaa myöhemmän syyteharkinnan sekä itse oikeudenkäynnin joutuisuuteen.¹⁰⁸ Käsittelyn syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen välistä yhteistyötä tarkemmin tämän luvun myöhemmissä kappaleissa.

3.3. Esitutkinnan kohtuullinen kesto ja viivästymiseen vaikuttavat seikat

Joutuisuusperiaatteen mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä (ETL 6 §). Mikä sitten on kohtuullinen määräaika esitutkinnan suorittamiselle? Tähän ei lainsäädäntö anna suoraa vastausta, mutta kohtuullista aikaa voi pohtia EIT:n ratkaisujen valossa. Myös valtioneuvoston oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri ovat antaneet useissa tapauksissa huomautuksia esitutkinnan pitkästä kestosta, joista voi päätellä kohtuullista aikaa. Kohtuullinen aika riippuu käsiteltävänä olevan asian laajuudesta ja vaikeusasteesta. Yksinkertaisen asian suppea tutkinta saattaa olla valmiina siirrettäväksi syyttäjälle muutamassa tunnissa, kun taas laajojen talousrikosten tutkinta saattaa kestää vuosia.¹⁰⁹

Esitutkinnan viipymiseen voi olla olemassa lukemattomia eri syitä. Syyt saattavat liittyä esimerkiksi esitutkintaorganisaatioon ja esitutkinnan järjestämiseen liittyviin seikkoihin.

¹⁰⁷ Niemi 2012:841.

¹⁰⁸ Spolander 2007: 257.

¹⁰⁹ Emt. 262.

Oikeuskanslerin mukaan asian yksilöllisten erityispiirteiden lisäksi tutkinnan keston vaikuttavat tosiasiallisesti myös käytettävissä olevat tutkintaresurssit suhteessa tutkittavien juttujen määrään sekä poliisin velvollisuus laittaa tehtävät kiireellisyysjärjestykseen.¹¹⁰

Syyt voivat liittyä myös työn organisointiin, tutkijan ammattitaitoon tai henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Apulaisoikeuskanslerin antamasta ratkaisusta OKV/1606/1/2009 selviää, että poliisi on perustellut esitutkinnan viivästyistä sillä, että esitutkinta on ollut laaja, asia vaikeaselkoinen ja näyttöön on liittynyt ongelmia. Samaan aikaan on toimitettu myös verotarkastus, ja selvityksessä mainittiin tutkinnanjohtajan ja tutkijan työtilanteen vaikuttaneen esitutkinnan keston. Esitutkinta tapauksessa oli kestänyt yli 2 vuotta 8 kuukautta. AOK:n mukaan selvityksessä ei ollut kuitenkaan hyväksyttäviä syitä, joiden perusteella tutkintaa ei ole voitu suorittaa loppuun riittävän ajoissa, kun otetaan huomioon rikosten vanhentuminen. Asiat voidaan laittaa kiireellisyysjärjestykseen tutkijan työmäärän tms. resurssipulan vuoksi, mutta kiireellisyysarvioinnissa on otettava huomioon rikosten vanhentumisvaara. Asian kokonaisuutta arvioiden AOK totesi, ettei esitutkintaa oltu toteutettu lain tarkoittamalla tavalla ilman aiheetonta viivytystä.¹¹¹

Aina tutkija ei voi edes itse vaikuttaa joutuisuuteen, jos kyseessä on esimerkiksi kansainvälistä oikeusapupyynnöä koskeva juttu – tällöin joutuisuus riippuu vastaanottavan valtion toimintatehokkuudesta. Esitutkintaviranomaisen vastuulla on saada joutuisasti kasaan erilaiset asiantuntijalausunnot, ja hänen on kiirehdittävä lausunnon saamista, mikäli se uhkaa viivästyä. Jos esitutkinnan aikana näyttää todennäköiseltä, että tutkinta tulee viivästyään hyväksyttävästä syystä, tulisi tutkinta keskeyttää työnsäästön vuoksi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Syyttäjää olisi myös syytä informoida mahdollisimman ripeästi silloin, kun tutkittavana on rikos, jossa esitutkinnan keskeyttäminen saattaisi tulla kysymykseen.¹¹²

¹¹⁰ OKV/927/1/2007.

¹¹¹ OKV/1606/1/2009.

¹¹² Spolander 2007: 264.

Tutkinnan keston vaikuttaa mm. poliisien resurssitaso, mutta uutena ilmiönä on nostettu esiin myös EU-normiston ja kansainvälistymisen luomat haasteet. Poliisilaitoksessa kaivattaisiin myös asiantuntevia juristeja, jotka osaisivat arvioida juridisia kysymyksiä myös kansainvälistymisen ja EU-oikeuden valossa.¹¹³

3.4. Syyttäjän suorittama syyteharkinta

Esitutkinnan suorittamisen jälkeen asia toimitetaan syyttäjälle, joka suorittaa syyteharkinnan. Paikallisena syyttäjäviranomaisena toimii kihlakunnansyyttäjä, joka toimii kihlakunnan syyttäjävirstossa tai kihlakunnanviraston syyttäjäosastossa. KSjäL:n 4 §:n mukaan valtakunnansyyttäjä nimittää syyttäjät, ja johtava kihlakunnansyyttäjä voi nimittää virastoonsa määrääjäksi apulaissyyttäjiä. Syyttäjälaitoksen ja koko syyttäjien keskushallintoviranomaisena toimii valtakunnansyyttäjävirsto, jota johtaa tasavallan presidentin nimittämä valtakunnansyyttäjä. Valtakunnansyyttäjävirstossa työskentelee lisäksi valtiosyyttäjiä, jotka huolehtivat syyttäjän tehtävistä kaikissa yhteiskunnan kannalta merkittävimmissä rikosasioissa.¹¹⁴

Syyttäjän asemasta ja tehtävistä säädetään laissa yleisistä syyttäjistä 11.3.1997/199. Syyttäjälain 1 §:n mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun vaatimalla tavalla. Ratkaisuja tehdessään syyttäjän toiminnan on oltava tasapuolista, joutuisaa ja taloudellista.

Samaa asiaa on mahdollista määrätä hoitamaan useampia syyttäjiä, jos tämä katsotaan tarpeelliseksi esimerkiksi laajoissa tai vaativissa asioissa. Tällöin syyttäjien keskinäinen vastuunjako tulee määritellä esimerkiksi siten että yksi syyttäjistä vastaa asiasta ja muut toimivat avustajina. Asetelma voi olla myös sellainen, että kullakin syyttäjällä on käsiteltävänään jokin asian osakokonaisuus. Useamman syyttäjän määräämisestä vastaa

¹¹³ Newsbrokers 2013: 28.

¹¹⁴ Jokela 2005: 376 – 377.

valtakunnansyyttäjä ja johtava kihlakunnansyyttäjä silloin, kun kyseessä on hänen virastossaan toimivat syyttäjät.¹¹⁵

Syyteharkinnassa pääperiaatteena on niin sanottu legaliteettiperiaate eli syytepakkoperiaate. Sen mukaan virallisen syyttäjän on nostettava syyte niin pian kuin syytteen nostamisen rikosprosessuaaliset edellytykset ovat täyttyneet. Tämä tarkoittaa tilannetta, kun on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Syytettä nostaessa noudatetaan myös tarkoituksenmukaisuusperiaatetta, joka tässä tapauksessa tarkoittaa syyttäjän tarkoituksenmukaisuusharkintaa. Harkinnan perusteella syyttäjä voi päätyä eri lopputuloksiin. Ensinnäkin hän voi nostaa syytteen tai päättää asian käsittelemisestä rangaistusmenettelyssä. Toiseksi hän voi päättää seuraamusluonteisesta syytteen nostamatta jättämisestä jollakin laissa tarkemmin määrättyllä perusteella. Syyttäjä voi jättää myös muulla perusteella syytteen nostamatta, esimerkiksi kun rikos on vanhentunut. ROL 1 luvun 7–8 §:n mukaan syyttäjä voi luopua syytteen nostamisesta jos rikos on vähäinen, rikosentekijä nuori, kohtuus tai tarkoituksenmukaisuus sitä vaatii tai rikosten yhtymistä koskevien säännösten mukaan rikos ei olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. Tarkoituksena on joututtaa vireillä olevien juttujen käsittelyä kohdentamalla syyttäjä- ja esitutkintaviranomaisten voimavarat tarkoituksenmukaisesti.¹¹⁶

3.5. Syytteen nostaminen ja joutuisuus

Syyteharkinnalle ei ole asetettu laissa mitään yleistä enimmäisaikaa. Aiemmin ylimpänä syyttäjänä toimi oikeuskansleri, joka asetti syyteharkinnan joutuisuutta koskevaksi tavoitteeksi kuuden kuukauden takarajan, joka on voimassa edelleen. Tämä pääsääntöinen takaraja saa ylittyä vain erityisen painavasta tai perustellusta syystä. Tietyissä tapauksissa syyteharkinta-aikaan sisältyy kuitenkin erityisiä rajoitteita. Näin on esimerkiksi silloin, kun rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, jolloin syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava nostaako rikoksesta syytteen.¹¹⁷

¹¹⁵ HE 286/2010 vp s. 18–19.

¹¹⁶ Spolander 2007: 265.

¹¹⁷ Virolainen 2006: 7–8; Spolander 2007: 274.

Virolaisen mukaan syyteharkinnan viivästyminen on yksi merkittävimmistä asianosaisen oikeusturvaa vaarantavista asioista, jota ei ole saatu kitkettyä laillisuusvalvojan tai ylimmän syyttäjäviranomaisen toimesta pois. Yhdeksi syyksi syyteharkinnan hitauteen on nostettu se, ettei syyttäjä johda esitutkintaa eikä osallistu siihen riittävässä määrin. Usein syyttäjä pääsee tutustumaan esitutkinta-aineistoon siinä vaiheessa, kun hän saa valmiin esitutkintapöytäkirjan poliisilta. Syyttäjällä voi olla tällöin vaikeuksia esitutkinta-aineiston hallinnassa, jos hän ei ole osallistunut esitutkintaan. Esimerkiksi talousrikos- ym. laajoissa jutuissa esitutkinta saattaa valmistua niin myöhään, että syyteoikeus uhkaa vanhentua ja syyteharkinnalle ei jää kovin paljon aikaa.¹¹⁸

Kaiken kaikkiaan syyttäjällä on erittäin iso rooli koko rikosprosessia ajatellen, koska hänen toimintansa vaikuttaa merkittävästi siihen, miten asian käsittely etenee tuomioistuimessa ja millainen jutun lopputulos on. Yksittäisessä rikosprosessissa syyttäjä on tekemisissä sen jokaisessa vaiheessa, aina esitutkinnasta muutoksenhakuun. Syyttäjä on ainoa viranomaistoimija, joka on mukana rikosprosessissa alusta loppuun. Sen vuoksi hänen on kiinnitettävä huomiota huolellisesti myös perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen mm. huolehtimalla ettei epäillyn tai syytetyn oikeuksia loukata esitutkinnan aikana.¹¹⁹

3.6. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen yhteistyö

Suomalaiselle rikosprosessille on ollut ominaista poliisiviranomaisten laaja toimivalta esitutkinnassa. Historiallisesti tämä on perustunut siihen, että laajassa maassa tuomioistuimet ovat olleet tavoitettavissa harvakseltaan vain käräjien ajankohtana. Varsinkin maaseudulla syyttäjän ja poliisin tehtävät kuuluivat pitkään samalle virkamiehelle, eli nimismiehelle. Syyttäjän asema on kuitenkin korostunut viime vuosikymmenen aikana tehdyissä uudistuksissa, mutta edelleenkin syyttäjällä ei ole

¹¹⁸ Virolainen 2006: 7–8.

¹¹⁹ Spolander 2007: 280.

toimivaltaa johtaa esitutkintaa, vaan laissa on erikseen säännelty tilanteet joissa syyttäjä voi antaa poliisille esitutkintaa koskevia määräyksiä.¹²⁰

Syyttäjällä on oikeus ja velvollisuus ohjata esitutkintaa asianmukaisen syyteharkinnan ja keskitetyn pääkäsittelyn turvaamiseksi. Esitutkintayhteistyön sääntelyä täydentää esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 7 §, jonka mukaan esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava syyttäjälle rikosasioista, joista tämä on erikseen pyytänyt ilmoittamaan. Esitutkintalain 32 §:n 2 momentin mukaan syyttäjällä on myös mahdollisuus olla läsnä kuulusteluissa sekä oikeus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä 34 §:n nojalla. Asianosaisella on mahdollisuus vaikuttaa esitutkintaan syyttäjän kautta siten, että syyttäjä voi pyytää poliisia suorittamaan jonkin esitutkintatoimenpiteen, johon poliisi ei ole asianomaisen pyynnöstä suostunut.¹²¹

Usein syyteharkinnan joutuisa suorittaminen edellyttää jo esitutkintavaiheessa tehtävää yhteistyötä esitutkintaviranomaisen kanssa. Varsinkin laajoissa ja vaikeissa jutuissa on tärkeää, että syyttäjä on perehtynyt esitutkinta-aineistoon jo aikaisemmin. Apulaisvaltakunnansyyttäjä on antanut 4.5.2004 ratkaisun (165/41/02), jossa esitutkinnan ja joutuisan syyteharkinnan yhteyttä tähdennetään toteamalla, että syyttäjän rooliin rikosvastuun toteuttajana kuuluu kokonaisvastuu rikosprosessiketjun kaikista vaiheista. Jos asia viipyy jossain ketjun aikaisemmassa vaiheessa, syyttäjän on otettava tämä huomioon omassa toiminnassaan. Esitutkintavaiheen pitkittyminen edellyttää syyttäjältä joutuisuutta syyteharkinnassaan.¹²²

Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välistä yhteistyötä korostettiin myös eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä rikosprosessiuudistusta tehtäessä. Mietinnössä todettiin, että syyttäjällä on oikeus ja velvollisuus ohjata esitutkintaa asianmukaisen syyteharkinnan ja keskitetyn pääkäsittelyn turvaamiseksi. Tämä onnistuu parhaiten hyvällä viranomaisyhteistyöllä, jolloin syyttäjä osallistuu entistä enemmän esitutkintaan.¹²³

¹²⁰ Niemi 2012: 846.

¹²¹ HE 222/2010 vp s. 30.

¹²² Spolander 2007: 275.

¹²³ LaVM 9/1997 s. 6–7.

3.6.1. Pohjoismaista vertailua

Suomalainen järjestelmä, jossa syyttäjä ei johda esitutkintaa, on todettu eurooppalaisittain harvinaiseksi. Kansainvälisen vertailun perusteella syyttäjä toimii monissa valtioissa tutkinnanjohtajana, toisin kuin Suomessa. Esimerkiksi Ruotsissa syyttäjä toimii tutkinnanjohtajana sen jälkeen, kun poliisi on suorittanut esitutkinnan, ja jotakuta voidaan perustellusti epäillä syylliseksi rikokseen. Lopuksi syyttäjä tekee päätöksen syytteen nostamisesta tai syyttämättä jättämisestä. Syyttäjän on nostettava syyte, kun on riittäviä syitä epäillä, että epäilty on syyllistynyt väitettyyn rikokseen.¹²⁴ Yleisten syyttäjävirstojen lisäksi Ruotsissa on erikoistuneita virstoja, joissa käsitellään tietyn tyyppisiä asioita. Esimerkiksi talousrikokset käsitellään omassa virstossaan (Ekobrottsmyndigheten).¹²⁵

Norjassa syyttäjälaitos (Påtalemyndigheten) johtaa esitutkintaa ja syyttäjä voi antaa poliisille esitutkinnan aikana tutkinnan toimittamista koskevia määräyksiä. Tutkinnan toimittaa poliisi ja paikallisena syyttäjänä toimii poliisiorganisaatioon kuuluva lakimies. Toisin kuin Suomessa ja Ruotsissa, syyttäjä voi esitutkinnan päätyttyä harkita aina nostaako rikoksen johdosta syytteen vai ei. Syyttäjälaitos on organisoitu osaksi poliisilaitoksen sisään ja toimii kolmessa tasossa. Norjassa on myös yksi laitos, joka hoitaa sekä talous- että ympäristörikokset.¹²⁶ Tällainen laajojen ja vaikeiden rikosten keskittäminen yhdelle laitokselle on varmaankin omiaan jouduttamaan käsittelyä.

Tanskassa syyttäjä ei lain mukaan osallistu esitutkinnan toimittamiseen, vaan hänen tulee esitutkinnan aikana kerätyn aineiston perusteella harkita, nostaako syytteen vai ei. Käytännössä poliisi ja syyttäjä tekevät kuitenkin yhteistyötä koko esitutkinnan ajan. Kuten Norjassa, syytteen nostaminen on syyttäjän omassa harkinnassa, siten asianomistajalla ei ole itsenäistä oikeutta vaatia epäillylle rangaistusta edes silloin, kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta.¹²⁷ Myös Tanskassa erikoistuneet syyttäjät hoitavat vangitsemisasiat, esitutkinnan johdon ja eri rikosalojen syytteet.¹²⁸

¹²⁴ HE 82/1995 vp s. 9.

¹²⁵ Newsbrokers 2013: 5.

¹²⁶ HE 82/1995 vp s. 11; Newsbrokers 2013: 7.

¹²⁷ HE 82/1995 vp s.12.

¹²⁸ Newsbrokers 2013: 8.

3.6.2. Kohti syyttäjän johtamaa esitutkintaa?

Syyttäjän toimiminen tutkinnanjohtajana olisi perusteltua myös Suomessa, ainakin vakavien rikosten osalta. Tällä järjestelyllä ikään kuin pakotettaisiin syyttäjän ja poliisin käymään yhteistyötä juuri niissä asioissa, joissa yhteistyötä pidetään tärkeimpänä. Lisäksi tutkinnan johtosuhteet olisivat selkeämmät, jolloin tutkintasuunnitelmien ja aikataulujen laatiminen olisi helpompaa.¹²⁹

Tällaista syyttäjäjohtoista mallia kannattaa myös mm. Virolainen, koska se olisi omiaan tehostamaan ja jouduttamaan esitutkintaa. Syyttäjän toimiminen tutkinnan johtajana parantaisi myös rikoksesta epäillyn oikeusturvaa. Virolaisen mukaan esitutkinnassa tapahtuneet lainvastaisuudet jopa edellyttäisivät syyttäjän toimimista tutkinnanjohtajana kontrollin ja toiminnan lainmukaisuuden varmistamiseksi.¹³⁰ Myös Spolander kannattaa syyttäjä- ja esitutkintaorganisaatioiden yhteistoiminnan kehittämistä, koska tämä tarjoaa merkittävän mahdollisuuden rikosprosessin alkuvaiheiden jouduttamiseen.¹³¹

Syyttäjävetoinen järjestelmä voisi tehostaa esitutkintaprosessia monissa tapauksissa, koska se tiivistäisi syyttäjän ja poliisin välistä yhteistyötä, ja tällöin välttyttäisiin myös lisätutkintojen tekemiseltä. Kun syyttäjä olisi alusta pitäen tietoinen esitutkinnasta, hän voisi tuoreeltaan ohjata tutkintaa ja kysyä jutun kannalta oleellisia asioita, eikä ylimääräistä aikaa menisi enää esitutkinta-aineiston läpikäymiseen.

3.7. Käsittely tuomioistuimessa

Rikosjutun valmistelleen esitutkinta- ja syyteharkintavaiheen jälkeen rikosjuttu tulee vireille ROL 5 luvun 1 §:n mukaisesti siten, että syyttäjä toimittaa kirjallisen haastehakemuksen käräjäoikeuden kansliaan. ROL 5 §:n 4 momentin mukaan syyttäjän on toimitettava tuomioistuimelle myös esitutkintapöytäkirja, kirjalliset todisteet, todisteena käytettävät esineet sekä muut asian käsittelyyn liittyvät tarpeelliset asiakirjat.

¹²⁹ HE 222/2010 vp s. 31.

¹³⁰ Virolainen–Pölönen 2004: 32.

¹³¹ Spolander 2007: 280.

Saavuttuaan tuomioistuimeen haastehakemus on heti tarkastettava tuomarin toimesta, ja mikäli hakemukseen ei tarvita mitään täydennystä, käräjäoikeus antaa asiassa haasteen. Jos haastehakemuksessa tai esitutkinnassa on puutteita, käräjäoikeuden tulee huolehtia niiden korjaamisesta ennen haasteen antamista.

Mikäli esitutkinnassa on sellainen puute, ettei pääkäsittelyä voida toimittaa yhtäjaksoisesti, on tuomioistuimen ilmoitettava siitä syyttäjälle ja kehotettava häntä huolehtimaan määräajassa esitutinnan täydentämisestä. Täydentämismenettelyn taustalla ovat prosessin nopeustavoite sekä pyrkimys keskitettyyn pääkäsittelyyn. Ellei esitutkinnassa tai haastehakemuksessa ole täydentämismenettelyä vaativia puutteita, tai ne tulevat korjatuiksi, prosessi jatkuu haasteen antamisella. Haasteessa vastaajaa kehoitetaan vastaamaan kantajan vaatimuksiin joko kirjallisesti tietyssä määräajassa tai suullisesti istunnossa.¹³² Haasteen sisällöstä tulee ilmetä mm. asianosaisten nimet, syytteenalainen teko, rikostunnusmerkistöt jotka teko täyttää, asianomistajan vaatimukset sekä tiedot niistä todisteita, joita tullaan esittämään. Tärkeintä on, että väitetty rikollinen teko on kuvattu ja siihen on esitetty rangaistusvaatimus.¹³³

Tuomioistuin voi kehottaa vastaajaa vastaamaan haasteeseen joko suullisesti tai kirjallisesti. Jos asiassa ei ole enää tarpeellista jatkaa valmistelua, tuomioistuimen tulee määrätä asia suoraan pääkäsittelyyn, jolloin vastaaja vastaa suullisesti syytteeseen sekä muihin vaatimuksiin. Tuomioistuin voi vaihtoehtoisesti pyytää vastaajaa vastaamaan myös kirjallisesti haastehakemuksesta ilmeneviin vaatimuksiin, tai edellä mainittuja vaihtoehtoja voidaan käyttää myös sekatyypisesti. Tällöin vastaaja vastaa etukäteen kirjallisesti syytteeseen, mutta hänet kutsutaan myös pääkäsittelyyn. Etuna tällaisessa menettelyssä on se, että tuomioistuin ehtii peruuttaa pääkäsittelyn jos kirjallinen vastaus antaa siihen aihetta. Samaten voidaan säästää aikaa, jos vastaaja laiminlyö kirjallisen vastauksen antamisen, kun hänet on jo haastettu suoraan pääkäsittelyyn.¹³⁴

Tuomioistuimen on noudatettava toiminnassaan joutuisuutta, joka ilmenee ROL 5 luvun 12 §:stä. Säännöksen mukaan tuomioistuimen on viipymättä määrättävä asia

¹³² Vuorenää 2009: 173–174.

¹³³ Frände 2012: 1036 – 1037.

¹³⁴ Emt. 1044.

pääkäsittelyyn, kun valmistelu on toimitettu. Pääkäsittelyn ajankohdasta päättää tuomari oman kokonaisharkintansa perusteella. Syyttäjän ja asiamiesten näkemykset voidaan ottaa harkinnassa huomioon, mutta sen sijaan syytetyn tai asianosaisten mielipiteitä ei voida huomioida yhtä laajasti.¹³⁵ Sopivaa ajankohtaa harkitessa tulee ottaa huomioon myös EIS:n 6.3 b-artikla, jonka mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä tulee olla oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan. Luonnollisesti laajat ja monimutkaiset rikokset vaativat pidemmän valmisteluajan kuin pienet ja yksinkertaiset asiat. Riittävää aikaa tulee siis arvioida yksittäisen tapauksen olosuhteet huomioon ottaen.¹³⁶

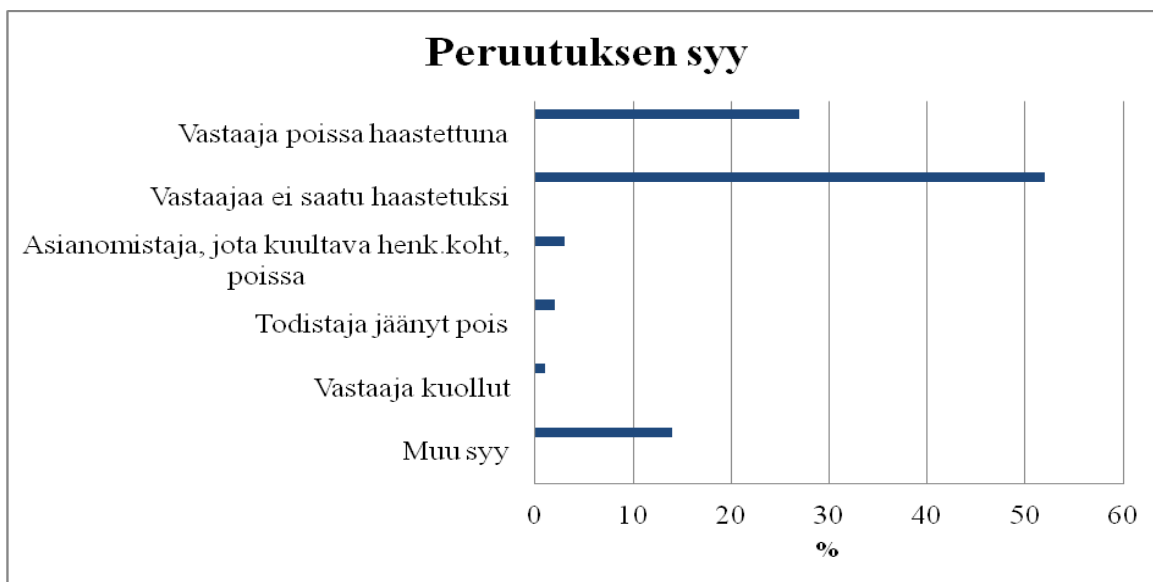
3.7.1. Tuomioistuinkäsittelyn viivästyminen

Itse tuomioistuinkäsittelyvaiheessa viivästyminen aiheuttaa usein juttujen peruminen siten, että asianosaisia ei tavoiteta tai he eivät saavu istuntoihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2000 julkistaman tutkimuksen mukaan yleisin peruutuksen syy on ollut se, ettei vastaajaa ole saatu haastetuksi. Kaikissa tutkimusaineistoon otetuissa tapauksissa (n=5011) peruutusprosentti oli korkea, koska 31 % (n=1568) jutuista on peruttu, ja 1 % (n=25) lykätty. Peruutuksista suurin osa (79%) liittyi vastaajan poissaoloon joko niin, että haastetuksi saatu vastaaja oli jäänyt pois tai niin, ettei vastaajaa oltu saatu lainkaan haastettua.¹³⁷

¹³⁵ Frände 2012: 1054.

¹³⁶ Pellonpää 2000: 364.

¹³⁷ De Godzinsky 2000: 18–19.

Kuvio 3. Peruutuksen syyt tuomioistuinkäsittelyssä, %.¹³⁸

Seurantatutkimukseen osallistui 20 eri kokoista käräjäoikeutta eri puolelta Suomea. Jokaisessa käräjäoikeudessa täytettiin seurantajakson aikana kyselylomakkeeseen tiedot jokaisesta rikosasian vastaajasta, jonka asiassa aloitettiin tai jossa oli tarkoitus aloittaa pääkäsittely. Mukana ei ollut pakkokeinojuttuja, sakon muuntorangaistuksia eikä lähestymiskieltoasioita. Kyselylomakkeessa yhtenä peruutussyiden ryhmänä oli mukana ”muu syy”, jota pyydettiin tarkentamaan lomakkeeseen. Syytä ei ollut läheskään kaikissa tapauksissa eritelty, mutta vastauksista ilmeni että yleisimmin syynä näissä tapauksissa oli asiassa ilmennyt uusi todiste, vastaajan, tulkin tai avustajan tarve. Erillisinä yksittäisinä peruutussyinä mainittiin haastamisessa tapahtunut virhe, alaikäisen vanhemmat kutsumatta oikeudenkäyntiin, syytetyn avustaja matkoilla ja vankilasta tullut esteilmoitus.¹³⁹

¹³⁸ De Godzinsky 2000: 18–19. Aineiston pohjalta taulukon luonut K.M.

¹³⁹ De Godzinsky 2000: 20.

3.7.2. Syytetyn läsnäolo-oikeus

Syytetyn läsnäolo-oikeus on johdettavissa EIS:n 6 artiklasta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan c-kohdan mukaan syytetyllä on oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä. Puolustautuminen itse edellyttää luonnollisesti sitä, että syytetty itse on paikalla oikeudenkäynnissä. EIT on todennut tulkintalinjassaan usein, että syytetyn läsnäolo on äärimmäisen tärkeää mm. siksi, että voidaan arvioida hänen lausuntojensa luotettavuutta ja vertailla niitä asianomistajien ja todistajien lausuntoihin. Aivan ehdoton tämä vaatimus ei kuitenkaan ole, jos oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset ovat muuten turvatut. Jos kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa oikeudenkäynnin syytetyn poissaolosta huolimatta, on hänelle varattava mahdollisuus tulla rangaistusvaatimuksesta tiedon saatuaan kuulluksi ja saada asia uudelleen tuomioistuimen tutkittavaksi.¹⁴⁰

Syytetyllä on oikeus luopua läsnäolo-oikeudestaan, mutta luopumisen on oltava nimenomainen ja selvä, sillä EIT:n oikeuskäytännön mukaan luopuminen sitoo syytettyä vain silloin kun sen merkityksestä ei ole epäselvyyttä. Poissaolokäsittely on mahdollinen suomalaisessa rikosprosessissa, sillä vastaajalla on aina halutessaan mahdollisuus saapua oikeuteen. ROL 8 luvun 11 §:n mukaan asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa ei ole tarpeen asian selvittämiseksi, ja hänet on sen uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan tuomita rikesakko, sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Asia voidaan ROL 8 luvun 12§:n mukaan tutkia ja ratkaista vastaajan suostumuksella poissaolosta huolimatta, jolloin rangaistukseksi voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden mittainen vankeusrangaistus.¹⁴¹

Käytännössä vastaajan saapumatta jättäminen on erittäin suuri ongelma ja keskeinen seikka oikeudenkäyntien viivästymisien kannalta. Mielestäni tulisi edelleen harkita mahdollisuuksia tuomita vankeusrangaistus vastaajaa henkilökohtaisesti kuulematta myös muissa kuin vähäisissä rikoksissa, joissa syytetyn läsnäolo ei ole pakollinen, ja

¹⁴⁰ Spolander 2007: 168.

¹⁴¹ Emt. 170 – 171.

häntä on kuultu esitutkintavaiheessa. Luonnollisesti tällöin vastaajan tulisi olla tietoinen tästä mahdollisuudesta, ja jutun laatu ja luonne sellainen, ettei henkilökohtaista läsnäoloa voida pitää välttämättömänä.

3.7.3. Päivystystuomioistuinmalli

Samalla kun lakia rikosasioiden oikeudenkäynnistä muutettiin, tutkittiin mahdollisuutta ottaa käyttöön niin sanottu päivystystuomioistuin. Päivystystuomioistuimessa asia voitaisiin käsitellä ja ratkaista nopeasti tai välittömästi rikoksen tekemisen jälkeen. Tällaisia malleja on käytössä mm. Yhdysvalloissa. Ideana on, että päivystystuomioistuin käsitelisi edellisen yön, tai viikonlopun aikana ilmi tulleet rikokset, tai sellainen voitaisiin perustaa esimerkiksi suurten huvitilaisuuksien yhteyksiin, joissa tehdään paljon rikoksia. Tällaista järjestelmää perustellaan ensinnäkin vastaajan kannalta sillä, että asian ratkaisuun liittyvä odottaminen ja epävarmuus kestäisi mahdollisimman vähän aikaa. Rikoksen ja rangaistuksen välinen pitkä aika voi muodostua epäedulliseksi esimerkiksi sen takia, että rikoksenteijä on tuona aikana jo katkaissut rikoskierteensä ja palannut tai aloittanut työelämän. Päivystysmallin puolesta puhuu myös sen edullisuus: pääkäsitelyyn peruuttamistarve vähenisi jos tuomittu on pidätettynä tuomioistuinkäsittelyyn asti, ja asianosaisten ja todistajien muistikuvat asioista ovat tuoreita.¹⁴²

Vaikka päivystystuomioistuimissa voitaisiin ajatella käsiteltävän vain yhden tuomarin istunnossa käytäviä rikosasioita¹⁴³, on malli asianosaisten oikeusturvan kannalta kyseenalainen. Oikeusturvan kannalta malli on ongelmallinen, jos mietitään esimerkiksi vastaajan mahdollisuuksia valmistautua asian käsittelyyn, puhumattakaan huolellisen esitutkinnan suorittamisesta. Myös todistajien ja asianomistajan kuuleminen välittömästi rikoksen tekemisen jälkeen saattaisi muodostua hankalaksi. Päivystysmallin toteuttamisesta luovuttiin muun muassa edellä mainituista seikoista, mutta sen sijaan parempana menettelynä ehdotusta valmistellessa on pidetty sitä, että rikosasiat

¹⁴² HE 82/1995 vp s. 17–18.

¹⁴³ tällaisia ovat mm. liikenteen vaarantaminen, liikennejuopumus, omaisuusrikos ja vahingonteko. HE 82/1995 vp s. 18.

pystyttäisiin ottamaan käsiteltäväksi niin nopeasti kuin mahdollista. Tällä tavoin voitaisiin toteuttaa iso osa niistä eduista, joihin päivystystuomioistuimella pyritään.¹⁴⁴

3.7.4. Joutuisuutta nykyteknologian keinoin?

Merkittävä osa tuomioistuin käsittelyn viivästyksistä johtuu siitä, ettei vastaajaa tai todistajaa tavoiteta istuntoon. Koska nykyteknologia mahdollistaa neuvottelun pitkienkin etäisyyksien välillä, on yksi mahdollisuus ottaa käyttöön videokuuleminen oikeudenkäynnissä. Lain mukaan videoneuvottelun käyttö on ollut mahdollista syksystä 2002 lähtien. Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 17 luvun 34 a §:n mukaan todistajaa tai asianomistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa.

Oikeusministeriö asetti 4.2.2008 hankkeen, jossa videoneuvottelu otettiin käyttöön oikeudenkäynneissä. Hankkeen tarkoituksena oli kerätä kokemuksia videoneuvottelutekniikan soveltuvuudesta maan sisäisissä oikeudenkäynneissä eri tuomioistuinten välillä. Hankkeen toimikautta on jatkettu vuosittain, ja ministeriö on nyttemmin varustanut käräjäoikeudet, hallinto-oikeudet, hovioikeudet, korkeimmat oikeudet, syyttäjänvirastot, vankilat sekä eräät oikeusministeriön hallinnonalan virastot päivitetuin videoneuvottelulaittein.¹⁴⁵

Videokuulemista käytetään yhä enemmän kuultaessa asianomistajaa, todistajaa, asiantuntijaa tai muuta kuultavaa niin kotimaasta kuin ulkomailta. Usein tämä merkitsee merkittäviä todistelukustannussäästöjä, mutta ennen kaikkea videokuulemisen avulla kyetään nopeuttamaan prosessia, kun asianosaisen ei tarvitse olla henkilökohtaisesti läsnä oikeudenkäynnissä.¹⁴⁶

Mielestäni teknologiaa tulisi käyttää yhä enemmän hyväksi oikeudenkäynneissä edellä mainittujen kustannussäästöjen ja prosessin jouduttamisen vuoksi. Oikeusministeriön työryhmän mukaan videoneuvottelun käytön laajentamisen avulla on saavutettavissa

¹⁴⁴ HE 82/1995.

¹⁴⁵ Videoneuvottelun käytön kehittäminen 2013: 13.

¹⁴⁶ Emt. 14.

tulevaisuudessa merkittäviä kustannussäästöjä. Kuitenkaan yksin säästöt eivät voi olla ensisijaisena tavoitteena, vaan kokonaistavoitteena on prosessin suullinen, välitön ja keskitetty järjestäminen. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi videoneuvottelu on monin paikoin varteen otettava vaihtoehto.¹⁴⁷

3.8. Resurssien kohdentaminen

Viipyilevän lainkäytön ongelmat ovat nousseet esille useissa maissa ja ongelmia on pyritty ratkaisemaan nopeasti toteutettavilla keinoilla, joita käytännössä ovat lainsäädännön osittaisuudistukset. Näin myös Suomessa on toimittu ottamalla käyttöön hyvityslaki oikeudenkäynnin viivästyttämisestä, sekä kiirehtimispyyntö jolla oikeudenkäyntiä voidaan lain mukaan jouduttaa. Viimeaikainen keskustelu on liittynyt myös resurssien kohdentamiseen tai lisäämiseen, jotka jakavat mielipiteitä asiantuntijoiden kesken.¹⁴⁸

Suomen lakimiesliitto on tilannut marraskuussa 2012 Newsbrokers Oy:lta reportaasin, jossa selviteltiin syitä siihen, miksi oikeuskäsittelyt venyvät. Reportaasia varten haastateltiin rikosprosessin toimijoita eri vaiheissa; lakimiehiä, poliisia, syyttäjää, käräjäoikeuden tuomaria sekä hovioikeuden laamannia. Verrattaessa näiden asiantuntijoiden omia näkemyksiä, yhteneväinen mielipide tuntuu olevan se, että resursseja tulisi kohdentaa entistä paremmin sinne, missä jutturuuhkaa syntyy.¹⁴⁹

Myös Jonkka on pitänyt resurssien riittävyyttä uhkana rikosprosessille. Erityisesti laajat, vaikeasti selvittävät talousrikokset ovat oikeuslaitokselle ja syyttäjien toiminnalle kovimpia haasteita. Jonkan mukaan erityisesti syyttävävoimavarojen riittävyyttä tulee seurata.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Videoneuvottelun käytön kehittäminen 2013: 34.

¹⁴⁸ Siitari-Vanne 2005: 263.

¹⁴⁹ Newsbrokers 2013.

¹⁵⁰ Jonkka 1998: 14.

Resurssivaje tai muut siihen liittyvät seikat eivät oikeuta prosessien venymistä EIT:n vakiintuneen tulkintakäytännön mukaan. Lähtökohtana on, että valtion on järjestettävä oikeuslaitoksensa rakenne sellaiseksi, että oikeudenkäynnit voidaan viedä läpi kaikissa olosuhteissa. Jos jossain prosessin vaiheessa ilmenee jutturuuhkaa niin että käsittelyajat pitenevät, tulee siihen ohjata tarvittaessa lisäresursseja.¹⁵¹

Lakivaliokunta on todennut, että käytännössä tehokkain ennalta estävä keino asioiden käsittelyn viivästymisen estämiseksi on se, että tuomioistuimille ja viranomaisille turvataan riittävät voimavarat asioiden käsittelemiseksi. Sen mukaan voimavarat tulee kohdistaa työmäärän mukaan entistä paremmin ja liiallista byrokratiaa tulee välttää. Valiokunta pitää myös tärkeänä, että oikeusministeriö seuraa uusien oikeussuojakeinojen käyttöä, ja niiden vaikutusta asianosaisten oikeuksiin sekä muiden viranomaisten toimintaan ja työmäärään. Tarkoituksena on, että oikeussuojakeinoja kehitellään edelleen seurannasta saadun tiedon perusteella, jotta asioiden joutuisa käsittely tulisi turvatuksi entistä paremmin tulevaisuudessa.¹⁵²

¹⁵¹ Spolander 2007: 232.

¹⁵² LaVM 3/2009 vp s. 4.

4. RIKOSPROSESSIN VIIVÄSTYMISEN HYVITTÄMINEN

4.1. Pitkäkestoisuuden hyvittäminen rikoksesta tuomitulle

Oikeudenkäynnin viivästyminen rikosasioissa voidaan hyvittää tuomitulle suhteellisen helpolla tavalla verrattuna asianomistajaan tai esimerkiksi riita-asian asianosaisiin¹⁵³. Kohtuuton viivästyminen voidaan hyvittää asian lopputuloksessa, mikäli syyte hyväksytään. Syytetyn osalta hyvittäminen lopputuloksessa voi tapahtua rangaistuslajin vaihtamisella lievempään nimikkeeseen, mittaamalla vähäisempi rangaistus tai jättämällä vastaaja kokonaan tuomitsematta.¹⁵⁴ Hyvityksen on tällöin oltava kunnollinen kompensatio, jotta se estäisi sopimusloukkauksen syntymisen¹⁵⁵.

Rikoslain (19.12.1889/39) 6 luvun 7 §:n mukaan rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika toimii eräänä rangaistuksen lieventävänä seikkana. Kohtuullistaminen tulee kyseeseen silloin, kun vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Lakia ei siis voida soveltaa niissä tapauksissa, kun lopputulos muodostuisi muista syistä kohtuuttomaksi, kuin oikeudenkäynnin viivästymisen vuoksi. Jutun käsittelyn pitkittyminen voidaan ottaa huomioon lopputuloksessa, ääritapauksessa myös jättämällä rangaistus kokonaan tuomitsematta. On kuitenkin huomattava, että pitkittymisen täytyy tällöin johtua tekijästä riippumattomista syistä.¹⁵⁶

A oli tuonut Suomeen vuonna 1998 Ruotsista ostamansa ja rekisteröimänsä tullaamattoman henkilöauton, mutta käyttänyt sitä Suomessa ja aiheuttanut täten maahantuontiverojen, eli autoveron ja arvonalisäveron maksamatta jättämisen. Käräjäoikeus on tuominnut A:n veropetoksesta sakkorangaistuksiin v.2001. A valitti hovioikeuteen, jossa hovioikeus hylkäsi syytteet vedoten käsittelyn keston oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämässä kohtuullisessa ajassa. Korkein oikeus kuitenkin muutti hovioikeuden tuomion ja A tuomittiin veropetoksesta sakkoon. A:ta oli kuultu ensimmäisen kerran rikoksesta epäiltynä v.1998. Haaste pääkäsittelyyn on annettu tiedoksi reilua kuukautta ennen v. 1999. A on kuitenkin jäänyt pois oikeudesta ja

¹⁵³ Asianosaisille tai riita-asian osallisille ei ole mahdollista ”mitata vähemmän”, eli alentaa rangaistusta tai hylätä syyte kokonaan. Samassa asemassa ovat myös ne rikoksesta syytetyt, joita ei tuomita. Tällöin kyseeseen tulee ainoastaan rahallinen hyvittäminen. Ervo2006a:17.

¹⁵⁴ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 37–38.

¹⁵⁵ Ervo 2006a: 3.

¹⁵⁶ Matikkala 2010: 178.

pääkäsittely on peruutettu. Asiaa on yritetty käsitellä uudelleen saman vuoden kesäkuussa, jolloin A on pyytänyt peruuttamista vedoten mm. veronmääräytymisen epäselvyyksiin. Asia on ratkaistu käräjäoikeudessa 2001 ja hovioikeudessa 2002. Vaikka kokonaiskäsittelyajaksi esitutkinnasta Korkeimman oikeuden tuomion antamiseen on kulunut viisi ja puoli vuotta, jota sellaisenaan voidaan pitää pitkänä aikana, ei tässä tapauksessa voida katsoa aikaa kohtuuttoman pitkäksi, koska käsittelyn viivästyminen käräjäoikeudessa on johtunut myös A:n omasta tahdosta. Asian laadun tai muidenkaan seikkojen perusteella ei voida olettaa, että viipymisellä on ollut A:lle kielteisiä seurauksia, vaan vältetyn veron määrä ja vahingonkorvaus saattoivat tarkentua vain A:lle edulliseen suuntaan. (KKO:2004:58).

Tässä tapauksessa ei katsottu että asian viipyminen olisi ollut asianosaiselle erityisen haitallista, pikemminkin päinvastoin, joten oikeudenkäynnin viipymistä ei otettu huomioon ratkaisun lopputuloksessa rangaistusta alentamalla tai jättämällä kokonaan tuomitsematta. Em. tapauksen perusteluista voidaan todeta, että rangaistuksen mittaaminen johtuu tapauskohtaisesti hyvin erilaisista seikoista. Mikäli viivytys olisi johtunut yksinomaan viranomaisen toimista, olisi lopputulos ollut todennäköisesti toinen.

Rangaistuksen alentaminen ja syytteen tutkimatta jättäminen ovat hyväksytyjä hyvityskeinoja, kunhan tällaisella menettelyllä ei samalla loukata jonkun muun asianosaisen oikeuksiin pääsyä¹⁵⁷. Lienee selvää ettei tällaista käytäntöä voida soveltaa esimerkiksi vakaviin ihmisarvoa koskeviin loukkauksiin, kuten vakaviin seksuaalirikoksiin.

Oikeudenkäynnin pitkittyminen on mahdollista hyvittää esimerkiksi siten, että yleisen rangaistuskäytännön sijaan mitataan 1/3 normaalirangaistusta vähemmän. Tällöin tuomiossa tulee nimenomaisesti tunnustaa oikeudenkäynnin keston ylittyminen ja selkeästi todentaa sen huomioiminen rangaistusta mitattaessa.¹⁵⁸ Näin tehtiin EIT-tapauksessa *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, jota on käsitelty mediassakin erittäin laajasti.

Kysymys oli oikeudenkäynnin pitkästä kestosta vaikeassa talousrikoksessa. EIT joutui ottamaan kantaa siihen, oliko valittajalle hyvitetty oikeudenkäynnin pitkä kesto rangaistusta alentamalla, ja oliko valittaja enää EIS 34 artiklan mukaisessa loukatun asemassa. EIT katsoi, että tarkasteltava aika alkoi vuodesta 1994, jolloin valittaja oli

¹⁵⁷ Ervo 2006a: 4.

¹⁵⁸ Ervo 2008: 143.

pidätetty. Juttu oli edelleen vireillä, ja kestänyt kaikkiaan jo 11 vuotta 7 kuukautta yhdessä oikeusasteessa. Hallituksen mukaan juttu oli hyvin vaikea ja laaja, sisältäen mm. 20 000 sivun asiakirjoja. Taloudellinen intressi asiassa nousi 20 miljoonaan ja rikokset vakavia. Esitutkintaa oli jatkettu oikeuskäsittelyn aikana, ja oikeuskysymykset olivat vaikeita. Valittaja ja muut asianosaiset olivat pitkittäneet käsittelyä pyytämällä asiassa lykkäyksiä. Myös puolustajan ja syyttäjän henkilömuutokset olivat viivittäneet käsittelyä. Kohtuullista aikaa täytyi arvioida kaikkien asianhaarojen valossa ja ottamalla huomioon jutun vaikeus sekä asianomaisten viranomaisten toiminnan. EIT pani merkille, että käräjäoikeus oli tuomiossaan todennut ottavansa huomioon oikeudenkäynnin keston vähentämällä tuomittavasta rangaistuksesta 1/3-osan. Näin voitiin katsoa, että valittajaa oli nimenomaisesti ja mitattavasti hyvitetty väitetystä rikkomuksesta. Siitä, voitiinko hyvityksen katsoa olevan riittävän, voitiin päättää vasta oikeudenkäynnin päättymisen jälkeen, koska käsittely oli edelleen kesken. EIT totesi että EIS 6 artiklaa oli rikottu useissa tapauksissa, joissa oli ollut esillä samanlaisia kysymyksiä kuin tässä tapauksessa. Oikeuskäytännön huomioon ottaen EIT katsoi, että jutun vaikeudesta huolimatta kohtuullisen ajan vaatimusta oli rikottu. EIT-tapaus Uoti v.Suomi 9.1.2007

Rangaistuksen kohtuullistamisperusteen takana on oikeudenmukaisuuden vaatimus: sen mukaan lainkäyttäjän on mahdollista antaa rangaistuksen mittaamisessa merkitystä sille, miten rangaistus kohdentuu erilaisille ihmisille. Kohtuullistamisperusteen soveltuminen arvioidaan aina tuomitsemishetken perusteella. Rangaistuksen mittaamiseen vaikuttaa myös vanhentumisajan läheisyys – mitä lähempänä vanhentumisaika on, sitä enemmän mittaamisessa voidaan antaa merkitystä ajan kulumiselle.¹⁵⁹

4.1.1. Rikosoikeudellinen vanhentuminen

Vanhentuminen merkitsee sitä, ettei rikosoikeudellisesta vaatimuksesta voida enää määrätä seuraamusta tai panna tuomiota täytäntöön. Vanhentumista on kolmenlaista tyyppiä, joista käsitelen yhtä tämän tutkimuksen kannalta relevanttia eli *tuomitsemisvanhentumista*. Rangaistuksen tuomitsemisen estävä vanhentuminen tarkoittaa tilannetta, jolloin kysymys on mahdollisuudesta tuomita rangaistus tilanteessa, jossa syyte on nostettu, mutta tuomiota ei ole annettu. Tällainen tilanne on poikkeuksellinen ja erityinen, mutta kuitenkin käytännössä mahdollinen. Tuomion vanhentumisaika lasketaan rikoksen tekopäivästä lähtien, ja vanhentuminen tulee todeta muodollisessa päätöksessä.¹⁶⁰ Vanhentumisesta säädetään tarkemmin rikoslain 8

¹⁵⁹ Tapani & Tolvanen 2011: 119–120.

¹⁶⁰ Lappi-Seppälä 2010: 519.

luvussa. RL 8 luvun 6 §:n mukaan rangaistusta rikoksesta ei saa tuomita, kun rikoksen tekohetkestä on kulunut:

- 1) kolmekymmentä vuotta, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta määrääjäksi yli kahdeksan vuoden;
- 2) kaksikymmentä vuotta, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta yli kaksi vuotta ja enintään kahdeksan vuotta;
- 3) kymmenen vuotta, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta enintään kaksi vuotta, sakkoa tai rikesakko.

Rikoslain 9 luvun 1.1 §:n mukaan tämä ei päde kuitenkaan rikoksiin, joista säädetty ankarin rangaistus on elinkautinen vankeus. Vanhentumista koskevia säännöksiä ei siis käytännössä sovelleta kaikkein vakavimpiin rikoksiin, joiden rikosnimikkeitä voimassa olevan rikoslain mukaan ovat mm. joukkotuhonta, murha tai rikos ihmisyyttä vastaan.

4.1.2. Ratkaisun perusteleminen

Asianmukainen hyvittäminen rangaistuksessa edellyttää, että käsittelyn viivästystä koskeva rikkomus todetaan ja tunnustetaan, rangaistuksen alentamisen todetaan tapahtuvan nimenomaan tämän rikkomuksen perusteella ja hyvitys on riittävä. Ratkaisun perusteluissa on otettava kantaa EIT:n tulkintakäytännössä viivästyksen arviointiin vaikuttaneisiin seikkoihin, ja arvioitava sen perusteella onko kohtuullista aikaa rikottu. Jos käsittelyn viipymistä koskeva ihmisoikeusrikkomus voidaan todeta, se tulee selvästi ja nimenomaisesti tunnustaa.¹⁶¹

Rangaistuksen alentaminen on perusteltava juurikin tällä prosessin viipymisellä. Vaikka rangaistus mitataan pienemmäksi, se ei automaattisesti poista EIS 34 artiklan tarkoittamaa uhriasemaa. Päätöksestä tulee käydä ilmi oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston ja hyvityksen välinen yhteys, eli millä tavoin viivytyks on vaikuttanut

¹⁶¹ Määttä 2012: 414.

rangaistuksen mittaamiseen. Sen vuoksi ratkaisussa on perusteltava ja ilmoitettava millainen lopputulos olisi ollut ilman viivästymisen hyvittämistä, mikä on ollut viivästystä, ja mikä viivästyksen vaikutus on lopputulokseen.¹⁶²

EIT on kiinnittänyt huomiota kansallisen tuomioistuimen päätöksen perusteluihin tapauksessa *Danker v. Suomi* 9.12.2008, jossa teosta määrättävää rangaistusta lyhennettiin 2/3-osalla. Kyse oli siitä, oliko tuomittu valittaja enää loukatun asemassa oikeudenkäynnin kohtuullista aikaa koskevan rikosilmoituksen suhteen, koska viipyminen oli otettu huomioon rangaistusta mitattaessa. Hovioikeus oli päätöstä perustellessaan ottanut huomioon eri vaihtoehdot ja selittänyt, miten kyseiseen lopputulokseen oli päädytty. EIT piti hyvitystä riittävänä.

Rikosten sanktioiden lieventämisen tausta-ajatuksena toimivat usein erityispreventiiviset syyt. Tekohetkestä kulunut aika ei sellaisenaan vaikuta rikoksen rangaistusarvoon. Lievempi rangaistus tekijälle ei ole oikeutettu pelkästään sillä perusteella, että rikoksen ja rangaistuksen välillä on kulunut pidempi aika, kuin vastaavan teon tehneellä toisella henkilöllä. Vaatimus täysimääräisestä sovitukselta kuitenkin heikkenee, mitä enemmän aikaa kuluu ja rikos vaipuu menneisyyteen.

Rankaisemisen ja rikoksen väliseen pitkään aikaan liittyy riski siitä, että rangaistus kääntyy omia tavoitteitaan vastaan. Ajan kulumisen myötä rikoksentekijä voi olla aivan erilaisessa elämäntilanteessa, johon rikolliset teot eivät enää kuulu. Täysimääräisen rangaistuksen sanktioarvo voisi tällöin muodostua tekijälle kohtuuttoman korkeaksi, kun uudenlaiset elinolot ovat jo vakiintuneet ja sosialisatioprosessi on hyvässä alussa. Tällainen täysimääräinen rangaistus voisi olla haitallinen paitsi tekijän, myös yhteiskunnan kannalta. Pahimmassa tapauksessa se voisi ajaa tekijän uudelleen rikolliselle tielle.¹⁶³ Tällöinkin on kuitenkin muistettava se, ettei kenenkään muun asianosaisen oikeuksia loukata tällä menettelyllä.

¹⁶²Määttä 2012: 414 – 415.

¹⁶³Matikkala 2010: 147; Lappi-Seppälä 2010: 518; Ks. myös KKO:2004:58 tuomion perusteluiden kohta 20.

4.2. Hyvityslain mukaisen hyvityksen vaatiminen ja vaatimuksen ratkaiseminen

Tarkastelin toisen luvun viimeisessä kappaleessa tilanteita, jolloin oikeudenkäynti voidaan katsoa viivästyneeksi, ja hyvityksen hakeminen tulee kyseeseen. Kuten aikaisemmin on tullut ilmi, Suomen lainsäädäntö ei ole mahdollistanut ennen vuotta 2010 rahallisen korvauksen hakemista oikeudenkäynnin pitkittyessä. Tällöin voimaan tuli laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä, jonka perusteella asianosaisella on oikeus saada valtion varoista kohtuullinen korvaus, mikäli oikeudenkäynti viivästyy.

Hyvitystä voi hakea oikeudenkäynnin asianosainen, riippumatta siitä missä roolissa hän on. Hän voi olla yhtäläillä riita-asiassa kantajana, hakemusasiassa hakijana tai tämän vastapuolena tai rikosasiassa puhevaltaa käyttävänä asianomistajana tai vastaajana. Asianosainen voi olla luonnollinen henkilö, tai yksityisoikeudellinen oikeushenkilö, esimerkiksi yhtiö. Sen sijaan virallisella syyttäjällä, julkisyhteisöllä, julkisella laitoksella tai todistajalla ei ole oikeutta hyvitykseen, vaikka oikeudenkäynnin viivästys voisi aiheuttaa haittaa heillekin.¹⁶⁴

Hyvityslakia säädettäessä jouduttiin ottamaan kantaa siihen, miltä tuomioistuimelta tai viranomaiselta hyvitystä haetaan, ja millainen menettely hyvityksen vaatiminen on. Koska menettelyn tulee olla tehokas, nopea ja edullinen, päädyttiin siihen, että hyvitystä vaaditaan hyvityslain 7 §:n mukaan pääasialla käsittelevältä yleiseltä tuomioistuimelta. Lakia valmistellessa mietittiin mm. oman hyvityslautakunnan perustamista, tai tehtävän asettamista valtiokonttorille tai oikeusministeriölle. Näistä ehdotuksista kuitenkin luovuttiin, sillä malli voisi muodostua raskaaksi ja kalliiksi suhteessa maksettavien hyvitysten määrään. Sen sijaan tuomioistuinmallia pidetään helppona ja kevyenä vaihtoehtona, sillä pääasialla käsittelevä tuomioistuin tuntee asian ja sen käsittelyvaiheet jo entuudestaan, eikä sen tarvitse perehtyä enää asiaan sen syvällisemmin. Tosin tuomioistuin joutuu arvioimaan osin omaa menettelyään, mutta ratkaisusta on muutoksenhakumahdollisuus ylempään tuomioistuimeen.¹⁶⁵

¹⁶⁴ HE 233/2008 vp s. 23.

¹⁶⁵ HE 233/2008 vp s. 18.

Hyvitysvaatimus on tehtävä hyvissä ajoin, kun asian käsittely on vielä vireillä. Siten vaatimusta ei oteta tutkittavaksi enää sen jälkeen kun pääasian käsittely on päättynyt. Hyvitystä valtiolta ei voi vaatia enää jälkeenkäynnin kanneteitse valtiolta, sillä järjestelmä muodostuisi silloin turhan raskaaksi.¹⁶⁶

Omaisuuksienhoitoyhtiö Arsenal oli kohdistanut A:han hypoteekkikanteen v.2002, jossa vaati A:n omistamia tiloja eräiden saatavien kattamiseksi. Käräjäoikeus ratkaisi asian v. 2003, hovioikeus pysytti tuomion v. 2004, jonka jälkeen Korkein oikeus palautti asian käsiteltäväksi käräjäoikeuteen v. 2005. Käräjäoikeuden mukaan tämän jälkeen oli jääty odottamaan erään toisen asian lainvoimaista ratkaisua, joka saatiin v. 2008. Tämän jälkeen Arsenal oli peruuttanut kanteensa. Turun käräjäoikeus oli tämän vuoksi jättänyt asian pääasian osalta sillensä ja velvoittanut Arsenalin korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut. A haki 14.4.2010 valituslupaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden osalta ja vaati samalla hyvitystä viivästyneen oikeudenkäynnin vuoksi 9 000 euroa. A:n vaatimus viivästyneen oikeudenkäynnin korvaamisesta jätettiin kuitenkin tutkimatta Hyvityslain 7 §:n 1 momentin nojalla, sillä kanteessa tarkoitetun pääasian käsittely oli päättynyt jo 20.1.2009, kun käräjäoikeus oli antanut asiasta lainvoimaisen päätöksen. Tämän jälkeen kysymys oli ollut ainoastaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta. Hyvitysvaatimusta ei siten voitu tutkia, sillä pääasian käsittely oli jo päättynyt. (KKO: 2010:87)

Hyvitysvaatimus voidaan esittää ensiasteessa käräjäoikeudessa tai vasta hovioikeudessa. Tällöin hyvitys tulisi katsoa kokonaisuudessaan kaikkien oikeusasteiden osalta, viivästys kun saattaa tapahtua vasta muutoksenhakuvaiheessa. Kuitenkaan mikään tuomioistuin ei voi määrätä hyvitystä viran puolesta, vaan asianosaisen on sitä itse vaadittava. Vaatimuksen esittäminen sen sijaan vasta Korkeimmassa oikeudessa edellyttää erityisen pätevää syytä, sillä normaalisti hyvitysvaatimus tulee esittää viimeistään hovioikeusvaiheessa. Tällainen pätevä syy voisi olla kyseessä esimerkiksi silloin, kun asianosainen vaatii lisähyvitystä Korkeimman oikeuden viivästymisen vuoksi.¹⁶⁷

Talousrikoksista epäilty A oli esittänyt Korkeimmalle oikeudelle 2.2.2010 hakemuksen, jossa vaati valtiolta 10 000 euroa hyvityksenä oikeudenkäynnin viivästymisestä. A oli saanut tiedon rikoksesta epäiltynä olostaan jo v. 2000, mutta häntä oli kuulusteltu ensimmäisen kerran vasta v. 2006. Helsingin hovioikeus antoi asiasta päätöksensä v. 2009. A:lla on ollut pätevä syy esittää hyvitysvaatimuksensa vasta Korkeimmassa oikeudessa, sillä Hyvityslaki on tullut voimaan vasta hovioikeuden antaman tuomion jälkeen vuoden 2010 alussa. Korkein oikeus on täyttänyt Hyvityslain 7 §:n velvollisuuden vaatimuksen tutkittavaksi ottamisesta pätevällä perusteella. (KKO:2010:31)

¹⁶⁶ HE 233/2008 vp s. 26.

¹⁶⁷ HE 233/2008 vp s. 26–27.

Asianosaisen tulee ilmoittaa vaatimuksessaan se rahamäärä, jota hän vaatii hyvitykseksi. Vaatimus on myös perusteltava, mutta perusteluille ei aseteta suuria vaatimuksia, sillä tuomioistuimella tulee olla jo tiedossaan seikat, joiden perusteella viivästyistä voidaan arvioida.¹⁶⁸ Hyvityslain 9 §:n mukaan tuomioistuin ratkaisee hyvitysvaatimuksen samalla kun se ratkaisee pääasian. Hyvitysvaatimusta pidetään pääasiaan liittyvänä yksinkertaisena sivuasiana, ja se ratkaistaan samalla kun pääasian käsittely kyseisessä tuomioistuimessa päättyy asianosaisen kohdalla.¹⁶⁹

Vaatimuksen ratkaisee toimivaltainen kokoonpano, eli sama kokoonpano kuin pääasiaa käsiteltäessä. Ratkaisun jälkeen tuomioistuimen on ilmoitettava siitä viipymättä oikeusministeriölle, joka on maksanut hyvitykset hakijoille vuoteen 2013 asti. Kesäkuun 2013 lainmuutoksen myötä hyvitykset maksetaan vastedes Valtiokonttorin toimesta kuukauden kuluessa siitä, kun hyvitystä koskeva ratkaisu on tullut lainvoimaiseksi. Valtiokonttori voi periä maksun takaisin siltä ministeriöltä, jonka toimivaltaan kuuluvassa tuomioistuimessa asia on käsitelty, ainoastaan silloin kun ministeriön osuus hyvityksestä on enemmän kuin 3 000 euroa. Tällä tavoin eri ministeriöitä pyritään kannustamaan huolehtimaan toimialaansa kuuluvien tuomioistuinten ja viranomaisten riittävästä resursoinnista siten, ettei viivästyksiä syntyisi.¹⁷⁰ Tämän korvausvastuun vyöryttämisen voidaan olettaa vaikuttavan tehokkaasti organisaation sisällä asioiden jouduttamiseen.

Valtion puhevaltaa hyvitysasiassa käyttää virallisen syyttäjän ajamassa rikosasiassa syyttäjä, ja muissa asioissa oikeusministeriö. Virallista syyttäjää voidaan kuulla valtion puolesta hyvitysvaatimusta ratkaistaessa, mutta oikeusministeriölle sen sijaan ei varata tilaisuutta tulla kuulluksi. Oikeusministeriön kuuleminen voisi viivyttää asian ratkaisua huomattavasti, eikä se yleensä ole valtion kannalta edes tarpeellista. Kuuleminen voisi kuitenkin tapahtua erityisen pätevällä syyllä, mutta silloinkin soveltuvalla yksinkertaisella tavalla, esimerkiksi kirjallisesti.¹⁷¹

¹⁶⁸ HE 233/2008 vp s. 27.

¹⁶⁹ HE 233/2008 vp s. 27.

¹⁷⁰ HE 85/2012 vp s.18.

¹⁷¹ HE 233/2008 vp s. 27–28.

Jotta hyvitysjärjestelmä toimii moitteettomasti, tulee tuomarin prosessinjohtoon olla aktiivista ja informatiivista. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomari informoi viivästystapauksessa asianosaista käytettävissä olevasta tehokkaasta oikeussuojakeinosta. Tuomarin passiivisuudesta saattaa olla seurauksena se, että yksilö menettää oikeutensa oikeussuojakeinon käsittelyn viipymisen hyvittämiseksi.¹⁷² Tämä voi tapahtua esimerkiksi silloin, jos ei asianosainen ole tietoinen hyvityslain mahdollistamasta korvauksesta.

Myös syyttäjällä on oma tärkeä rooli hyvitysasiana ratkaistaessa. Koska kaikissa tapauksissa viivästyksen syyt eivät tule esille jutun asiakirjoista, syyttäjällä on velvollisuus julkisen vallan edustajana tarvittaessa selvittää, mitkä ovat olleet jutun käsittelyn viipymisen syyt, ennen kuin asia tulee vireille oikeudessa.¹⁷³

Mielestäni on tärkeää, että myös itse hyvitysvaatimuksen ratkaiseminen ja siihen käytetty harkinta suoritetaan mahdollisimman joutuisasti, ettei vaatimuksen ratkaiseminen ja perustelevuus viivytä juttua enää entisestään. Aivan kuten koko rikosprosessin aikana, joutuisuusperiaatteen soveltaminen sopii myös tähän viimeiseen, hyvitysvaatimuksen ratkaisevaan vaiheeseen.

Rahallista hyvitystä ei voi saada hyvityslain 6 §:n mukaan siltä osin, jos rangaistusta on alennettu viivästyksen perusteella. Mikäli viivästyksiä ei pystytä hyvittämään kokonaan rangaistusta alentamalla, vastaajalle voidaan määrätä rahahyvitys tältä osalta. Hyvityksen määrä alenee luonnollisesti myös niissä tilanteissa, kun hyvitystä on määrätty aiemmin lainvoimaisella ratkaisulla samassa asiassa. Esimerkiksi hovioikeuden tulee ottaa huomioon käräjäoikeuden aikaisemmin määräämä hyvitys, ja myöntää korvausta vain hovioikeusvaiheessa tapahtuneesta lisäviivityksestä.

Tuomioistuin ei voi myöskään määrätä hyvitystä enempää kuin asianosainen on vaatinut. Hyvityslain tarkoituksena on parantaa asianosaisen oikeussuojaa viivästyksitilanteiden varalta, mutta tarkoituksena on kuitenkin että oikeudenkäynnin

¹⁷² Määttä 2012: 414.

¹⁷³ Emt. 414.

viivästyminen hyvitetäisiin vastaajalle edelleen ensisijaisesti rangaistusta alentamalla tai lieventämällä. Käsittelyn viivästyminen tulee ensisijaisesti vaikuttaa tuomittavaan rangaistukseen asteittain; mitä pidempi viive, sitä suurempi vaikutus sillä tulee olla rangaistukseen.

4.2.1. Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ohjenuorana

Kansallisen hyvityksen tulee vastata määrältään samaa tasoa kuin ihmisoikeustuomioistuimen antamat hyvitykset ovat¹⁷⁴. Paitsi aineellisen vahingon, prosessin kohtuuttoman pitkä kesto aiheuttaa asianosaiselle usein myös aineetonta vahinkoa mielipahan, epävarmuuden tai muun epämukavuuden muodossa. EIT:n mukaan pitkittyneestä oikeudenkäynnistä aiheutuu lähes aina aineetonta vahinkoa. Väite on kuitenkin kumottavissa, mutta tällöin kansallisen tuomioistuimen on annettava huolellisesti perusteltu tuomio väitettä koskien.

EIT määrää EIS 41 artiklan mukaisesti rahallista korvausta myös aineettomista vahingoista. Aineettoman vahingon arviointi saattaa kuitenkin olla hankalaa joissain tapauksissa, joten korvaus voidaan määrätä myös kokonaisarvioiden perusteella, jos aineettoman vahingon erottaminen muusta vahingosta tuottaa vaikeuksia. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut kohtuulliseksi korvaukseksi 1 000 – 1 500 euron vuosikorvausta. Tämä on peruskorvaus, jota voidaan kuitenkin tilanteen mukaan alentaa tai sitä voidaan lisätä. Määrä riippuu yksittäisen tapauksen olosuhteista ja moraalisen kärsimyksen laajuudesta¹⁷⁵. On kuitenkin huomattava, että jos hyvitys ei ole riittävän suuri, saattaa EIS 34 artiklan tarkoittama asianosaisen uhriasema säilyä, ja tällöin kyse on edelleen EIS 6 artiklan loukkauksesta.¹⁷⁶

Korvauksen alentaminen tulee kyseeseen samanlaisissa tilanteissa kuin viivästyminen arvioitaessa, eli esimerkiksi valittajan oman viivyttelyn johdosta prosessin aikana. Määrä saattaa pienentyä myös silloin, jos tapaus on ollut käsitteillä monessa eri oikeusasteessa. Arviointikriteereinä käytetään myös valtion yleistä elintasoa, tai asian

¹⁷⁴ HE 233/2008 vp s. 25.

¹⁷⁵ Ervo 2006a: 2.

¹⁷⁶ Määttä 2012: 419.

vähäistä merkitystä valittajalle.¹⁷⁷ Näin EIT katsoi myös tapauksessa *Aiminen v. Suomi* 15.09.2009, jossa 6 vuoden viivästymisestä määrättiin maksettavaksi 2 500 euron hyvitys. EIT perusteli ratkaisua sillä, että kyse oli verrattain yksinkertaisesta rikosjutusta, ja korvausta voitiin myöntää vain todellisista ja välttämättömistä sekä määrältään kohtuullisista kuluista.

Tapauksessa oli kyse velallisen törkeästä petoksesta ja petoksesta, jota käsiteltiin kolmessa oikeusasteessa vuosin 1999 ja 2005 aikana. Asianomistajat olivat lisäksi laajentaneet rikoksen kohdetta, mutta hovioikeus piti laajennusta luvattomana syytteen laajentamisena. Korkein oikeus myönsi valitusluvan ja palautti asian v. 2003 kärjäoikeuden käsiteltäväksi, koska katsoi ettei kyse ollut luvattomasta syytteen laajentamisesta. Asianomistajien lisäsyytteen johdosta toimitettu esitutkinta oli valmistunut 2004, mutta EIT:lle jäi epäselväksi se, oliko ollut tarpeen pidentää toiselle asianomistajalle asetettuja määräaikoja samaan aikaan vireillä olleessa riitajutussa. EIT katsoi myös, ettei hallitus ollut antanut tyydyttävää selitystä sille, miksi pääkäsitely oli palautuksen jälkeen määrätty vasta vuodelle 2005. EIT tapaus *Aiminen v. Suomi* 15.9.2009

Toisaalta EIT on määrännyt korvattavaksi 4 000 euroa aineettomasta vahingosta, kun kyseessä on ollut suhteellisen vaikea ja laaja talousrikos, ja mukana on ollut kolme vastaajaa. Todistelu oli lisäksi käsittänyt lukuisia todistajia ja laajaa asiakirjanäyttöä. Tapauksessa esitutkintaan ja syyteharkintaan oli kulunut 2 vuotta, kärjäoikeuskäsittely oli kestänyt 2 vuotta ja hovioikeus oli antanut tuomionsa 2 vuotta kärjäoikeuden tuomion jälkeen. Koko oikeudenkäynti oli päättynyt 8 kuukautta myöhemmin valitusluvan epäämiseen.¹⁷⁸

Peruskorvaukseen voidaan lisätä 2 000 euron summa, mikäli prosessi on ollut erityisen merkityksellinen valittajalle, esimerkiksi terveyden, työn tai perhe-elämän kannalta.¹⁷⁹ Eräs merkittävä, mediassakin huomiota herättänyt tapaus *Mariapori v. Suomi* käsiteltiin EIT:ssa vuonna 2010. Tapaus oli räikeä pitkän keston vuoksi myös siksi, että valittaja joutui elämään 13 vuotta syyttömästi tuomittuna, ennen kuin EIT katsoi tuomioiden olevan ihmisoikeussopimuksen vastaisia.

Kyse oli oikeudenkäynnin kohtuullisesta kestosta herjausjutussa. Kysymys oli myös veririkosasiassa kuullun todistajan sananvapaudesta sekä siitä, loukattiinko

¹⁷⁷ Spolander 2007: 150.

¹⁷⁸ ks. lisää EIT tapaus *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

¹⁷⁹ Spolander 2007: 248–249.

veroviranomaisia kirjallaan arvostellun sananvapautta silloin, kun hänelle määrättiin herjauksesta ehdollinen vankeusrangaistus. Valittajaa oli kuultu 1997 veroasiantuntijan ominaisuudessa veropetoksesta syytetyn vastaajan todistajana. Syytetty sai veropetoksesta tuomion, ja valittaja julkaisi tapaukseen liittyen kirjan, jossa viitattiin kyseiseen tapaukseen sekä verotarkastajan toimiin. Valittaja haastettiin oikeuteen kirjalla tehdystä törkeästä herjauksesta vuonna 2001. Herjausjuttua käsiteltiin istunnossa vuonna 2004. Valittaja tuomittiin kirjassa esittämiensä lausuntojen perusteella törkeästä herjauksesta 4 kuukauden ehdolliseen vankeuteen. Valittaja joutui maksamaan vahingonkorvausta 5 000 euroa, sekä henkisestä kärsimyksestä 4 000 euroa. Valittaja valitti hovioikeudelle, joka pysytti tuomion vuonna 2006. Korkein oikeus epäsi valitusluvan 2007. EIT katsoi loukatun paitsi 6 artiklaa, myös valittajan sananvapautta 10 artiklan nojalla. EIT totesi myös, ettei vankeusrangaistukseen määrääminen ollut oikeutettua. Suomen valtion määrättiin maksamaan valittajalle korvausta taloudellisesta vahingosta 33 390,84 euroa, aineettomasta vahingosta 6 000 euroa sekä kuluista 10 000 euroa. (EIT tapaus Mariapori v. Suomi 6.7.2010)

EIS:n jäsenvaltioilla on yleensä laaja harkintamarginaali korvausten maksamiseen, mikäli niillä on käytössään erillinen vahingonkorvausjärjestelmä. Hyvityksen määrä suhteutetaan maan elintasoon, oikeusjärjestelmään ja oikeusperinteisiin. Prosessin korvaukset eivät saa kuitenkaan olla kohtuuttoman pieniä, ja ne on maksettava yleensä kuuden kuukauden kuluessa tuomion täytäntöönpanosta. Mikäli maksettu korvaus ei täytä kohtuulliseksi katsottuja kriteerejä, vahinkoa kärsineellä on oikeus saattaa asia EIT:n käsiteltäväksi. Tarkoituksena on kuitenkin, että rikkomukset hyvitetäisiin ensisijaisesti kotimaisin menetelmin. Näin ollen kotimaisen hyvitysjärjestelmän kautta maksettavat korvaukset voivat olla EIT:n tuomitsemia korvauksia alhaisempia, sillä EIT:n järjestelmä on tarkoitettu vasta viimesijaiseksi keinoksi, jota käytetään silloin kun muuta hyvitysjärjestelmää ei ole. Kotimainen kompensatiojärjestelmä on nopeampi, lähempänä, helpommin saatavilla, ja jota käytetään valittajan omalla kielellä. Täten se tarjoaa monia etuja EIT:n verrattuna, jotka voidaan ottaa korvauksen määrässä huomioon.¹⁸⁰

4.2.2. Hyvityksen määräytyminen

Hyvityksen tarkoituksena on hyvityslain 6 §:n mukaan korvata oikeudenkäynnin viivästyisestä aiheutunutta huolta, epävarmuutta ja muuta vastaavaa haittaa. Tarkoituksena on, että korvauksen taso vastaa ihmisoikeustuomioistuimen

¹⁸⁰ Spolander 2007: 250–251.

oikeuskäytännössä vakiintunutta korvaustasoa. Korvauksen summan ei tarvitse kuitenkaan vastata täysin EIT:n tasoa, kunhan se ei ole suhteettoman vähäinen. Liian pieni määrä voisi johtaa siihen, että henkilöä pidetään edelleen ihmisoikeusloukkauksen uhrina. Hyvityksen määrän sääntelyn on myös tarkoitus olla kaavamaisista ja yksinkertaista, jotta korvauksen selvittämiseen ei tarvitse käyttää tarpeettomasti aikaa ja resursseja. Kuten EIT:n oikeuskäytännössä, myös Suomessa perusmäärä lasketaan vuosikorvauksen perusteella.¹⁸¹

Hyvityslain 6 §:n 2 momentin mukaan määrä on 1 500 euroa vuodessa kultakin vuodelta, jolloin oikeudenkäynti on valtion vastuulla olevasta syystä viivästynyt. Hyvityksen yhteismäärää voidaan korottaa enintään 2 000 eurolla silloin kun asia liittyy välittömästi henkilön terveyteen, toimeentuloon, oikeudelliseen asemaan tai muuhun henkilöä koskevaan seikkaan. Korvauksen alentaminen voi tulla kyseeseen tilanteessa, kun asia on ollut erityisen vaikea ja monimutkainen, ja näin ollen vaatinut pidemmän käsittelyajan. Joissain tapauksissa hyvitystä alentavat perusteet voivat johtaa myös siihen, ettei hyvitystä makseta lainkaan, vaan tyydytään ainoastaan myöntämään oikeudenkäynnin viivästys.¹⁸²

Oikeudenkäynnin laadulla ja lopputuloksella ei ole merkitystä hyvityksen määrään. Niinpä asianosaisen taloudellinen asema tai tuomion luonne, esimerkiksi moitittava rikollinen teko, eivät saa vaikuttaa ratkaisuun. Määrä ei saa kuitenkaan nousta kohtuuttoman korkeaksi, siksi lailla on säädetty enimmäissumma 10 000 euroon. Tämä voidaan kuitenkin poikkeuksellisesti ja erittäin painavalla syyllä ylittää, esimerkiksi jos asianosaiselle merkityksellinen asia on viivästynyt huomattavasti viranomaisesta johtuvista seikoista.¹⁸³ Hyvityssumma voi siis olla tapauskohtaisesti suurempikin kuin 10 000 euroa. EIT on pitänyt yhteensä 11 000 euron korvaussummaa kohtuullisena hyvityksenä, kun kyseessä on ollut jopa 8 vuoden 9 kuukauden pituinen oikeusprosessi.

Kyseessä oli oikeudenkäynnin kohtuullinen kesto herjausjutussa. Niskasaari oli kirjoittanut vuonna 1996 lehteen artikkelin lapsiasiamiehestä, jossa kritisoi mm. lapsiasiamiehen pätevyyttä tehtävään. Asiamies teki jutusta oikaisupyynnön, ja teki

¹⁸¹ HE 233/2008 vp s. 25.

¹⁸² HE 233/2008 vp s. 25– 26.

¹⁸³ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 76.

poliisille tutkintapyyntöön herjauksesta vuonna 1997. Vastaajia kuultiin vuonna 1998, ja juttua käsiteltiin käräjäoikeudessa vuonna 2000. Lapsiasiamies yhtyi syytteeseen ja vaati korvauksia sekä täydensi herjauksuvausta. Vuonna 2003 pidettiin kaksi valmisteluistuntoa, ja itse pääkäsittely oli kolmen päivän mittainen joulukuussa 2003. Vastaajien katsottiin syyllistyneen herjaukseen käräjäoikeuden päätöksellä tammikuussa 2004. Asianosaiset valittivat hovioikeuteen, jossa pidettiin suullinen käsittely vuonna 2006. Korkein oikeus epäsi valittajilta valitusluvan helmikuussa 2007. Siten juttu oli kestänyt kolmessa oikeusasteessa 8 vuotta 9 kuukautta, jonka kohtuuttomuuden myös Suomen hallitus myönsi, ja ehdotti sovitteluksi 11 000 euroa aineettomasta vahingosta. Määrä vastasi samanlaisissa jutuissa tuomittuja korvauksia. EIT tapaus *Niskasaari and others v. Suomi* 6.7.2010

4.2.3. Päätösten yhdenvertaisuus

Yksilöiden oikeuksien järjestelmää ei voida rakentaa ilman yhdenvertaisuuden ideaa. Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yhdenvertaisuus edellyttää samanlaisten tapausten samanlaista kohtelua ja erilaisten tapausten erilaista kohtelua. Oikeuksien sisällön tulee olla sama kaikissa tilanteissa, ja henkilön oikeuksiin tulee suhtautua samalla tavalla samanlaisissa tilanteissa.¹⁸⁴

Käytännössä hyvitysjärjestelmän yhdenvertaisuus edellyttää että hyvityksen tuomitsemista koskevien ratkaisujen perustelujen tulee olla mahdollisimman avoimia. Oikeuskäytäntöä tulee seurata ottaen huomioon erityisesti päätösten yhteneväisyyden. Tässäkin tulee esiin jo aikaisemmin käsitelty päätösten perustelemisen tärkeys, sillä ainoa tapa arvioida kulloisenkin ratkaisun oikeellisuutta ja ratkaisujen yhdenvertaisuuden toteutumista on päätösten perustelut. Tuomari voi näin vakuuttaa asianosaiset ja muut tuomion lukijat siitä, että yksittäistapauksessa määrätty hyvitys on laillinen ja riittävä.¹⁸⁵

Kuten EIT:n, myös kansallisen tuomioistuimen tulkintalinjan on hyvä olla kaavamaisista ja juurikin yhdenvertaisuuden huomioiden samanlaista samanlaisissa tapauksissa. Perusteluita seuraamalla kyetään luomaan tietty kaavamainen linja hyvityskäytännössä, vaikka välillä hyvityksen arviointi voikin olla tapauksen erityispiirteiden vuoksi vaikeaa.

¹⁸⁴ Tapani & Tolvanen 2011: 19.

¹⁸⁵ Määttä 2012: 420.

4.3. Hyvitysjärjestelmän taloudelliset vaikutukset

Hyvitysjärjestelmästä aiheutuu luonnollisesti kustannuksia valtiontaloudelle. Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan hyvitystuomioita on annettu vuonna 2010 yleisissä tuomioistuimissa 45 kappaletta, joista hyvitystä on tuomittu 17 tapauksessa. Hyvityksen määrä on vaihdellut 1 500 eurosta 34 500 euroon. Yhteensä hyvitysten summa on ollut 130 750 euroa, ja kulujen määrä 1442 euroa. Vuonna 2011 hyvitystuomioita on annettu 48 kappaletta, joista 37 tapauksessa on tuomittu hyvitystä. Määrä on vaihdellut 300 eurosta 10 000 euroon, ja hyvitysten yhteissumma on ollut 156 300 euroa, kulujen 6155 euroa. Vuoden 2012 huhtikuuhun mennessä Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan hyvitystuomioita on annettu 15 kappaletta, joista 10 on päätyntä hyvityksen maksamiseen. Hyvityksen määrä on vaihdellut 400 eurosta 12 000 euroon. Hyvitysten määrä yhteensä on ollut 40 700 euroa, ja kulujen yhteismäärä 2552 euroa.¹⁸⁶

Hyvitysten yhteismäärää voidaan verrata aikaisempien vuosien maksettujen ihmisoikeustuomioistuimen langettavien tuomioiden perusteella. Enimmillään näitä hyvityksiä on maksettu 7 kpl vuodessa, vuonna 2006. Yksittäisen hyvityksen enimmäismäärä on ollut 5 000 euroa. Vuositasolla se merkitsee 35 000 euron yhteismäärää.¹⁸⁷ Verrattaessa hyvitysmääriä kansallisen tason hyvityksiin, on kansallisen viranomaisen myöntämät hyvitysmäärät huomattavasti isompia, kuin kansainvälisen ihmisoikeustuomioistuimen. Tämä onkin ymmärrettävää, sillä hyvityksiä on helpompaa ja nopeampaa hakea suoraan tuomioistuimelta, kuin valittamalla ihmisoikeustuomioistuimeen. Määrä saattaa olla moninkertaisesti isompi tulevaisuudessa, kun asianosaiset ovat paremmin tietoisia käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista.

¹⁸⁶ HE 85/2012 vp s. 20.

¹⁸⁷ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästyistä vastaan 2006: 54–55.

5. JOUTUISUUTTA MYÖS HALLINTOLAINKÄYTTÖÖN?

Oikeudenkäyntien pitkittyminen ei ole ongelmana ainoastaan rikosasioiden oikeudenkäynneissä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden vuoksi on tärkeää, että myös hallintomenettely on joutuisaa, ja mahdollisista viivästyksistä on oikeus saada asianmukainen hyvitys. Lakia oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ollaan laajentamassa niin, että se koskee myös hallintotuomioistuimia ja erityistuomioistuimia. Tällöin asianosaisella on oikeus saada valtion varoista kohtuullinen hyvitys kun hallintoasiaa koskeva oikeudenkäynti viivästyy.

Myös hallintolainkäyttölakia ollaan uudistamassa siten, että hallintotuomioistuimen tulee asianosaisen pyynnöstä ilmoittaa hänelle arvio asian käsittelyajasta. Uudistus vahvistaa yksityisten asianosaisten asemaa ja oikeuksia hallintoasioita koskevissa oikeudenkäynneissä. Ehdotettujen lakien on määrä tulla voimaan kesäkuussa 2013.¹⁸⁸

5.1. Hallintoprosessi ja hallintolainkäytön soveltaminen

Hallintolainkäyttö eli hallintoprosessi tarkoittaa oikeusturvajärjestelyä, jossa ratkaistaan hallinnossa eli julkisen vallan käytössä hallintoviranomaisen ja kansalaisten välillä syntyneet hallintotoimen lainmukaisuutta koskevat erimielisyydet. Hallintoasian käsittelyssä eli hallintomenettelyssä tehtyyn viranomaisen ratkaisuun eli hallintopäätökseen tyytymätön voi hakea muutosta hallintotuomioistuimelta. Hallintolainkäytössä ei yleensä ole kaksiasianosaissuhdetta, joka on tyypillistä sen sijaan rikosprosessissa. Tämä tarkoittaa sitä, että hallintopäätöksen tehnyttä viranomaista ei pidetä yksityisen asianosaisen vastapuolena, johon valitus kohdistuisi. Asianosaisasema, puhevallan käyttö ja valitusoikeus eroavat monimutkaisempina verrattuna yleiseen lainkäyttöön. Tuomioistuimella on virallisperiaatteen mukaisesti velvollisuus selvittää oma-aloitteisesti jutun tosiasiapuoli. Hallintoprosessi eroaa rikosprosessista myös siinä, ettei todistajia yleensä kuulla, vaan todistuskeinoiksi riittävät kirjalliset todisteet ja kirjallinen katselmus. Tyypillisesti hallintoasiassa on kyse

¹⁸⁸ HE 85/2012 vp s. 1.

valituksesta päätökseen, jonka viranomainen on tehnyt hallintoasiassa. Hallintotuomioistuimen päätökseen haetaan muutosta Korkeimmalta hallinto-oikeudelta.¹⁸⁹

Erilaisilla arvoilla on merkitystä hallintoprosessissa. Selkeänä arvosidonnaisena tavoitteena myös hallintoprosessissa voidaan pitää menettelyn oikeudenmukaisuuden toteuttamista, sillä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitys, merkitys ja edellytykset voivat vaihdella. Hallintoprosessin menettelyllisenä perusarvona voidaan pitää juurikin prosessin oikeudenmukaisuutta. Siihen sisältyy samalla muitakin arvoja, kuten prosessin tasapuolisuus, puolueettomuus ja tehokkuus. Kuten rikosprosessissakin, menettelyllisellä oikeudenmukaisuudella on välineellinen merkitys, sillä vain se mahdollistaa luottamuksen hallintotuomioistuinten toiminnan objektiivisuuteen ja puolueettomuuteen. Tältä kannalta keskeinen tavoite on se, että hallintoprosessin osapuolet kokevat menettelyn oikeudenmukaiseksi.¹⁹⁰

Hallintolainkäyttölakia sovelletaan hallintotuomioistuinten lisäksi monissa erityistuomioistuimissa ja lautakunnissa, kuten vakuutus oikeudessa, markkinaoikeudessa, hankinta- kilpailu- ja energiamarkkina-asioiden käsittelyssä, työtuomioistuimessa työehtosopimuksissa yleissitovuuden vahvistamista koskevista päätöksissä ja työneuvoston eräissä poikkeuslupa-asioissa antamista ratkaisuksista tehtyjen valitusten käsittelyssä, sekä muutoksenhakulautakunnissa ja hallintoviranomaisissa hallintopäätöksistä tehtyjen valitusten käsittelyssä.¹⁹¹

Hallintoasioiden joutuisa käsittely on tärkeää kaikissa asiaryhmissä, mutta jotkin valitukset vaativat muita kiireellisempää käsittelyä, sillä asian viivästymisellä voi olla erilaisia seurauksia yksilölle ja yhteiskunnalle. Monet asiat joita hallinto-oikeudessa käsitellään, on jo lain tasolla määrätty käsiteltäväksi kiireellisinä. Tällaisia ovat esimerkiksi palvelussuhdeturvaa, huostaanottoa, tai toimeentulotukea koskevat valitukset. Toisin kuin yleisissä tuomioistuimissa, hallintolainkäyttölakiin ei ehdoteta muutosta asian kiireelliseksi määräämisestä. Tämä siksi, että hallinto-tuomioistuimissa

¹⁸⁹ Virolainen 2012: 67–68.

¹⁹⁰ Mäenpää 2007: 45.

¹⁹¹ HE 85/2012 vp s. 8.

käsiteltävät asiat ovat merkitykseltään ja kiireellisyydeltään hyvin erilaisia ja hallintotuomioistuimet päättävät käsittelyjärjestyksen kiireellisyyden perusteella osana prosessinjohtoa. Käytännössä kiirehtimispyynnöt voisivat pidentää asioiden käsittelyaikoja hallintotuomioistuimissa.¹⁹²

Hallintolainkäyttölakiin ollaan lisäämässä säännös, jonka mukaan hallintotuomioistuin on velvollinen antamaan asianosaisen pyynnöstä käsittelyaika-arvion tapauksesta. Tämä on tärkeää, sillä tällä tavoin asianosainen voi paremmin arvioida oikeudenkäynnin mahdollista viivästymistä. Vastaava velvollisuus on koskenut jo aiemmin hallintoviranomaisia hallintolain nojalla.¹⁹³ Toisaalta taas arviointiajan antaminen voi olla vaikeaa, ja usein ainoastaan suuntaa antava. Monimutkaisissa asioissa mukaan saattaa tulla eri tekijöitä, jotka viivyttävät asian käsittelyä enemmänkin kuin on arvioitu.

5.2. Oikeussuojakeinot

Hallintoasioiden asianosaisilla on käytössään nykyisin useita oikeussuojakeinoja oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan. Yksinkertaisin keino oikeudenkäynnin nopeuttamiseksi on kiirehtimispyynnön esittäminen asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle tai viranomaiselle. Kiirehtimispyynnön esittäminen voi tapahtua asianosaisen parhaaksi katsomalla tavalla, esimerkiksi puhelimitse. Asianosainen voi myös kannella ylemmälle viranomaiselle tai ylimmille laillisuusvalvojille käsittelyn viivästymisestä alemmassa viranomaisessa. Kantelun voi tehdä missä vaiheessa tahansa käsittelyn aikana tai sen jälkeen. Ylimpinä laillisuusvalvojina toimivat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies, joiden tehtävänä on valvoa että tuomioistuimet, viranomaiset ja virkamiehet ja muutkin julkista tehtävää hoitavat noudattavat lakia.¹⁹⁴

Hallintoprosessissa asianosainen voi lisäksi vaatia valtiolta vahingonkorvausta oikeudenkäynnin viivästymisen perusteella. Valtion vahingonkorvausvastuu määräytyy

¹⁹² HE 85/2012 vp s. 19.

¹⁹³ Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan 2006: 50.

¹⁹⁴ HE 85/2012 vp s. 13.

vahingonkorvauslain (412/1974) mukana. VKL:n 3 luvun 2 §:n mukaan julkisyhteisö on velvollinen korvaamaan julkista valtaa käyttäessään virheen tai laiminlyönnin johdosta aiheutuneen vahingon. Asianosaisten on näytettävä toteen hänelle aiheutunut vahinko ja sen määrä, vahingon syy-yhteys oikeudenkäynnin viivästymiseen sekä tuomioistuimen tai viranomaisen menettelyn tuottamuksellisuus. Vahingonkorvausta ei voi kuitenkaan saada aineettomasta vahingosta, kuten oikeudenkäynnin pitkittymisen aiheuttamasta henkisestä kärsimyksestä.¹⁹⁵

5.3. Oikeudenkäynnin viivästyminen hallintolainkäyttöasioissa

Ihmisoikeussopimuksen 6 artikla tulee sovellettavaksi myös hallintolainkäyttöasioihin. Tällöin oikeudenkäynnin kestoja tarkasteltaessa huomioon otettava ajanjakso alkaa siitä, kun asian käsittely muuttuu hallintomenettelystä selvästi muutoksenhauksi. Jos asiassa edellytetään pakollista oikaisuvaatimusmenettelyä ennen varsinaista tuomioistuinvaihetta, aika alkaa asian oikaisuvaatimuskäsittelystä.¹⁹⁶ 1.6.2013 voimaan tulevan hyvityslain 5 §:n mukaan

”Hallintolainkäyttöasiassa oikeudenkäynnin kestonä huomioon otettava aika alkaa, kun vireillepanoasiakirja on toimitettu asianomaiselle tuomioistuimelle tai viranomaiselle. Oikeudenkäynnin kestonä huomioon otettava aika alkaa kuitenkin jo oikaisuvaatimuksen tai muun vastaavan hallintomenettelyssä käsiteltävän vaatimuksen tekemisestä, jos tällainen vaatimus on lain mukaan tehtävä ennen kuin päätökseen saa hakea muutosta valittamalla. Erityisestä syystä oikeudenkäynnin kestonä huomioon otettava aika voi alkaa tätä aikaisemmasta ajankohdasta.”

Oikeudenkäynti katsotaan puolestaan päättyneeksi silloin, kun asiasta annetaan lainvoimainen ratkaisu. Tätä ratkaisua vastaan ei ole käytettävissä enää varsinaisia muutoksenhakekeinoja. Mikäli päätökseen on mahdollista hakea muutosta vielä ylimääräisin muutoksenhakekeinoin, ei tämä vaikuta EIT:n tulkintakäytännön mukaan enää kokonaisuuden tarkasteluun.¹⁹⁷

¹⁹⁵ HE 85/2012 vp s. 13–14.

¹⁹⁶ Siitari-Vanne 2005: 178.

¹⁹⁷ Emt. 178.

Kuten rikosprosessissakin, hallintoprosessissa hyväksyttävä kesto oikeudenkäynnille määräytyy tapauksen erityispiirteiden mukaan. Periaatteessa kolmea vuotta voidaan pitää myös hallintoasioissa kokonaiskestoja koskevana sääntöä, sillä asian käsittely ei saisi kestää yhdessä tuomioistuinasteessa vuotta kauemmin. Käytännössä hankalia tulkintatilanteita prosessin kestosta voi syntyä silloin, kun samaa asiaa käsitellään tai on käsitelty useissa oikeudenkäynneissä, jotka saattavat lisäksi olla peräkkäisiä tai ainakin osittain samanaikaisia.¹⁹⁸

Hallintolainkäyttöä käytetään useissa erityistuomioistuimissa ja lautakunnissa, joissa kaikissa voi olla omat menettelypiirteensä. Hallituksen esityksestä 85/2012 selviää, että keskimääräinen käsittelyaika vaihtelee useilla kuukausilla eri tuomioistuimissa ja lautakunnissa. Tilastoihin on koottu tietoa asioiden käsittelyajoista ja saapuneista sekä ratkaistuista asioista vuosilta 2006 – 2011. Keskimääräisesti pisimmät käsittelyajat löytyvät tilastotietojen mukaan markkinaoikeudesta ja vakuutus-oikeudesta, joiden ruuhkaantumiseen myös Perustuslakivaliokunta lausunnossaan (2/2009 vp.) viittasi. Myös sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunnan käsittelyajat ovat olleet pitkiä verrattaessa muihin lautakuntiin.¹⁹⁹ Mitenkään hälyttäviä ajat eivät kuitenkaan ole, sillä suurin osa käsittelyaikojen keskiarvoista jää alle 12kk:n²⁰⁰.

Valtiolla on kuitenkin velvollisuus järjestää kansallisesti asianosaisille oikeussuojakeino oikeudenkäynnin viipymistä vastaan, huolimatta siitä missä määrin oikeudenkäynnit valtiossa tosi asiassa viivästyvät, jos ainakin joissakin tapauksissa on perusteltavissa oleva väite oikeudenkäynnin viivästymisestä.²⁰¹ Hallintoasioissa voi olla kyse varsin merkittävistä asioista yksilöille, kuten toimeentulo- tai eläkepäätöksistä, jotka takaavat hakijalle toimeentulon. Näissä asioissa jo pienempikin käsittelyn viipyminen on haitallista yksilölle taloudellisen menetyksen seurauksena. Nostan esiin myös lapsioikeudelliset asiat, joissa keskimääräinen käsittelyaika tai huomattavasti lyhyempikin aika voi olla haitallisen hidaskäynnin edun kannalta.

¹⁹⁸ Siitari-Vanne 2005: 179.

¹⁹⁹ HE 85/2012 vp s. 8–12.

²⁰⁰ 12kk:tta on pidetty kohtuullisena käsittelyaikana, sillä pääsääntö on ettei asia saisi viipyä yhdessä tuomioistuinasteessa vuotta kauempaa.

²⁰¹ HE 85/2012 vp s. 16.

Myös Mäenpää toteaa, että erittäin lyhytkin määräaika voi olla kohtuuton esimerkiksi vaativan muutoksenhaun vireillepanon kannalta. Koska hallintoprosessissa käsiteltävät asiat eroavat toisistaan muun muassa sisällön, laajuuden, oikeusturvaintressin, tai monimutkaisuuden vuoksi, on mahdotonta määritellä yleisesti, milloin käsittely on viivästynyt kohtuuttomasti. Samasta syystä hallintoprosessin käsittelyaikoja ei voida määritellä kaavamaisesti.²⁰²

5.4. Hyvitystä myös hallintolainkäyttöasioihin

Samalla kun eduskunnan perustuslakivaliokunta käsitteli ehdotusta laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä, pidettiin erityisen tärkeänä että hyvityslain soveltamisalaa laajennetaan mahdollisimman pian erillisellä muutoksella koskemaan myös hallintolainkäyttöasioita.²⁰³

Hyvityslaki säädettiin koskemaan ensin ainoastaan yleisiä tuomioistuimia, eivätkä hallintotuomioistuimet tai erityistuomioistuimet kuuluneet lainkäyttöpiiriin. Pohtiessani syitä tälle, päätin lähteä liikkeelle niistä EIT:n antamista tuomioista yleisellä- ja hallintolainkäytönpuolella, jotka koskevat oikeudenkäynnin viivästymistä ja EIS 6 artiklan loukkaamista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut oikeudenkäynnin pituutta koskevan rikkomuksen vuoden 2010 loppuun mennessä yhteensä 54 tapauksessa. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuin on vahvistanut oikeudenkäynnin pituutta koskevan sovinnon yhteensä 46 tapauksessa. EIT on todennut oikeudenkäynnin pituutta koskevan hallituksen antaman yksipuolisen julistuksen yhteensä 21 tapauksessa. Prosessilajeittain langettavien tuomioiden osalta yli puolet on koskenut rikosasioita, vajaa puolet riita-asioita ja hallintolainkäytön osuus on jäänyt alle viidennekseen. Samoin on myös sovintotapauksissa, joissa ainoastaan muutama on koskenut hallintoasioita. Yleisimmin tuomioissa on ollut kyse laajoista talousrikosasioista.²⁰⁴

²⁰² Mäenpää 2007: 469 – 471.

²⁰³ HE 85/2012 vp s. 3.

²⁰⁴ Oikeusprosessin pitkittymisen estäminen 2010: 14.

Koska ihmisoikeustuomioistuimelta saadut muistutukset ja langettavat tuomiot ovat koskeneet ennen hyvityslain voimaantuloa enimmäkseen yleisten tuomioistuinten käsittelyaikoja, oli ehkä kaikkein kiireellisintä ja perustelluinta säätää laki voimaan ensin niiden osalta. Uuden järjestelmän luominen vaatii myös aikaa ja seuranta, joten ehkäpä laki luonnistui seurattavaksi käyttöön paremmin yleisiin tuomioistuihin, kuin monimutkaisempaan hallintolainkäyttöjärjestelmään. Aivan kuten hallituksen esityksessä (233/2008 vp) todettiin preventiivisten oikeussuojakeinojen osalta, keinojen käytöstä kertyneiden kokemusten perusteella voidaan myöhemmin harkita niiden käyttöalan laajentamista²⁰⁵.

Hallintolainkäyttöasioissa rahallinen hyvitys tapahtuu samoin perustein, kuin yleisissä tuomioistuimissa, jonka hyvityskäytäntöä tarkastelin edellisessä luvussa. Aivan kuten rikosasioissa, oikeutta hyvitykseen ei hallintoasioissa hyvityslain 6 §:n 4 momentin mukaan ole siltä osin kun hallinnollista seuraamusta lievennetään viivästymisen perusteella.

Hallintolainkäyttöä koskevien hyvitysvaatimusten osalta hyvitysten määrä riippuu hallintotuomioistuinten, erityistuomioistuinten ja muutoksenhakulautakuntien juttutilanteesta ja käytössä olevista resursseista. Määrää on näissäkin asioissa vaikea arvioida täsmällisesti, koska toisaalta riittämättömistä resursseista johtuva oikeudenkäyntien viivästyminen voi johtaa runsaaseen hyvitysmäärään. Hallintolainkäyttöä koskevissa ihmisoikeusasioissa hyvitystä on maksettu vuonna 2009 yhteensä 19 855 euroa, ja vuonna 2010 yhteensä 26 815 euroa. Vuonna 2011 ihmisoikeustuomioistuimissa ei ratkaistu hallintolainkäyttöasioita. Sekä yleisten että hallintotuomioistuinten osalta on arvioitu karkeasti että hyvityksistä aiheutuu noin 120 000 – 200 000 euron kustannukset vuodessa, jos hyvitystä maksetaan vuosittain keskimäärin 4 000 euroa 30 – 50 asianosaiselle.²⁰⁶

²⁰⁵ HE 233/2008 vp s. 15.

²⁰⁶ HE 85/2012 vp s. 20.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Oikeudenkäynnin kohtuuton viivästys aiheuttaa asianosaiselle monenlaista harmia taloudellisen tappion tai henkisen kärsimyksen muodossa. Viivästyminen horjuttaa myös luottamusta oikeuslaitokseen ja rangaistusten oletettuun tehokkuuteen. Rangaistuksen täysimääräinen tuomitseminen ei myöskään tunnu enää kohtuulliselta useiden vuosien kuluttua tapahtuneesta, sillä elämäntilanne saattaa olla muuttunut huomattavasti prosessin alkutilanteista. Rikoksen asianomistajalle viivästys voi merkitä monien vuosien epätietoisuudessa elämistä, ehkä jopa katkeruutta oikeuslaitosta ja vastaajaa kohtaan, kun asianomistaja ei ole päässyt oikeuksiinsa ajallaan. Kyseessä on aina ihmisoikeusloukkaus, joten oikeudenkäynnin joutuisuuden merkitystä ei ole turhaan korostettu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa.

Suomi on saanut runsaasti negatiivista julkisuutta 2000-luvulla saamiensa EIT:n langettavien tuomioiden johdosta. Noin kolmasosa tuomioista on koskenut prosessin pitkää kestoa. EIT on katsonut ratkaisuisa Suomen loukanneen toistuvasti EIS:n 6 ja 13 artikloita. 13 artiklan mukainen kotimaisen tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimus otettiin kuitenkin huomioon 2010 vuoden alussa voimaan tulleella hyvityslaiilla. Oikeudenkäynnin viivästys voidaan näin hyvittää jälkikäteen rahallisesti samoilla kriteereillä kuin EIT:n oikeuskäytännössä antamat hyvitykset. Saatuaan riittävän hyvityksen kotimaiselta järjestelmältä, sopimusloukkauksen uhri ei voi enää valittaa asiasta ihmisoikeustuomioistuimeen. Hyvityslakia voidaan pitää EIS 13 artiklan mukaisena tehokkaana oikeussuojakeinona jolla oikeudenkäynnin viivästyminen voidaan hyvittää. Tämä on todettu myös ihmisoikeustuomioistuimen v. 2010 antamassa ratkaisussa *Ahlskog v. Suomi*, jossa katsottiin että oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annetun lain sisältämät oikeussuojakeinot ovat ihmisoikeussopimuksen 13 artiklassa tarkoitettuja tehokkaita kansallisia oikeussuojakeinoja²⁰⁷.

Oikeudenkäynnin pitkä kesto voidaan hyvittää, tai sitä voidaan kompensoida myös rangaistusta alentamalla tai tuomitsematta jättämällä. Edelleen ensisijaisena tarkoituksena onkin, että viivästys otettaisiin etusijassa huomioon rangaistusta

²⁰⁷ HE 85/2012 vp s. 8.

mitattaessa. Tämä on luonnollisesti mahdollista vain syytetyn osalta, joka rangaistukseen tuomitaan. Hyvitys voi olla myös rangaistuksen mittaamisen ja rahallisen hyvittämisen kompensatio.

Oikeuskäytäntöä on vielä kovin vähäisesti hyvityslain pohjalta, joten on vaikea arvioida sen toimivuutta käytännössä. Selvää lienee ainakin se, että tulevaisuudessa 13 artiklaa koskevien EIT:n tuomioiden määrä tulee laskemaan merkittävästi. Tämä tuli tutkimuksessani esiin jo verrattaessa tämänhetkisten vireillä olevien EIT-tapauksien lukumäärää aikaisempiin EIT-tuomioihin, joissa on ollut kyse oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukkauksesta.

Viivästymisen jälkikäteinen hyvittäminen onnistuu nyt kansallisella tasolla, ja samalla vältetään kiusalliselta julkisuudelta, jota EIT:n antamien tuomioiden määrä tuo tullessaan. Kotimainen hyvitysjärjestelmä on askel eteenpäin, mutta itse ongelmaa, eli pitkiksi venyneitä oikeudenkäyntejä se ei kuitenkaan suoranaisesti poista. Toisaalta uskon, että hyvitysjärjestelmä saattaa vaikuttaa välillisesti viivästyksien estämiseen, sillä Valtiokonttori voi periä hyvityksen kesäkuusta 2013 eteenpäin siltä ministeriöltä, jonka toimialaan kuuluvassa tuomioistuimessa tai viranomaisessa asian käsittely on viivästynyt²⁰⁸. Tämä on mahdollista silloin, kun ministeriön osuus hyvityksestä on vähintään 3 000 euroa. Perintämahdollisuudella pyritään kannustamaan ministeriöitä huolehtimaan toimialaansa kuuluvien tuomioistuinten ja viranomaisten riittävästä resursoinnista, jotta viivästyksiltä välttäisiin.²⁰⁹

Vaikka asianosaisella onkin mahdollisuus saada hyvitystä viivästymistapauksissa, pitkät oikeudenkäynnit ovat edelleen varsinainen ongelma. Nostin tutkimuksessani esiin seikkoja, jotka saattavat vaikuttaa käsittelyn viivästymiseen rikosprosessin eri vaiheissa. Huomio kiinnittyi erityisesti esitutkinta- ja syyteharkintavaiheeseen, jossa esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen yhteistyö on omiaan jouduttamaan prosessin kulkua. Syyttäjävetoinen malli on käytössä useissa Pohjoismaissa, ja sen kannalla ovat myös useat asiantuntijat Suomessa. Syyttäjän johtamana esitutkinnassa voitaisiin saavuttaa monia etuja, jotka vaikuttaisivat myös itse

²⁰⁸ HE 85/2012 vp s. 18.

²⁰⁹ Emt. 18.

tuomioistuinkäsittelyvaiheeseen, kun tapauksen kannalta olennaiset asiat olisi tutkittu ja selvitetty.

Vaikka prosessin viivästymiseen vaikuttavissa seikoissa on vielä kehittämistä, on kuitenkin tärkeää että viivästyksestä kärsineillä on nyt tehokas oikeussuojakeino käytettävissään. Hyvityslaki vahvistaa yksityisten asianosaisten asemaa ja oikeusturvaa oikeudenkäynneissä, sekä yleisissä - että hallintotuomioistuimissa uuden lainmuutoksen myötä. Kotimainen järjestelmä mahdollistaa suhteellisen helpon ja nopean käsittelyn, ilman että korvauspäätöstä joutuu odottamaan vuosikausia ylliruhkautuneelta EIT:lta. Kynnys korvauksen hakemiseen on myös merkittävästi pienempi kuin aikaisemmin.

LÄHDELUETTELO

KIRJALLISUUS

De Godzinsky, Virve (2000). Tietoa uudesta rikosasioiden oikeudenkäynnistä. Helsinki: Hakapaino Oy.

Ervo, Laura (2008). Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: Käsikirja lainkäyttäjille. Helsinki: WSOYpro.

Ervo, Laura (1996). Ylimmät prosessiperiaatteet: Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

European Court of Human Rights (2009a). Country statistics 1959 – 2009. Saatavissa 13.3.2011: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/B21D260B-3559-4FB2-A629-881C66DC3B2F/0/CountryStatistics01012009.pdf>.

European Court of Human Rights (2009b). Table of violations 2009. Saatavissa 13.3.2011: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E8F73EC8-AF6A-4205-BAF2-F6043F67F651/0/Tableau_de_violations_2009_ENG.pdf.

European Court of Human Rights (2010). Table of violations 2010. Saatavissa 13.3.2011: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/596C7B5C-3FFB-4874-85D8-F12E8F67C136/0/TABLEAU_VIOLATIONS_2010_EN.pdf.

European Court of Human Rights (2011). Table of violations 2011. Saatavissa 13.11.2012: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/596C7B5C-3FFB-4874-85D8-F12E8F67C136/0/TABLEAU_VIOLATIONS_EN_2011.pdf.

European Court of Human Rights (2012). Saatavissa 13.11.2012: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%22respondent%22:%22FIN%22,%22kphthesaurus%22:%22445%22,%22documentcollectionid%22:>

%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22,%22CLIN%22,%22ADVISORY
OPINIONS%22,%22REPORTS%22,%22RESOLUTIONS%22}}.

Frände, Dan, Erkki Havansi, Dan Helenius, Risto Koulu, Juha Lappalainen, Heidi Lindfors, Johanna Niemi, Jaakko Rautio & Jyrki Virolainen (2012).
Prosessioikeus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Husa Jaakko, Anu Mutanen & Teuvo Pohjolainen (2008). Kirjoitetaan juridiikkaa.
Helsinki: Talentum.

Jokela, Antti (2005). Oikeudenkäynnin perusteet: Oikeudenkäynti I. Jyväskylä:
Gummerus Kirjapaino Oy.

Jonkka, Jaakko (1992). Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki:
Yliopistopaino.

Laakso, Seppo (2012). Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampere: Juvenes Print –
Tampereen Yliopistopaino Oy.

Lappi-Seppälä, Tapio (2000). Rikosten seuraamukset. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Matikkala, Jussi (2010). Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki: Edita
Publishing Oy.

Mäenpää, Olli (2007). Hallintoprosessioikeus. Helsinki: WSOYpro.

Newsbrokers (2013). Oikeutta jonottavat: Miksi oikeusprosessit kestävät Suomessa niin
pitkään? Lakimiesten ja asianosaisten haastatteluja talvella 2012-2013. Helsinki:
Newsbrokers Oy.

Pellonpää, Matti (2000). Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Talentum.

Pölönen, Pasi & Jyrki Virolainen (2004). Rikosprosessin perusteet: Rikosprosessioikeus I. Helsinki: WSOY lakitieto.

Siitari-Vanne, Eija (2005). Hallintolainkäytön tehostaminen: Tutkimus hallintolainkäytön organisaatio- ja prosessisäännösten kehittämistarpeista. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Spolander, Mia Mari (2007). Menettelyn joutuisuus oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin osatekijänä. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Tapani, Jussi & Matti Tolvanen (2011). Rikosoikeus: Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum.

Tapani, Jussi & Matti Tolvanen (2008). Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Helsinki: Talentum.

Tapani, Jussi & Matti Tolvanen (2004). Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Virolainen, Jyrki (2007). Johdatus prosessioikeuteen. Helsinki: WSOYpro Oy.
Saatavissa 20.3.2011:
<http://www.wsoypro.fi.proxy.tritonia.fi/wsoypro.aspx?prevpos=pr111.0&page=selain&ts=jo&pos=pr111.4678&offset=0.0>.

Vuorenpää, Mikko (2009). Prosessioikeuden perusteet: Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia sekä menettely käräjäoikeuden tuomioon asti. Helsinki: Talentum.

ARTIKKELIT

Ervo, Laura (2006a). Oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston huomioon ottaminen asiaa ratkaistaessa: Erityisesti pitkäkestoisuuden vaikutuksesta seuraamusharkinnassa. Turun yliopisto: Oikeustieteellinen tiedekunta. Saatavissa 13.3.2011:
<http://www.edilex.fi.proxy.tritonia.fi/lakikirjasto/3289.pdf>.

Ervo, Laura (2006b). Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä. Turun yliopisto: Oikeustieteellinen tiedekunta. Saatavissa 13.3.2011:
<http://www.edilex.fi.proxy.tritonia.fi/lakikirjasto/2858.pdf>.

Jonkka, Jaakko (1998). Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. *Lakimies* 8, 1255–1270.

Määttä, Pekka (2012). Kun aika ei paranna haavoja; Rikosasian käsittelyn viipyminen ja uuden oikeussuojakeinot. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta, 409–423.

Virolainen, Jyrki (2006). Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. *Defensor Legis* N:o 4/2006.

VIRALLISLÄHTEET

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 233/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 286/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 85/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annetun lain ja hallintolainkäytön muuttamisesta.

LaVM 9/1997 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Eduskunnalle rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 3/2009 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusprosessin pitkittymisen estäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2010. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006: 21. Helsinki: Oikeusministeriö.

Videoneuvottelun käytön kehittäminen 2013. Toiminta ja hallinto 10/2013. Helsinki: Oikeusministeriö.

OIKEUSTAPAUKSET

Ihmisoikeustuomioistuin

EIT tapaus Kudla v. Puola 26.10.2000

EIT tapaus Orzel v. Puola 25.3.2003

EIT tapaus Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004
EIT tapaus Molander v. Suomi 7.1.2006
EIT tapaus Uoti v. Suomi 9.1.2007
EIT tapaus Danker v. Suomi 9.12.2008
EIT tapaus Manninen v. Suomi 14.4.2009
EIT tapaus Aimin v. Suomi 15.9.2009
EIT tapaus Nousiainen v. Suomi 23.2.2010
EIT tapaus Mariapori v. Suomi 6.7.2010
EIT tapaus Niskasaari and others v. Suomi 6.7.2010
EIT tapaus Seppälä v. Suomi 11.1.2011
EIT tapaus Kangasluoma v. Suomi 15.2.2011

Korkein oikeus

KKO:2004:58
KKO:2010:31
KKO:2010:87
KKO:2011:38
KKO:2011:78
KKO:2012:51

Valtioneuvoston oikeuskanslerin päätökset

OKV/927/1/2007 (18.8.2008): Oikeuskanslerin päätös 18.8.2008 esitutinnan joutuisuutta koskevassa asiassa.

OKV/1606/1/2009 (15.11.2011): Apulaisoikeuskanslerin päätös 15.11.2011 esitutinnan viipymistä ja rikosasian käsittelyn kokonaiskestoa koskevassa asiassa.